

Grey Scale #13

Part Code ST1316
DANES-PICTA.COM

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO-OBRONNY

DIAGNOZOWANIE ORAZ PROGNOZOWANIE

STANU BEZPIECZENSTWA

MIĘDZYNARODOWEGO W EUROPIE

"OPCJA - I"

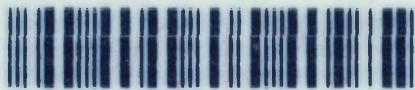
ETAP II

Opracowanie bazy danych do potrzeb
komputerowego wspomaganie analizy procesów
konfliktogennych w otoczeniu RP

1-2

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

S/3185

05-003185-001-0

Kierownik problemu "OPCJA-1"
płk dr hab. Andrzej WŁODARSKI

WARSZAWA

63950 1996

*
AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO-OBRONNY

DIAGNOZOWANIE ORAZ PROGNOZOWANIE
STANU BEZPIECZEŃSTWA

MIĘDZYNARODOWEGO W EUROPIE

"OPCJA - I"

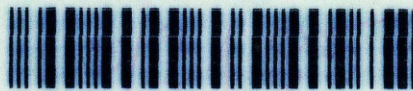
1-2

ETAP II

Opracowanie bazy danych do potrzeb
komputerowego wspomaganie analizy procesów
konfliktogennych w otoczeniu RP

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

S/3185

05-003185-001-0

Kierownik problemu "OPCJA -1"
płk dr hab. Andrzej WŁODARSKI

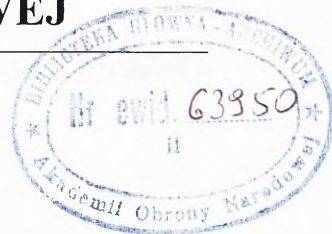
WARSZAWA

63950

1996

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

Wydział Strategiczno-Obronny

**DIAGNOZOWANIE ORAZ PROGNOZOWANIE
STANU BEZPIECZEŃSTWA
MIĘDZYNARODOWEGO W EUROPIE**

"OPCJA - I"

Etap II

Opracowanie bazy danych do potrzeb
komputerowego wspomaganie analizy procesów
konfliktogennych w otoczeniu RP

Cz. I. Synteza rozwoju międzynarodowych stosunków
polityczno-militarnych oraz punktów zapalnych
i konfliktów zbrojnych w otoczeniu RP

Cz. II. Instrumentalizacja procesu monitorowania
i badania zjawisk konfliktogennych

Kierownik problemu „OPCJA-1”
płk dr hab. Andrzej WŁODARSKI

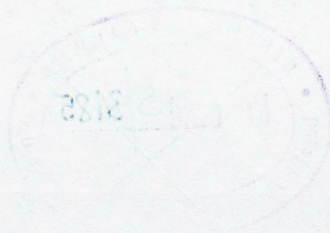
Warszawa 1996

Opracował zespół w składzie:

Stanisław DWORECKI

Tadeusz KĘSOŃ

Marek KULISZ

SPIS TREŚCI

Strona

CZĘŚĆ I

WSTĘP	7
1. OGÓLNY MODEL ROZWOJU STOSUNKÓW MIĘDZYNA- RODOWYCH	9
1.1. Ekonomiczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych	11
1.2. Ekologiczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych	15
1.3. Społeczne i psychologiczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych	19
1.4. Polityczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych	24
1.5. Wojskowe przyczyny powstawania zagrożeń militarnych	28
2. POJĘCIE PROCESÓW KONFLIKTOGENNYCH I KONFLIK- TÓW, TYPOLOGIA PROCESÓW KONFLIKTOGENNYCH I MOŻLIWYCH KONFLIKTÓW W ROZWOJU STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH	37
2.1. Procesy konfliktogenne i ich klasyfikacja	47
2.2. Konflikty zbrojne i ich klasyfikacja	52
3. CECHY PROCESÓW KONFLIKTOGENNYCH I KONFLIK- TÓW ZBROJNYCH	73
3.1. Częstota (Ł) występowania przyczyny (G _i) konfliktów wybu- chających na świecie i w Europie	77
3.2. Konfliktogenność (K) przyczyny (G _i) na świecie i w Europie ..	81
3.3. Hierarchizacja przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych ...	86
PODSUMOWANIE	93

CZEŚĆ II

WSTĘP	97
1. ANALIZA POTRZEB I MOŻLIWOŚCI TWORZENIA BAZY DANYCH DO BADANIA PROCESÓW KONFLIKTOGENNYCH I KONFLIKTÓW ZBROJNYCH	99
2. OPRACOWANIE ZAŁOŻEŃ, WYMAGAŃ I OGRANICZEŃ DLA BAZY DANYCH O ROZWOJU MIĘDZYNARODOWYCH STOSUNKÓW POLITYCZNO-MILITARNYCH ORAZ PROCESACH KONFLIKTOGENNYCH I KONFLIKTACH ZBROJNYCH	109
2.1. Badanie rozwoju sytuacji polityczno-militarnej	109
2.2. Metoda badania zjawisk konfliktogennych	110
2.3. Założenia i wymagania dla banku danych	115
3. ALGORYTM TWORZENIA BAZY DANYCH	117
PODSUMOWANIE	121
BIBLIOGRAFIA	123

Cz. I

Synteza rozwoju międzynarodowych stosunków
polityczno-militarnych oraz punktów
zapalnych i konfliktów zbrojnych w otoczeniu RP

WSTĘP

W pierwszym etapie realizacji tematu „OPCJA-PK” przeprowadzono analizę punktów zapalnych, procesów konfliktotwórczych i konfliktów zbrojnych w otoczeniu RP (w Europie i na Bliskim Wschodzie oraz w Azji). Wyniki tych badań stanowią bazę (podstawę) do opracowania banku informacji o rozwoju stosunków polityczno-militarnych, materiał źródłowy do ustalenia związków przyczynowo-skutkowych oraz prawidłowości (tendencji i trendów) zmiany układu sił w środowisku międzynarodowym.

W części pierwszej drugiego etapu przeprowadzono badania, których celem było na tle ogólnego modelu rozwoju stosunków polityczno-militarnych ustalenie istotnych cech i właściwości procesów konfliktotwórczych i konfliktów zbrojnych w otoczeniu RP, głównie z punktu widzenia ich podłoża (źródeł, tła). Takie podejście okazuje się konieczne do opracowania algorytmu dochodzenia do konfliktu zbrojnego, przechodzenia od sprzeczności interesów (dążeń, aspiracji) podmiotów stosunków międzynarodowych, przez sytuacje kryzysowe i kryzysy do sytuacji konfliktotwórczych i konfliktów zbrojnych. Jednocześnie jest niezbędne do opracowania procedury monitorowania rozwoju stosunków międzynarodowych pod kątem identyfikacji zdarzeń, zjawisk i procesów sprzyjających powstawaniu konfliktów zbrojnych.

The first part of the paper discusses the importance of the...
The second part of the paper discusses the importance of the...
The third part of the paper discusses the importance of the...
The fourth part of the paper discusses the importance of the...
The fifth part of the paper discusses the importance of the...
The sixth part of the paper discusses the importance of the...
The seventh part of the paper discusses the importance of the...
The eighth part of the paper discusses the importance of the...
The ninth part of the paper discusses the importance of the...
The tenth part of the paper discusses the importance of the...

1. OGÓLNY MODEL ROZWOJU STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

Ogólnie możemy powiedzieć, iż u podłoża współczesnych konfliktów zbrojnych leżą nakładające się na siebie cztery główne grupy czynników: polityczne, ekonomiczne, militarne i społeczne, lecz różny jest ich współczynnik korelacji między sobą i bezpośrednia moc oddziaływania na kształtowanie się stosunków międzynarodowych.

Pojęcie "stosunki międzynarodowe" możemy definiować:

- podmiotowo - wówczas stosunki te są określane przez wyliczanie ich uczestników, z zaznaczeniem, że ich działania "przekraczają granice państwowe". Uczestnikami są państwa, narody, organizacje międzypaństwowe oraz niesuwerenni uczestnicy transnarodowi o charakterze politycznym, ideologicznym lub gospodarczym i działające świadomie, zorganizowane grupy społeczne, zdolne do wywierania wpływu na stosunki międzynarodowe;

- podmiotowo-przedmiotowo - uznając, że stosunki międzynarodowe to stosunki społeczne wykraczające poza obszar państwa, przy czym nie określa się bliżej ani podmiotów, ani przedmiotów relacji;

- przedmiotowo - określając stosunki międzynarodowe jako proces oddziaływań przekraczających granice państw, niezależnie od tego przez kogo podejmowanych, ponieważ każdy podmiot polityki mogący działać za granicą staje się ich uczestnikiem.

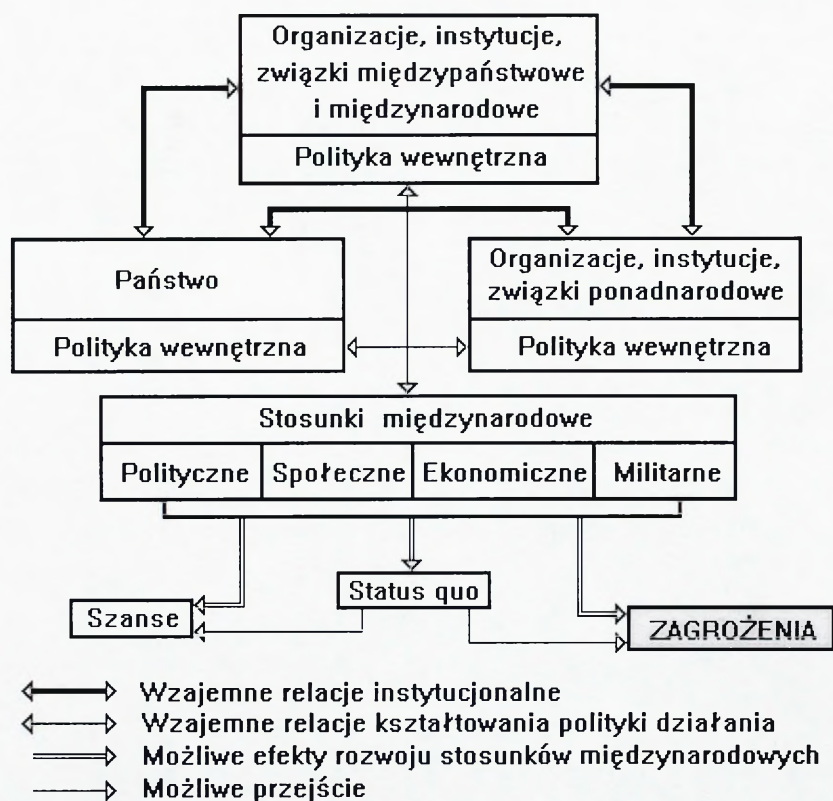
Uwzględniając te trzy aspekty J. Z. Pietraś definiuje stosunki międzynarodowe jako transgraniczne interakcje podmiotów polityki w środowisku poliarchicznym¹.

W kreowaniu wzajemnych stosunków podmiotów międzynarodowych występują dwa rodzaje związków i relacji. Pozytywne (konstruktywne), które sprzyjają budowaniu wzajemnego zaufania, oraz negatywne (destabilizujące), które rodzą nieufność i podejrzliwość. Pojawianie się czynników destabilizujących, powoduje zaostrzenie się rozbieżności, a w konsekwencji powstawanie sprzeczności, które przyczyniają się do powstawania kryzysów, generują zagrożenia. Sprzeczności między państwami mogą obejmować wszystkie płaszczyzny stosunków międzynarodowych. Źródła sprzeczności mogą być nie tylko rezultatem obiektywnych i nieuchronnych procesów rozwoju społeczeństw, lecz również skutkiem subiektywnych

---

¹ T. Łoś-Nowak, Współczesne stosunki międzynarodowe, WUW, Wrocław 1992, s.12. (Poliarchizm należy tutaj rozumieć jako działanie (rządy) wielu podmiotów).

działań podmiotów i uczestników² stosunków międzynarodowych (rządów państw, ugrupowań czy też międzynarodowych organizacji ekonomicznych i politycznych) i wewnętrznych w państwie. Nie rozwiązywanie pojawiających się sprzeczności na podłożu politycznym, ekonomicznym (gospodarczym), społecznym lub militarnym skutkować może zagrożeniami bezpieczeństwa międzynarodowego czy też poszczególnych podmiotów i uczestników stosunków międzynarodowych. Elementy stosunków międzynarodowych oraz relacje zachodzące między nimi przedstawiono na rys. 1³.

Rys. 1. Elementy stosunków międzynarodowych

Uwzględniając złożoność stosunków międzynarodowych oraz wewnętrznych, zagrożenia występować mogą na tle napięć i sprzeczności interesów w obszarze stosunków społeczno-politycznych, finansowo-gospodar-

² Podmiot stosunków narodowych ma charakter sprawczy, uczestnik wykonawczy.

³ S. Dworecki, *Aspekty militarne stosunków międzynarodowych*, AON, Warszawa 1996, s. 20.

czych, narodowościowo-etnicznych, religijno-kulturowych, ekologicznych i wojskowych⁴, stąd też należy je rozpatrywać wielopłaszczyznowo.

Zagrożenia militarne mogą powstawać na podłożu:

- ekonomicznym;
- politycznym;
- etnicznym;
- społecznym;
- psychologicznym;
- religijnym;
- ekologicznym;
- wojskowym.

Sytuacja w każdym z tych obszarów może tak się rozwinąć, iż będzie ona na tyle konfliktotwórcza, by w skrajnym przypadku doprowadzić do wybuchu konfliktu zbrojnego lub wojny⁵.

1.1. EKONOMICZNE PRZYCZYNY POWSTAWANIA ZAGROŻEŃ MILITARNYCH

Powszechnie uznany obecnie jest fakt, iż w strukturze nowo powstającego systemu międzynarodowego czynnik militarny przenosi się na plan dalszy, wzrasta zaś niepomrotnie ranga zagrożeń gospodarczych. Źródłem konfliktu może stawać się narastanie międzynarodowych czy regionalnych dysproporcji rozwojowych. "Zróżnicowania ekonomiczne świata, rażące nierówności, skrajna wręcz nędza zderzająca się z nadmiernym bogactwem niosą ze sobą wszelkiego rodzaju napięcia i konflikty"⁶. Wymownym przykładem są w skali globalnej dysproporcje w rozwoju gospodarczym między bogatą Północą, a biednym Południem⁷. W skali regionalnej zaś w Europie pogłębiające się różnice między Europą Zachodnią i Wschodnią. W zależności od tego w której grupie rozwoju ekonomicznego (wysoko, średnio i słabo rozwinięte) znajduje się dane państwo posiada ono własne

---

⁴ S. Dworecki, *Charakterystyka zagrożeń militarnych*, *Wojsko i Wych.* nr 6/94, s. 78.

⁵ Zob.: S. Dworecki, T. Kesoń, J. Stępak, *Modelowe ...* op. cit.

⁶ A. King, B. Schnaider, *Pierwsza rewolucja globalna*, Raport Rady Klubu Rzymskiego, Warszawa 1992, s. 23.

⁷ Według ocen Banku Światowego ponad miliard osób na świecie, głównie w krajach Południa żyje poniżej progu absolutnej nędzy przy dochodzie mniejszym niż 370 dolarów na głowę rocznie.

kryzysy, cele polityczne i ekonomiczne oraz elity władzy. Różnie też będą przebiegały ewentualne konflikty wybuchające między tymi państwami.

Rozszerzająca się w świecie strefa ubóstwa prowadzi do powstań biedaków⁸. Uwzględniając, że dominującymi obszarami w tym względzie są Środkowy Wschód, Afryka Północna i Środkowa na których to obszarach coraz większe wpływy ma fundamentalizm islamski i panarabizm, połączenie tych tendencji może być źródłem konfliktów zbrojnych o ponadregionalnym zasięgu.

Groźniejsze w skutkach mogą być także bunty mieszkańców regionów bogatych, którzy mogą odmawiać finansowania regionów ubogich. Współistnienie obok siebie zróżnicowanych ekonomicznie regionów prowadzi do umacniania się regionalizmów i dążeń separatystycznych⁹.

Do ekonomicznych przyczyn powstawania zagrożeń należą:

- recesja gospodarcza;
- restrykcje ekonomiczne;
- embargo handlowe;
- ograniczenia kredytowo-finansowe;
- zadłużenie państwa;
- status materialny obywateli;
- nadmierne zróżnicowanie rozwojowe regionów (świata i krajów);
- stan budżetu państwa;
- błędy w procesach prywatyzacji i reprivatyzacji;
- wykup ziemi i obiektów przemysłowych przez obcy kapitał;
- urynkowanie usług i świadczeń socjalnych.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze ekonomicznej:

- wzrost kosztów utrzymania;
- wzrost bezrobocia;
- spadek produkcji;
- terroryzm ekonomiczny;
- nieuzasadnione bogacenie się części społeczeństwa;
- wzrastająca pauperyzacja społeczeństwa;
- eskalacja form protestu społecznego;
- wzrost przestępczości gospodarczej;

---

⁸ Np: bunt Indian w Chiapas w Meksyku jest tego ewidentnym przykładem.

⁹ Np: północna rolnicza część Brazylii boryka się z bardzo poważnymi problemami żywnościowymi, głoduje miliony chłopów, podczas gdy na południu kraju znajduje się bogaty stan Rio Grande do Sol. Mieszkańcy tego stanu uważają jednak, że dopłacając do rozwoju Północy hamują własny rozwój, coraz bardziej sprzeciwiając się rządowi centralnym).

- ograniczenie wymiany handlowej (eksportu i importu);
- utrata praw nabytych w dobrej wierze.

Zróznicowany rozwój gospodarczy krajów powoduje, że stosunki międzynarodowe na wszystkich płaszczyznach charakteryzują się skomplikowanym systemem zależności i powiązań między regionami, społeczeństwami, religiami, ruchami politycznymi współpracującymi lub rywalizującymi ze sobą. Sieć powiązań gospodarczych sprawia, że stosunki ekonomiczne stają się poważnym instrumentem polityki wpływającym na współczesne pojęcie bezpieczeństwa. Środki oddziaływania ekonomicznego mogą stać się skutecznym narzędziem presji, faworyzowania lub wymuszeń. Stan gospodarki bowiem każdego państwa decyduje o zdolności przeciwstawienia się wszelkim formom zagrożenia bezpieczeństwa.

Aspekt ekonomiczny ma jeszcze jedno złożone znaczenie dla pojawienia się zagrożeń militarnych. Względna siła gospodarcza państwa nie rosną i nie maleją równoległe. Wszelkie zmiany krzywej względnej siły gospodarczej państwa wyprzedzają zmiany krzywej wpływów wojskowych i terytorialnych. W świecie odbywa się nieustające balansowanie rozwoju i osłabienia gospodarczego poszczególnych państw. Nierównomierność wzrostu gospodarczego powoduje, że niektóre państwa stają się bogatsze i zazwyczaj silniejsze militarnie. Mogą więc dążyć do zmiany sytuacji zagranicznej i swojej roli w geopolitycznym systemie międzynarodowym. Państwa słabsze w tym samym okresie zmuszone zmieniającą się sytuacją zagraniczną i wyraźną chęcią dominacji i współzawodnictwa innych państw zmuszone są do wyboru między bardziej krótkotrwałym bezpośrednim bezpieczeństwem militarnym, a długotrwałym bezpieczeństwem gospodarczym. Nie ma sprawdzonej zasady, która ułatwia podjęcia decyzji jaki wybrać kierunek działania. Jeżeli zaniedbamy zapewnienie krajowi odpowiedniego poziomu możliwości obrony militarnej, to państwo i jego siły zbrojne mogą okazać się niezdolnymi do właściwego zareagowania na próbę wykorzystania tej sytuacji przez państwo rywalizujące. Jest raczej pewnym, że państwo otoczone przez wrogich sąsiadów uzna za lepsze zapewnienie sobie bezpieczeństwa militarnego. Jeżeli jednak wydatki na zbrojenia będą zbyt duże, lub podjęte wcześniej porozumienia na rzecz zobowiązań wojskowych przewyższą możliwości budżetowe, to gospodarka tego nie wytrzyma. Dodatkowo podjęcie decyzji o formach zapewnienia bezpieczeństwa utrudnia "prawo rosnących kosztów wojny", a więc coraz bardziej skomplikowany i droższy sprzęt. Każde państwo musi borykać się z odwiecznymi dylematami wznoszenia się i opadania tempa produkcji, z procesem wynalazków technicznych, zmieniających możliwości prowadzenia wojen, ze zmianami zachodzącymi na scenie międzynarodowej, ze spiralą zbrojeń i kosztów broni, ze zmianami w układzie sił. Nie są to zja-

wiska poddające się kontroli pojedynczego podmiotu (państwa, czy człowieka). Dynamika zmian gospodarczych wywiera bowiem wpływ na strukturę społeczne, sytuację polityczną, siłę militarną.

Niskie zaspokajanie ekonomicznych potrzeb części społeczeństwa w zależności od rozwoju ekonomicznego i cywilizacyjnego danego regionu i jego mieszkańców jest funkcją słabości gospodarki, niskich zarobków lub konsekwencją niedostępności części dóbr materialnych dla większości ludzi z powodu ich wysokich cen lub braku pewnych towarów na rynku. Przedłużanie się takiego stanu rzeczy na obszarze danego kraju lub części jego terytorium prowadzi do generowania silnie negatywnych, często emocjonalnych ocen sytuacji życiowych i przekształcania stanów napięć związanych z sytuacją ekonomiczną na napięcia o charakterze politycznym wewnątrz danego państwa lub skierowanych na otoczenie geopolityczne. Zagrożenia ekonomiczne mogą występować jako akcelerator napięć, które znajdują ostateczne rozwiązania w sferze militarnej¹⁰.

Niebezpieczną cechą sytuacji ekonomicznej państw jest wpływ zysków osiągniętych z handlu bronią na łagodzenie deficytu w bilansie płatniczym i stymulację rozwoju niektórych działów gospodarczych szeregu krajów. Kraje eksportujące broń odnoszą znaczące korzyści ze sprzedaży broni. Handel bronią jest konkurencyjną dziedziną, a walka o rynki zbytu odbywa się we wszystkich regionach świata. Eliminowanie z tego rynku krajów słabiej rozwiniętych pogłębia jeszcze dysproporcje pomiędzy państwami. Element ten zaczął odgrywać istotną rolę w gospodarce pod koniec lat 70. w związku z tzw. kryzysem ekonomicznym. Również obecnie motywacje ekonomiczne są podstawowym czynnikiem w światowym handlu bronią, czego najlepszym przykładem jest wielka wyprzedaż postradzieckiego (i nie tylko) uzbrojenia. Napływ nowoczesnego uzbrojenia do mało stabilnych obszarów świata najczęściej narusza wewnętrzny (regionalny) układ sił i pobudza "mini wyścig zbrojeń". Powoduje również utrudnienia w wypracowaniu politycznego rozwiązania występujących na danym terenie napięć i sprzeczności. Jednocześnie stosunkowo łatwy dostęp do większości rodzajów uzbrojenia w znacznym stopniu przyczynia się do powstawania konfliktów zbrojnych. Potwierdza się również prawidłowość, że sprzedane uzbrojenie kierowane jest często przeciw krajom, które zaopatrują w tę broń¹¹. Kontrola więc rozwoju przemysłu zbrojeniowego podobnie jak broni masowego rażenia leży w interesie całej ludzkości.

---

¹⁰ M. Perczyński, *Globalne uwarunkowania bezpieczeństwa ekonomicznego*, PISM Warszawa 1990, s. 95.

¹¹ Np: wojna na Falklandach i w Zatoce Perskiej.

1.2. EKOLOGICZNE PRZYCZYNY POWSTAWANIA ZAGROZEŃ MILITARNYCH

Rosnąca współzależność między państwami powoduje, że uwarunkowania ekonomiczne i ekologiczne stają się płaszczyznami możliwych sprzeczności, kryzysów i konfliktów międzynarodowych. Konieczność współistnienia i współdziałania w tych dziedzinach wynika ze świadomości, że wewnętrzna struktura bezpieczeństwa międzynarodowego uzależniona jest od czynników ekonomicznych.

Do ekologicznych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

- degradacja środowiska naturalnego;
- próby z bronią nuklearną;
- katastrofy transportów ze środkami toksycznymi;
- wwóz do kraju odpadów poprodukcyjnych;
- awarie elektrowni atomowych;
- zanieczyszczenia przemysłowe środowiska;
- stan utylizacji odpadów środków radioaktywnych.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze ekologicznej należą:

- wzrost skażenia środowiska naturalnego;
- degeneracja ludzi;
- wzrost umieralności noworodków;
- wzrost zachorowań ludzi w wieku poprodukcyjnym;
- brak przemysłowych metod utylizacji odpadów;
- wzrost wskaźnika zachorowań proekologicznych;
- wzrost liczby wypadków ze środkami toksycznymi;
- wzrost zapotrzebowań na inwestycje ekologiczne.

W wyniku postępu technicznego i rozwoju ekonomicznego państw doszło do zachwiania równowagi w otaczającej nas przyrodzie. W dzisiejszym świecie nie ma już regionu, kraju, kontynentu, gdzie problemy ekologicznego skażenia środowiska naturalnego nie występują. Do niedawna zakładano, że natura będzie zawsze pochłaniać i neutralizować w powietrzu, glebie, rzekach i oceanach odpadowe produkty ludzkiej działalności. Założenie to jak widać w całej rozciągłości było błędne. Z badań środowiska naturalnego wynika, że ludzkość przekroczyła graniczną wartość, poza którą wpływ ludzi na środowisko grozi jej zniszczeniem. Rozwój świadomości ekologicznej narodów w ostatnich latach, jej znaczenie i wpływ na życie jest tak duży że ukształtowała się nowa płaszczyzna powstawania konfliktów. Ze względu na wagę problemów związanych ze środowiskiem naturalnym, gospodarką światową i polityką, wyodrębniono

zespół czynników ekologicznych jako ewentualne źródło konfliktów zbrojnych. Ponieważ zanieczyszczenie środowiska w znacznej mierze nie daje się utrzymać w granicach politycznych państw problemy środowiskowe stały się problemami międzynarodowymi, a wręcz globalnymi. Globalność oznacza cechę odnoszącą się do całego globu, do całej ludzkości¹². Zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego będzie więc ważną częścią współczesnego bezpieczeństwa na przełomie XX i XXI wieku.

Przyjęcie zasady, "kto truje ten płaci", ostrzega państwa że muszą wziąć na siebie nową społeczną odpowiedzialność, zarówno wewnątrz kraju jak i w aspekcie międzynarodowym. Nie podporządkowanie się tym zasadom prowadzić może do izolacji zarówno ekonomicznej jak i politycznej, a tym samym pogłębiać różnice w rozwoju poszczególnych obszarów, co z kolei może prowadzić do wybuchu konfliktów zbrojnych na tle społecznym.

Jak ważne są to problemy wykazały prowadzone badania zarówno pod egidą ONZ jak i przez poszczególne kraje. W wyniku badań ustalono, że rozwój techniki, postęp ekonomiczny, intensywny rozwój rolnictwa degradują środowisko naturalne. Praktycznie nie ma dziś w Europie kraju o niezniszczonym nieodwracalnie środowisku naturalnym. Kwaśne deszcze, zmniejszenie się powierzchni lasów, zatrucie wody i jej chroniczny niedobór, stopowienie obszarów uprawnych to problemy nie tylko wewnętrzne w państwach. Zjawiska te już wyraźnie przekroczyły granice państw, a nawet kontynentów (np. wpływ Europy na zanieczyszczenie płn. Afryki lub Arktyki). Wymagają więc zupełnie innego, nowego podejścia.

Problemy te są szczególnie widoczne w krajach rozwijających się i w Trzecim Świecie, gdzie ekosystemy jeszcze do niedawna pozwalały utrzymywać względną równowagę biologiczną.

Trudno jest znaleźć płaszczyznę porozumienia ekologicznego pomiędzy bogatą rozwiniętą Północą a rozwijającym się Południem. Interesy poszczególnych państw czy regionów nie są bowiem identyczne. Na przykład: kraje rozwinięte w imię ochrony środowiska pozbywają się tzw. "brudnych przemysłów" (górnictwo, chemiczny, stalowy), kraje biedne rozwijają te przemysły dążąc do rozwoju własnego i świata. Zagrożenia ekologiczne wynikają tutaj tylko pośrednio z uprzemysłowienia regionu, a bezpośrednio z nędzy. Kraje biedne godzą się na rozwój tych gałęzi przemysłu nie tyle dla czystego rozwoju ile dla fizycznego przetrwania. Podobne znamiona ma sprzedaż toksycznych odpadów (sprowadzanych również do Polski). Obie strony transakcji osiągają korzyści; sprzedający

---

¹² L. W. Zacher, *Globalne problemy współczesności*, UMCS, Lublin 1992, s. 8.

ekologiczne kupujący finansowe. W rzeczywistości jednak zmienia się tylko na niekorzyść kupującego "granica ekologicznego śmietnika"¹³. Gospodarka rabunkowa prowadzona przez międzynarodowe koncerny i własne przedsięwzięcia doprowadziła do degradacji wielu regionów świata, min. lasów tropikalnych, nazywanych "płucami świata".

Wraz ze wzrostem świadomości ekologicznej, w krajach rozwijających się pojawiają się roszczenia w stosunku do państw rozwiniętych o podział wypracowanego zysku (jedna z płaszczyzn konfliktu Północ - Południe), w celu zapobieżenia dalszej degradacji i odtworzenia środowiska naturalnego¹⁴.

L. W. Zacher analizując Raport Komisji Palmego na przykład, ostrzega że kryzys ekologiczny i jego skutki może stać się zagrożeniem dla kolektywnego bezpieczeństwa. "Niebezpieczeństwo może powstać także w efekcie zakłóceń środowiskowych. Rośnie przekonanie, że pewne rodzaje rozwoju podminowują naturalne systemy i zagrażają rozszerzeniem się społecznego załamania. Wzajemne oddziaływanie nędzy i ekologicznej destrukcji powoduje spiralę działań, które mogą wywołać migracje ekologicznych uchodźców, rozprzestrzeniania się pustyń i stref wylesienia oraz konfliktów na tle dostępu do wody i jej zasobów"¹⁵. Progностycy przewidują, że zwiększający się niedobór zasobów naturalnych (odnawialnych i nieodnawialnych) oraz degradacja środowiska naturalnego, w połączeniu z nierównomiernym ich rozmieszczeniem i z ograniczeniem dostępu do nich, może prowadzić do sytuacji kryzysowych między państwami rywalizującymi w tej sprawie, a w skrajnych przypadkach nawet do konfliktów zbrojnych. Analizując ekologiczną płaszczyznę powstawania zagrożeń militarnych i konfliktów zbrojnych dochodzimy do wniosku że w zasadzie jest ona nierozzerwalnie związana z aspektami ekonomicznymi i politycznymi powstawania konfliktów.

Do możliwych przesłanek powstawania konfliktów wynikających z działalności antyekologicznej zaliczyć możemy:

- 1/ katastrofy i awarie których miejsc nie można przewidzieć;
- 2/ gospodarkę rabunkową nieprzestrzegającą reguł ekologii;
- 3/ stosowanie nieekologicznych źródeł energii i technologii;

---

¹³ L. W. Zacher, *Globalne problemy ...*, op. cit. s. 136. s. 8.

¹⁴ Wyrazem tego była konferencja w Rio de Janeiro, gdzie państwa rozwinięte podjęły pewne zobowiązania na rzecz ochrony środowiska naturalnego.

¹⁵ Palme Commission's Final Statement, *A World at Peace-Common Security in the Twenty First Century, New Perspectives*, nr 6/1989.

4/ sferę działalności militarnej (stosowanie broni chemicznych i biologicznych, niszczenie środowiska na poligonach atomowych w Nevadzie, Kazachstanie, na atolu Mururoa, składowanie broni ABC i odpadów radioaktywnych);

5/ umyślną lub nieumyślną antyekologiczną działalność człowieka:

a/ zatrucie substancjami przemysłowymi rzek granicznych lub płynących przez sąsiadujące kraje;

b/ budowę obiektów w strefach przygranicznych lub o oddziaływaniu transgranicznym i transkontynentalnym;

c/ brak dbałości o zasoby przyrody;

d/ koncepcje stosowania tzw. broni ekologicznych (wywoływanie trzęsień ziemi i anomalii pogodowych);

e/ brak dbałości o odnawialne zasoby przyrody

6/ niekontrolowane migracje ekologiczne (np. ocieplenie klimatu może spowodować podniesienie się poziomu mórz i oceanów o 1,4 ÷ 2,2 m, podczas gdy szacunkowe wyliczenia wykazują, że podniesienie poziomu o jeden metr spowoduje około 50 mln. uchodźców ekologicznych¹⁶);

7/ zjawisko kumulowania się skutków poszczególnych negatywnych oddziaływań, często objawiające się w sposób nieprzewidywalny lub nieoczekiwany;

8/ niszczenie w czasie konfliktów zbrojnych zasobów rolniczych, obszarów leśnych, akwenów wodnych, instalacji komunalnych i przemysłowych¹⁷.

Osobnym problemem w tej płaszczyźnie jest konieczność znalezienia ekologicznie czystych, a zarazem bezpiecznych źródeł energii. Na całym bowiem świecie istnieje groźba awarii reaktorów atomowych, lub katastrof fabryk chemicznych będących wynikiem przestarzałych technologii, czy zamachów terrorystycznych.

Formy i przyczyny agresji ekologicznej są bardzo różnorodne i mają zróżnicowany oddźwięk polityczny i ekonomiczny, dlatego też stopień konfliktowości interesów (wartości) jest tutaj duży, a bezpieczeństwo ekologiczne będące komponentem bezpieczeństwa międzynarodowego wymaga interdyscyplinarnego podejścia.

---

¹⁶ L. W. Zacher, *Globalne problemy...*, op. cit. s. 144.

¹⁷ Np. stosowanie przez Amerykanów w Wietnamie defoliantów, czy podpalenie szybów naftowych przez Irakijczyków w Kuwejcie i pompowanie ropy naftowej do Zatoki Perskiej podczas interwencji państw sprzymierzonych przeciwko irackiej aneksji Kuwejtu.

1.3. SPOŁECZNE I PSYCHOLOGICZNE PRZYCZYNY POWSTAWANIA ZAGROZEŃ MILITARNYCH

Poziom rozwoju gospodarczego i sytuacja ekonomiczna państwa ma ścisły związek z ze sferą psychiczną człowieka, nastrojami społecznymi i poczuciem jego bezpieczeństwa. Stabilny ekonomicznie i politycznie kraj stwarza warunki do współistnienia kulturowego zróżnicowanego etnicznie i wyznaniowo społeczeństwa pomimo problemów które z powodu historycznego dziedzictwa mogłyby stanowić zarzewie konfliktów zbrojnych.

Umiejętne łagodzenie sytuacji spornych w tych obszarach pozwala stworzyć warunki do bezkonfliktowego rozwoju wewnętrznego i pokojowego współistnienia w społeczności międzynarodowej. Rozwój negatywnych tendencji w każdym z tych obszarów może skutkować sytuacją konfliktową, która może doprowadzić do wykorzystania przemocy zbrojnej.

Do społecznych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

- podział etniczny i wyznaniowy;
- antagonizmy plemienne;
- stan bezrobocia;
- stan bezpieczeństwa osobistego obywateli;
- stan przestrzegania swobód obywatelskich;
- stan bezpieczeństwa socjalnego;
- pauperyzacja społeczeństwa;
- dostępność do oświaty, nauki, kultury i wypoczynku;
- różnice statusu materialnego.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze społecznej należą:

- wzrost nacjonalizmu i rewizjonizmu etnicznego;
- narastanie żądań rewindykacyjnych;
- wzrost niezadowolenia społecznego;
- spadek poszanowania prawa;
- obniżenie się poziomu wykształcenia społeczeństwa;
- ograniczanie dostępu do świadczeń socjalnych;
- uaktywnienie się grup przestępczych;
- nasilanie się szowinizmu religijnego;
- ograniczanie praw i swobód obywatelskich;
- ograniczanie dostępu do ochrony zdrowia.

Do psychologicznych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

- poczucie zagrożenia praw i swobód obywatelskich;
- patologiczne zachowania społeczeństwa;

- apatia społeczeństwa;
- aktywność środków propagandy.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze psychologicznej należą:

- wzrost poczucia zagrożenia praw i swobód;
- wzrost nietolerancji wzrost agresji i zachowań obronnych;
- wzrost nieufności do organów władzy;
- wzrost poczucia zagrożenia osobistego i dóbr;
- wzrost zachowań patologicznych;
- wzrost zaufania do propagandy negatywnej;
- spadek zaufania do pokojowych misji ONZ;

W znacznej części konfliktów wśród ich przyczyn społeczno-psychologicznych znajdują się problemy etniczne, kulturowe, historyczno-narodowościowe i religijne¹⁸. Od najdawniejszych czasów konflikty na tle religijnym były integralną częścią historii narodów i poszczególnych krajów. Religia ma bardzo duży wpływ na kształtowanie się cech mentalnych, zachowanie się jednostek, grup społecznych, a nie rzadko całych społeczeństw. Znając zachowania społeczeństw i grup społecznych związane z rozwojem danej religii na przestrzeni dziejów i z uwarunkowaniami bieżącymi można prognozować występowanie uprzedzeń i nieporozumień religijnych, które mogą prowadzić do wybuchu konfliktu zbrojnego. Zjawiskami potęgującymi te tendencje w państwie są: chaos wewnętrzny, kryzys gospodarczy, rozchwiany system wartości moralnych. Wybuchające na tle wartości religijnych konflikty zbrojne są trudne do zahamowania i zakończenia na drodze dyplomatycznej ponieważ "polityka jest sztuką osiągania kompromisu między różnymi, często nawet przeciwstawnymi interesami, poprzez sprowadzenie interesów na płaszczyznę gry o sumie niezerowej, gdzie każda ze stron osiąga zysk"¹⁹.

W religijnym konflikcie zbrojnym natomiast, ze względu na przyjmowanie prawd i zasad wiary jako nie podlegających dyskusji dogmatów, osiągnięcie kompromisu na drodze ustępstw może okazać się niemożliwe, a nakłonienie zwaśnionych stron do wzajemnej tolerancji kłopotliwe.

Konflikty zbrojne o podłożu czysto religijnym pomiędzy wyznawcami różnych religii w Europie mają obecnie charakter incydentalny. Ma to swo-

---

¹⁸ Do konfliktów na tle religijnym można zaliczyć występujące na terenie Afryki konflikty plemienne. W tym jednak przypadku podłoże religijne splata się z czynnikami walki o władzę lub dążeniem do przejęcia danego terytorium. Podobne aspekty historyczno-etniczno-religijne obserwowaliśmy w konflikcie w byłej Jugosławii.

¹⁹ T, A. Kisielewski, *Nowy konflikt globalny*, PAN-ISP, Warszawa, 1993, s. 40.

je uwarunkowania historyczne związane z rozwojem chrześcijaństwa na obszarze Europy. Jedynie w toczącym się w Irlandii Północnej konflikcie pomiędzy wyznawcami religii protestanckiej a katolickiej podtekst religijny przeplata się z uwarunkowaniami historyczno-ekonomicznymi, ale na terenie kraju nie ma ograniczeń co do praktykowania dowolnie wybranej religii.

W gwałtownie zmieniającym się świecie a szczególnie w nowo powstających, szukających własnej tożsamości państwach istnieje niebezpieczeństwo tworzenia się partii politycznych i rządów opierających się na podziałach: religijnych, etnicznych, plemiennych czy też narodowościowych. Zaistnienie takiej sytuacji prowadzi do pojawienia się antagonizmów z trudną do określenia płaszczyzną porozumienia czy dialogu. Powstanie rządów autorytarnych prowadzi do ograniczeń swobód demokratycznych obywateli, wolności politycznej i osobistej.

Zasadniczo religie o światowym zasięgu mają kontemplacyjny charakter, a ich skierowanie na człowieka i jego wnętrze oraz podstawowe dogmaty wiary potępiają zachowania agresywne.

Islam ("poddanie się woli Boga") natomiast, najmłodsza z wielkich uniwersalistycznych religii dla usprawiedliwienia walki i aktów przemocy wykorzystuje pojęcie "Świętej Wojny" z niewiernymi ("dżihad"). Śmierć w takiej wojnie gwarantuje jego wyznawcy wieczną szczęśliwość. "Islam jest koncepcją człowieka i państwa. Koran zawiera pojęcie wolnej woli jednostki ludzkiej, jednak koraniczne pojęcie Boga, zakłada nie tylko Jego wszechobecność, ale również permanentną ingerencję w każdą czynność człowieka, co wyklucza rolę przypadku. Stąd poczucie wątpliwości niepokoju lub winy jest obce świadomości wiernych, gdyż wszelkie zdarzenia mają źródła w przeznaczeniu²⁰".

Państwa w których islam jest religią narodową, systemem nakazowym łamią podstawowe prawa człowieka²¹.

Islam więc jest jedną z najbardziej fundamentalistycznych religii. Fundamentalizm religijny - *jest to dążenie do podporządkowania regułom religijnym wszystkich dziedzin życia człowieka i społeczeństwa i obwarowanie ich prawem wykonalności egzekwowanym przez instytucje państwowe.*

---

²⁰ tamże s. 34.

²¹ W Arabii Saudyjskiej prawo zabrania tworzenia miejsc kultu innych religii niż muzułmańskie, zabronione jest również posiadanie w domach prywatnych jakichkolwiek przedmiotów kultu i odprawianie niemuzułmańskich praktyk religijnych.

Ambicją fundamentalistów islamskich jest "wyzwolenie" świata i wprowadzenie porządku opartego na prawie islamskim. Wykorzystując cele religijne fundamentaliści islamscy walczą o władzę w wielu rejonach świata. Jest to zjawisko nasilające się w ostatnich latach, mogące doprowadzić do wojny bogatej Północy, z biednym zradykalizowanym, pod wodzą islamistów Południem.

Głoszenie haseł potępiających politykę bogatych demokratycznych krajów, utożsamianych z przyczyną problemów świata islamskiego, oraz opieranie się islamu na biedocie i ludziach pracy nie mających nadziei na lepsze jutro, powoduje że religia ta znajduje coraz szersze rzesze zwolenników, zwłaszcza w krajach w gospodarce których prowadzonej na wzór socjalistyczny nastąpiło załamanie gospodarcze²².

Po upadku ZSRR gwałtownie wzrosły wpływy islamu w takich państwach jak: Turkmenia, Kazachstan, Tadżykistan, Uzbekistan i Azerbejdżan. Nowo powstałe państwa azjatyckie są biedne i zacofane pod względem ekonomicznym. Rozprzestrzenianie się islamu²³ trafia na podatny grunt, a wśród podłoża toczących się konfliktów zbrojnych, znajdujemy treści religijne (konflikt ormiańsko - azerski).

Powstanie nowych państw o orientacji muzułmańskiej prowadzić może do umocnienia się krajów islamskich i przynieść nowy układ sił w świecie muzułmańskim na niekorzyść tych krajów muzułmańskich w których wolność sumienia i wyznania oraz prawa człowieka są przestrzegane, a polityka wewnętrzna i zagraniczna zgodna z Kartą Narodów Zjednoczonych i dostosowana do norm powszechnego prawa międzynarodowego. Przenikanie i umacnianie się fundamentalizmu islamskiego w państwach których powstanie było konsekwencją rozpadu ZSRR stać się może realnym zagrożeniem dla Europy i świata, szczególnie w połączeniu z proliferacją broni jądrowej jako ubocznym skutkiem podziału byłego ZSRR. Państwo muzułmańskie o ideologii islamskiego fundamentalizmu posiadające broń masowej zagłady, w ewentualnym konflikcie globalnym mogłoby posunąć się do jej użycia, bez względu na międzynarodowe konsekwencje i koszty niszczącego uderzenia odwetowego.

---

²² Przykładem takiego państwa jest Algieria, gdzie wewnętrznemu rozpadowi, słabości struktur państwa i chaosowi gospodarczemu, islam przeciwstawia zorganizowane struktury religijne.

²³ Niektóre państwa muzułmańskie jak Iran i Arabia Saudyjska, finansują ideologiczno-propagandowe akcje zagraniczne i podejmują próbę eksportu islamskiego fundamentalizmu do Azji Środkowej i na Zakaukazie

Aspekt religijny powstawania zagrożeń mogących prowadzić do zaistnienia konfliktu zbrojnego związany jest z całą szeroką sferą problemów kulturowych, a w tym również narodowościowych. Uwzględniając cele jakie stawiają sobie ruchy narodowościowe oraz hierarchię tych celów, klasycznymi przykładami konfliktów w których postulaty kulturowo-językowe łączą się z silnym poczuciem odrębności narodowościowej są Baskonia i Katalonia w Hiszpanii, Bretania i Korsyka we Francji, Szkocja i Walia w Wielkiej Brytanii. W konfliktach tych postulaty kulturowo-językowe i samorządowe wysuwają się na plan pierwszy. Baskonia i Korsyka są przykładami gdzie podkreślanie odrębności językowej jest wręcz podstawą buntu. Zachowywanie ze względów ekonomicznych wspólnych struktur państwowych nie pozbawione jest jednak dążeń mniejszości narodowych do samodzielności w kształtowaniu i decydowaniu o rozwoju regionów w których zamieszkują. Tradycje kulturowe grup społecznych i narodowości zamieszkujących dany region często są ściśle powiązane z religią i nacjonalizmem. Kultura ujęta w szerokim socjologicznym aspekcie jako wzory i wartości, tradycje, tożsamość wspólnot etnicznych i narodowych, może być źródłem i czynnikiem konfliktogennym nie tylko na obszarze zamieszkiwania danej grupy kulturowej, ale również poza granicami kraju którego bezpośrednio dotyczy²⁴.

Konflikty kulturowe występują ze szczególnym natężeniem na obszarach tzw. pogranicza kulturowego. Obszary te są zazwyczaj bardzo twórcze i płodne kulturowo, dostarczając postaci historycznych czy intelektualistów o wyraźnie ponadnarodowym wymiarze. Jednocześnie zjawisko to stanowi źródło konfliktów na tle roszczeń danej nacji do wyłącznych praw dziedzictwa kulturowego. Tak rozpatrywane "prawo własności" rozciąga się na całe mniejszości np. Polacy na Litwie to wg. Litwinów spolonizowani Litwini.

Tam gdzie nie można mniejszości zawłaszczyć i podporządkować niszczy się ją fizycznie, zaczynając od dziedzictwa kulturowego²⁵. Takie po-

---

²⁴ Np: problem "Szatańskich Wersetów" Salmana Rashdiego, na którego fundamentaliści islamscy wydali wyrok śmierci). Konflikt pomiędzy uczuciami religijnymi, a prawem jednostki do wyrażania własnych poglądów (wg. Deklaracji Praw Człowieka), został przeniesiony z terytorium Iranu na terytorium całego świata. W zamachach terrorystycznych giną ludzie przyczyniający się do rozpowszechnienia tej książki (wydawcy, kolporterzy, sprzedawcy).

²⁵ Scenariusz taki stosowano m. in. w socjalistycznej Rumunii, burząc i niszcząc infrastrukturę wsi mniejszości węgierskiej w ramach planu systematyzacji i przesiedleń. Działania takie realizowane są często w ramach reakcji na przewidywane zagrożenie własnych wartości (często zresztą urojone np. Holocaust, profanowanie cmentarzy,

czucie tożsamości narodowej przeradza się w poczucie odrębności, które prowadzi do wrogości i wzajemnej agresji.

Rozwijanie i kultywowanie osiągnięć kulturowych poszczególnych narodowości powinno iść w kierunku kształtowania patriotyzmu regionalnego (w pozytywnym znaczeniu tego słowa), służącego rozwojowi kraju w którym żyją. Jeżeli jakieś państwo kieruje się w swojej polityce nacjonalizmem i fundamentalizmem, czy też dążeniami hegemonistycznymi, a zarazem ma aspiracje bycia pełnoprawnym członkiem społeczności międzynarodowej, to oddziaływanie demokratycznych organizacji międzynarodowych powinno skłaniać te państwa do reformowania swojej polityki wewnętrznej i zewnętrznej w kierunku zgodnym z powszechnym prawem międzynarodowym. Oddziaływanie to nie może mieć znamion braku tolerancji dla różnic i odmienności kulturowych i cywilizacyjnych, a wręcz odwrotnie, powinno ukazywać korzyści płynące z szeroko rozumianej tolerancji i współistnienia odrębności narodowych. Nie może być również prowadzone kosztem uczuć narodowych czy też religijnych, ponieważ skutki takiego oddziaływania prawdopodobnie byłyby odwrotne do zakładanych. Postępowanie takie ma szczególne znaczenie dla współistnienia demokratycznych kultur zachodnich i mającej coraz większy wpływ na kraje afrykańskie i azjatyckie kultury muzułmańskiej. "Żaden bowiem z filarów demokracji - wolne wybory, ochrona praw mniejszości oraz przestrzeganie praw człowieka jako jednostki - nie wydaje się godzić w konstytucyjne wartości jakiegokolwiek narodowej kultury pozaeuropejskiej; zagrożone mogą być jedynie fundamentalistyczne postawy"²⁶.

1.4. POLITYCZNE PRZYCZYNY POWSTAWANIA ZAGROŻEŃ MILITARNYCH

Sprawy ekonomiczne, problemy ekologiczne, społeczne i kulturowe nie odbywają się bez otoczenia politycznego. Negatywny rozwój sytuacji w tych obszarach może skutkować konsekwencjami w sferze politycznej.

Polityka jako sztuka rządzenia, uwarunkowana określonymi celami i interesami, mająca za zadanie zdobycie lub utrzymanie władzy może być źródłem powstawania lub wykorzystania sytuacji konfliktowych. Układ odniesień wojskowo-politycznych w jakich znajduje się dane państwo oddziałuje na jego politykę obronną. Bez względu jednak na zawierane sojusze, położenie geograficzne czy też warunki ekonomiczne, kraje

---

miejsc pamięci czy świątyń), bądź jako akcje odwetowe (np. przesiedlenie Tatarów Krymskich przez Stalina w czasie II wojny światowej).

²⁶ T. A. Kisielewski, op. cit., s. 41.

znaczną wagę przywiązują do zbrojnej obrony swoich interesów i przystosowania własnych armii do nowych realiów wojskowo-politycznych.

Do politycznych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

- rozchwianie sceny politycznej;
- niestabilność prawa;
- szantaż polityczny;
- dyskredytowanie władzy;
- transformacja ustrojowa;
- izolacja polityczna;
- terroryzm polityczny.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze politycznej należą:

- spadek zaufania do organów władzy;
- spadek zaufania do organizacji międzynarodowych;
- brak społecznej akceptacji do transformacji ustrojowej;
- brak społecznego przyzwolenia do prywatyzacji;
- negatywna aktywizacja opozycji politycznej;
- wzrost nietolerancji etnicznej i wyznaniowej;
- narastanie dążeń rewindykacyjnych;
- wzrost nietolerancji politycznej;
- kryzysy rządowe i parlamentarne;
- wyalienowanie się elit politycznych;
- wzrost migracji politycznej;
- wzrost dążeń secesyjnych;
- wzrost zewnętrznej presji politycznej.

Upadek dwubiegunowego podziału świata i powstanie nowych państw, stwarza przesłanki do rozwijania się sytuacji konfliktogennych związanych ze współistnieniem państw w nowym otoczeniu geopolitycznym. Bardzo często siła militarna staje się dominującym narzędziem polityki państw.

Analizując sytuację międzynarodową możemy wyróżnić grupy zjawisk które mogą spowodować zagrożenie militarne:

- po pierwsze: sprzeczności między dążeniami krajów wchodzących w skład b. Układu Warszawskiego i Rosji w kwestiach przynależności tych państw do zachodnich organizacji bezpieczeństwa, przynależności do NATO lub innych nowych struktur bezpieczeństwa w których Rosja nie będzie odgrywała decydującej roli. Państwami powstałymi po rozpadzie ZSRR (byłymi republikami radzieckimi) w kwestiach stacjonowania wojsk rosyjskich, przemysłu zbrojeniowego, podziału uzbrojenia, (kwestie sporne pomiędzy Rosją a Ukrainą) czy też otwierania się tych krajów na Zachód;

- po drugie: próby odbudowywania "strefy wpływów" przez mocarstwową Rosję; rosnąca fala aktywności muzułmanów na świecie, a w szczególności rozszerzanie się ideologii fundamentalizmu islamskiego w byłych azjatyckich republikach radzieckich, oraz jej wpływ na politykę tych państw.

W ciągu ostatnich pięciu lat na terenie b. ZSRR odnotowano 24 konflikty zbrojne i aż 74 incydenty z wykorzystaniem sił zbrojnych lub organizacji paramilitarnych²⁷.

Dla nowo formujących się państwowości system polityczny jakim jest demokracja, jest bardzo trudny do wprowadzenia, zwłaszcza w początkowym okresie, gdy prawna ochrona mniejszości, a nawet samo prawo i struktury władzy jeszcze nie są ustabilizowane zarówno fizycznie jak i ustawowo [konstytucyjnie]. Upadek dotychczasowych totalitarnych systemów sprawowania władzy spowodował, że część grup etnicznych czy społeczności straciła poczucie bezpieczeństwa, gdyż przestały funkcjonować dotychczasowe normy obyczajowe i prawne z jednoczesnym wprowadzeniem zasad konkurencyjności wszelkich dziedzin życia z gospodarczą na czele.

Następuje dezintegracja życia społecznego, politycznego i zawodowego. Jednym z symptomów tak kształtującej się sytuacji jest wzrost popularności ugrupowań prawicowego ekstremizmu²⁸.

Istotną rolę w dziedzinie polityki mają do spełnienia demokracje już ukształtowane np. z terenu Europy Zachodniej. Systemy te powinny wspomóc młode państwa demokratyczne w bardzo trudnym i uciążliwym transformowaniu swoich systemów politycznych. Pomoc w tej dziedzinie pozwoli zapobiec upadkom młodych demokracji i nawrotu do totalitarnych form rządzenia oraz ewentualnego podziału świata na przeciwstawne strefy wpływów tzw. "nowej Jałty". Jednocześnie można zauważyć w Europie pewien renesans monarchii jako czynnika jednoczącego kraj i wszystkich jego obywateli.

W kształtowaniu polityki wpływ na sytuacje kryzysowe ma właściwe wykorzystanie mediów. Zwłaszcza obecnie, gdy na skutek postępu technicznego świat skurczył się do rozmiarów tzw. globalnej wioski. Poprawne i obiektywne, a nie manipulacyjne pokazywanie faktów historycznych i bieżących, sprzyjać powinno stabilizacji i wyciszeniu zaistniałych sprzeczności.

---

²⁷ B. Zając, *Rosja w systemie współczesnych stosunków polityczno wojskowych*, Myśl Wojskowa, nr 2[571] 1994r, s. 155.

²⁸ Np: we Francji, Włoszech renesans ugrupowań politycznych głoszących ideologię faszystowską i nacjonalizmu - partia Żylinowskiego w Rosji

Stosunki polityczne w Europie ulegają dynamicznemu rozwojowi. Zmiana polityki byłego ZSRR a następnie jego rozpad przyniosły zarówno efekty jak i nowe wyzwania w rozwiązywaniu problemów bezpieczeństwa międzynarodowego. Efektem tej polityki jest min., redukcja konwencjonalnych sił zbrojnych w Europie oraz wycofanie wojsk radzieckich z państw Europy Wschodniej. Zastosowanie w praktyce zasad nowego myślenia politycznego doprowadziło do nadania doktrynom wojskowym ściśle obronnego charakteru. Przekreślanie tzw. doktryny Breżniewa, a zarazem uznanie prawa wszystkich państw do swobodnego wyboru systemu społeczno-politycznego nie stało się automatycznie rezygnacją z mocarstwowych dążeń Rosji jako sukcesorki b. ZSRR²⁹. Proces osiągnięcia suwerenności przez państwa byłego Układu Warszawskiego oraz kraje bałtyckie postrzegany jest przez niektórych polityków i wojskowych w Rosji jako ograniczenie rosyjskiej przestrzeni geopolitycznej i możliwości wojenno-politycznego manewrowania³⁰.

W związku z powyższym jest rzeczą nader istotną aby budowanie nowego systemu bezpieczeństwa w Europie odpowiadało potrzebom praktycznej rzeczywistości, a wspólnym mianownikiem takich dążeń było niedopuszczenie do sytuacji, w której antagonistyczne sprzeczności prowadziły do wybuchu konfliktu zbrojnego. Bezpieczeństwo Europy nie jest i nie może być izolowane od problemów bezpieczeństwa globalnego. Poszukiwania skutecznego systemu bezpieczeństwa w skali globalnej i regionalnej zmierza do zastąpienia koncepcji opartej na wzajemnym odstraszeniu - zaangażowaniem, na rzecz wspólnego przetrwania, którego wyrazem jest we współczesnych warunkach koncepcja "Wspólnego bezpieczeństwa"³¹.

Podstawowe znaczenie dla utrzymania pokoju i bezpieczeństwa w Europie i w świecie ma respektowanie granic i prawo narodów do samostanowienia. Akt końcowy KBWE (Helsinki z 1 sierpnia 1975r) wyklucza możliwość zmiany granic przez czynniki zewnętrzne i potwierdza prawo do dysponowania przez państwo własnym terytorium. "Uznanie bowiem zasady nienaruszalności granic jest probierzem tego, czy polityka rzeczywiście służy pokojowi"³².

---

²⁹ A. D. Rotfeld, *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, PISM Warszawa 1990, s. 197.

³⁰ W. W. Czuban, *Rosja w systemie współczesnych stosunków polityczno-wojskowych*, *Wojennaja Mysl* nr 4/93, Moskwa 1993r.

³¹ A. D. Rotfeld, op. cit., s. 30.

³² tamże s. 52.

1.5. WOJSKOWE PRZYCZYNY POWSTAWANIA ZAGROŻEŃ MILITARNYCH

Wszystkie omawiane do tej pory aspekty zagrożeń (ekonomiczne, ekologiczne, społeczno-psychologiczne, polityczne) i mają wpływ na występowanie militarnych i militarno-terrorystycznych zagrożeń powstawania konfliktów zbrojnych.

Do wojskowych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

- stan produkcji zbrojeniowej;
- wielkość potencjału obronnego państwa;
- charakter doktryny wojennej;
- dyslokacja jednostek wojskowych;
- struktura organizacyjna sił zbrojnych;
- stan budżetu ministerstwa obrony;
- charakter szkolenia wojsk;
- wydatki zbrojeniowe sąsiadów;
- wyposażenie techniczne wojsk.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze wojskowej należą:

- podwyższanie stanów gotowości bojowej wojsk;
- nasilanie uzbrojenia wojsk w nowoczesną technikę;
- wzrost wydatków na zbrojenie wojsk;
- nasienie ćwiczeń z wojskami;
- nasilająca się intensywność propagandy;
- nasilenie się działalności szpiegowskiej;
- demonstracja siły militarnej;
- zmiana dyslokacji wojsk do strefy przygranicznej;
- zwiększanie gromadzonych zasobów zasileniowych;
- ewolucja doktryny wojennej;
- manewry wojsk w strefie przygranicznej;
- wzmożona penetracja w strefie przygranicznej;
- jawne wyrażanie woli użycia SZ w sporach międzynarodowych;
- szantaż militarny.

Obawy przed wojną nuklearną między mocarstwami wraz z zakończeniem zimnej wojny zmalały, ale możliwość użycia broni chemicznych, biologicznych i jądrowych w konfliktach lokalnych jest w dalszym ciągu nie zażegnana. Szczególnej uwagi wymagają więc deklaracje zamiarów nie tylko obecnych potęg nuklearnych, ale także krajów posiadających ukrytą

zdolność wyprodukowania broni jądrowej³³. Konieczność więc przestrzegania traktatu o nierozprzestrzenianiu tej broni oraz kontrola przez Międzynarodową Agencję Atomistyki instalacji nuklearnych w krajach, które dążą do posiadania takiej broni staje się jednym z priorytetowych zadań polityki.

Ilość sił zbrojnych, ich pułap, szczególnie na kontynencie europejskim zostały ściśle określone w czasie spotkania na szczycie przywódców państw w Paryżu (16 krajów NATO i 6 z Układu Warszawskiego) w listopadzie 1990 roku i przyjęte pod nazwą "Traktat o Konwencjonalnych Siłach Zbrojnych w Europie" (CFE-1). Z ilościowych i ilościowo-jakościowych porównań sił zbrojnych /naszych i naszych sąsiadów/ wynika, że zarówno obecnie jak i w przyszłości (10-15) lat pod względem militarnym ustępować będziemy zarówno Rosji, Niemcom jak i Ukrainie, nie mówiąc już o połączonych siłach zbrojnych Wspólnoty Niepodległych Państw. Jednocześnie w miarę realizacji postanowień CFE-1 przewaga sąsiadów zarówno w stanie osobowym jak i w utechniczaniu zwiększy się na niekorzyść Polski.

Stosunkowo realnym zagrożeniem militarnym dla Europy Środkowej (w tym Polski) i Północnej (Skandynawia i państwa bałtyckie) jest militaryzacja Obwodu Kalingradzkiego. Pomimo dążenia władz Rosji do minimalizowania tego problemu na arenie międzynarodowej w Obwodzie nastąpiło poważne wzmocnienie potencjału militarnego, przez rozmieszczanie na jego terenie wojsk wycofywanych z państw byłego Układu Warszawskiego, oraz rozbudowę infrastruktury wojskowej. Wysoka koncentracja wojsk rosyjskich - stan liczebny szacuje się na nie mniej niż 200 000 żołnierzy - nie może nie budzić obaw państw basenu Morza Bałtyckiego. Dyslokacja tak dużej liczby wojsk czyni z regionu Królewca "ekstremalnie odseparowaną kolonię militarną". Utrzymanie lub dalsze zwiększanie stanu liczebnego sił zbrojnych w tej części Europy zakłóca pokojową współpracę z państwami bałtyckimi i krajami Europy Środkowej.

---

³³ Na tym tle właśnie dochodzi do poważnego zaostrzenia sytuacji polityczno - militarnej między państwami koreańskimi). Niekontrolowany rozwój północnokoreańskiego programu atomowego może się stać potencjalnym zagrożeniem bezpieczeństwa nie tylko tego azjatyckiego regionu świata. Ewentualne koreańskie powodzenie w realizacji swojego programu stanowić może poważny bodziec dla kontynuowania prac nad produkcją broni masowego rażenia przez Libię i Irak (Prace nad bronią masowego rażenia w tych krajach zostały częściowo powstrzymane w wyniku akcji wojskowych państw trzecich:

- 7.06.1981 - Izrael zbombardował centrum badań jądrowych w Iraku (reaktor w Osirak);

- 14-15.04.1986 - naloty lotnictwa USA na obiekty wojskowe w Libii).

Proces zmian politycznych w b. ZSRR powoduje szereg zagrożeń militarnych które mogą zmaterializować się w najbliższym czasie. Powiązanie aspektów politycznych ze strategiczno-militarnymi w problematyce powstawania konfliktów jest nierozłączne. Ściśle powiązane z tłem narodowościowym jest zagrożenie militarne wynikające z istnienia, szczególnie w b. ZSRR, dużych liczebnie sił zbrojnych, które będąc w trudnej sytuacji bytowej wynikającej z ograniczeń budżetowych przeznaczonych na ich utrzymanie ulegają wpływom skrajnych nacjonalistów i mogą być użyte do działań zbrojnych. Ewidentnym przykładem jest XIV Armia, która czynnie uczestniczyła w walkach w Naddniestrzu, przy czym żadne ośrodki władzy nie przyznawały się do wydania poleceń użycia regularnych oddziałów. Podobne przypadki występowały na terenie b. Jugosławii, gdzie część oddziałów serbskich prowadziła walki na terenach gdzie stanowili większość etniczną wbrew "oficjalnym" rozkazom³⁴, a podpisywane rozejmy nie były przestrzegane.

Rozpad ZSRR i Układu Warszawskiego oraz transformacja ustrojowa w Europie Wschodniej spowodowały konieczność dokonania zasadniczej zmiany założeń polityki obronnej /i doktryn wojennych/ nowo powstających suwerennych państw. Również po stronie Zachodniej następuje daleko idąca transformacja. Kraje jak Niemcy, Francja, Stany Zjednoczone dążą do wypracowania nowej formy NATO. Założenia polityczno-wojskowe funkcjonowania paktu zmierzają do przejścia od "Wspólnej Obrony" (Collective Defence) do "Wspólnego Bezpieczeństwa" (Collective Security). Zmiana ta umożliwiła Polsce i innym krajom "Nowej Europy" ubieganie się o pełne członkostwo w zreformowanym Pakcie Północnoatlantyckim. Członkostwo w pakcie ma zapewnić Polsce wyjście z tzw. szarej strefy bezpieczeństwa, która powstała po rozwiązaniu Układu Warszawskiego i ułatwić nam zapewnienie sobie i utrwalenie w regionie bezpieczeństwa militarnego.

Zmieniają się również koncepcje prowadzenia wojen głoszone przez państwa o ambicjach mocarstwowych, a trudne do zastosowania ze względu na potencjał ekonomiczny przez kraje małe i średnie. Modyfikowana od końca lat siedemdziesiątych koncepcja "wielkich wojen narodowych" zmierza w kierunku koncepcji "bitwy lądowo-powietrznej" i "aktywnej obrony", szczególnie uporczywej w rejonach przygranicznych. Należy podkreślić szczególnie wysoki w tej koncepcji stopień determinacji i twardości obrony granic, zmierzający do uświadomienia potencjalnemu przeciwnikowi już w pierwszym etapie agresji, że cena polityczna i ekonomiczna wtargnięcia na terytorium atakowanego państwa jest zbyt wysoka, a dal-

---

³⁴ B. Zieliński, *Krwawe Puzzle*, Wprost Nr 7, z dn. 13.02.94r.

sze prowadzenie wojny nie rokuje osiągnięcia spodziewanych zysków. Nie nadażenie za tymi zmianami przez siły zbrojne państw znajdujących się w tzw. "szarej strefie" bezpieczeństwa międzynarodowego stanowić może ich główne zagrożenie militarne.

Jednym z najpoważniejszych zagrożeń militarno-nacjonalistycznych jest terroryzm. Ataki ze strony nihilistycznych i nacjonalistycznych ruchów terrorystycznych stają się coraz częstszym zjawiskiem. Hasła odrodzenia rodzimej kultury, walki ze wszystkim co obce, stają się ujściem dla poczucia krzywdy, rozpacz i beznadziejności.

Pojęcie terroryzmu podobnie jak wiele pojęć z dziedziny bezpieczeństwa państwa nie posiada jednej uznawanej przez wszystkich definicji. Według Andrzeja Bernarda jednego z polskich badaczy tego problemu pojęciu terroryzmu można "przyporządkować każdą akcję zbrojną bądź każdy akt agresywnego buntu i sprzeciwu. Każdą zdecydowaną prowadzoną przy użyciu siły walkę polityczną, walkę z władzą lub o władzę". Zjawiska terroryzmu nie należy utożsamiać z zabójstwami politycznymi, które są tylko jednym z elementów taktyki terroryzmu, a nie jego celem. Cel bowiem decyduje o uznaniu działań za terroryzm, a przeprowadzanie poszczególnych operacji ma zastraszyć daną grupę społeczną, społeczeństwo czy też przedstawiciele rządu i spowodować określony skutek społeczno-polityczny. Bezpośrednia, konkretna ofiara zamachu nie jest celem terrorystów, ale skutek jaki ten czyn wywrze na działanie i postawy szerszego podmiotu przeciwko któremu był on wymierzony. Zasadę takiego postępowania możemy przedstawić jako współistnienie trzech elementów (terrorysta, ofiara cel) i zachodzących między nimi relacjami. Polscy badacze problemu (Andrzej Bernard, Albert Pawłowski ...) uważają, że terror dotyczy przemocy państwowej (silnych wobec słabych), a terroryzm dotyczy przemocy antypaństwowej (słabszych wobec silniejszych). Terrorysty tylko w konfliktach etniczno-narodowościowo-religijnych mogą zyskać akceptację szerszego grona ludzi utożsamiających się z wyznaczonymi przez nich celami³⁵.

Jednym z najbardziej sprzyjających powstawaniu zagrożeń militarnych jest terroryzm polityczny rozumiany jako postać walki politycznej prowadzonej przez określone siły, mającej na celu zdobycie lub utrzymanie władzy.

---

³⁵ Znaczne poparcie dla swoich działań wśród społeczności lokalnych posiadają Irlandczycy z IRA, Baskowie z ETA, Sikhowie z grup terrorystycznych w Pendżabie, fundamentaliści z Muzułmańskiego Frontu Ocalenia (FIS) w Algierii).

Uwzględniając systematykę przyjętą w podziale zjawiska terroryzmu politycznego przez Schmida i de Graafa możemy wyróżnić:

- *terroryzm powstańczy* - jako główny rodzaj terroryzmu politycznego w którym występują trzy jego odmiany: terroryzm społeczno-rewolucyjny, terroryzm separatystyczny i terroryzm niepodległościowy.

- *terroryzm represyjny* - rozumiany jako akty gwałtu tajnych organizacji, w celu wymuszenia określonych zachowań³⁶;

- *terroryzm reżimowy* - rozumiany jako represje władzy wobec opozycji.

Podział ten jakkolwiek nie wyczerpujący znamion problemu pozwala zwrócić uwagę na szczególne właściwości terroryzmu jako jednego z najbardziej konfliktogennych czynników społeczno-politycznych, przyczyniającego się do wybuchu konfliktów zbrojnych. Przykładem może być tutaj bliskowschodni terroryzm antyimperialistyczny którego narodzin należy doszukiwać się w terroryzmie palestyńskim i palestyńskiej intifadzie.

Omawiając wpływ zjawiska terroryzmu i związanej z nim przemocy na powstawanie zagrożeń militarnych nie można pominąć nowego tworu jakim są "grupy szturmowe" organizacji o zabarwieniu nacjonalistycznym, neofaszystowskim, czy też młodzieżowych grup np: skinhedów. Są to bojówki zazwyczaj o orientacji prawicowo-radykalnej z dużą domieszką nacjonalizmu. Motywację ich działań tworzył rasizm, etnocentryzm, wrogość do obcokrajowców, heterofobia³⁷.

Z przedstawionych przyczyn powstawania zagrożeń i konfliktów zbrojnych wynika, że niekorzystny rozwój sytuacji na płaszczyźnie pozamilitarnej prowadzi zazwyczaj do powstawania realnego zagrożenia militarnego, a nawet konfliktu zbrojnego. Będzie to miało miejsce, wówczas, gdy jedna ze stron zdecyduje się realizować swój "konfliktowy" cel na drodze przemocy zbrojnej. Przedstawiony wariant podziału przyczyn powstawania zagrożeń militarnych i ich ewentualnych symptomów z pewnością nie jest ostateczny i wyczerpujący wynika on jednak z przeprowadzonej analizy przyczyn (G) powstawania współczesnych konfliktów zbrojnych i rozwoju sytuacji polityczno-militarnej, stosunków wewnętrznych i międzynarodowych w okresie przechodzenia od sprzeczności interesów do konfliktu zbrojnego.

---

³⁶ Np: terroryzm Szwadronów Śmierci, czy też organizacji rasistowskich typu Ku-Klux-Klan.

³⁷ Przykładem są zajścia w Niemczech, gdzie rozruchy były reakcją na trudności gospodarcze po zjednoczeniu kraju.

Sprzeczności interesów i celów i dążeń mogą pojawiać się w wielu dziedzinach stosunków wewnętrznych i międzynarodowych. Zdolność interpretowania symptomów pojawiających się zagrożeń oraz podjęcie stosownych działań zapobiegawczych (negocjacje, rokowania, misje dyplomatyczne, misje specjalne, ...) może być skutecznym narzędziem przeciwdziałania im. Brak reakcji, nie podjęcie działań eliminujących przyczyny zagrożeń zarówno w sferze pozamilitarnej jak i militarnej może doprowadzić do wystąpienia realnego zagrożenia militarnego.

Zagrożenia militarne ze względu na parametr czasu wystąpienia możemy podzielić na³⁸:

- hipotetyczne;
- potencjalne;
- realne.

Zagrożenia militarne mogą przybierać różne formy. Najczęściej wymieniane w literaturze przedmiotu badań formy zagrożeń to:

- przewrót wojskowy;
- szantaż militarny
- akcje zbrojne (zapobiegawcze lub odwetowe);
- prowokacja militarna;
- ograniczone użycie środków przemocy zbrojnej;
- blokada militarna;
- zbrojne starcia graniczne;
- incydenty graniczne;
- napaść zbrojna grup nieformalnych;
- militarny konflikt w strefie przygranicznej;
- konflikt lokalny na terenie państwa sąsiedniego;
- konflikt między państwami bezpośredniego otoczenia.

Wystąpienie każdej z tych form zagrożeń świadczy o tym, że strony nie potrafiły, drogą dyplomatyczną lub negocjacji politycznych, doprowadzić do pokojowego zawarcia ugody (porozumienia). Stan taki może wywołać określone skutki, aż do konfliktu zbrojnego włącznie.

O miejscu i roli konfliktów zbrojnych w stosunkach międzynarodowych może świadczyć fakt, że w ciągu 3600 lat cywilizacji ludzkiej naliczono ponad 14 800 konfliktów zbrojnych (z tego ponad 375 tylko

---

³⁸ S. Dworecki, *Od konfliktu .... op. cit.* s. 69.

w ostatnim półwieczu), które pochłonęły ponad 3,6 mld istnień ludzkich i spowodowały olbrzymie straty materialne³⁹.

Karta NZ w art. 2 ust. 4 zobowiązuje członków do powstrzymywania się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły lub użycia jej przeciwko integralności terytorialnej lub niezawisłości politycznej któregośkolwiek państwa (o czym była mowa wcześniej). Jednocześnie w Deklaracji zasad prawa międzynarodowego uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne w 1970r. wyjaśniono, że działanie wbrew zasadzie zabraniającej użycia siły stanowi pogwałcenie prawa międzynarodowego, a wojna agresywna jest zbrodnią przeciwko pokojowi⁴⁰. Uznając ścisły związek między pokojem i bezpieczeństwem w Europie i w świecie państwa uczestniczące w KBWE przyjęły dokument "Deklarację zasad rządzących stosunkami między państwami uczestniczącymi" w której zobowiązały się do przestrzegania 10 zasad⁴¹:

- 1) Suwerenna równość, poszanowanie praw nieodłącznych od suwerenności;
- 2) Powstrzymywanie się od groźby użycia siły lub użycia siły;
- 3) Nienaruszalność granic;
- 4) Integralność terytorialna państw;
- 5) Pokojowe załatwianie sporów;
- 6) Nieingerencja w sprawy wewnętrzne;
- 7) Poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności łącznie z wolnością myśli, sumienia, religii i przekonań;
- 8) Równouprawnienie i prawo narodów do samostanowienia;

---

³⁹ por. E. Halizak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe - geneza, struktura, funkcjonowanie*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 135.

⁴⁰ Deklaracja prawa międzynarodowego podjęta na XXV sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ obejmuje 7 zasad: 1) Państwa powstrzymają się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły lub jej użycia przeciwko integralności terytorialnej lub niepodległości politycznej któregośkolwiek państwa albo w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami ONZ; 2) Państwa będą rozstrzygać swoje spory międzynarodowe środkami pokojowymi w taki sposób aby nie dopuścić do zagrożenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości; 3) Państwa nie będą uciekały się do ingerencji w sprawy należące do kompetencji wewnętrznej któregośkolwiek państwa, zgodnie z Kartą NZ; 4) Obowiązek współpracy między państwami, zgodnie z Kartą NZ; 5) Zasada równouprawnienia i samostanowienia narodów; 6) Zasada suwerennej równości państw; 7) Państwa będą wykonywać w dobrej wierze zobowiązania przyjęte przez siebie, zgodnie z Kartą NZ.

⁴¹ Zasady te są dostosowaniem norm prawnych i politycznych do warunków europejskich i opierają się na Deklaracji prawa międzynarodowego przyjętych na XXV sesji ZG ONZ.

- 9) Współpraca między państwami;
- 10) Wykonywanie w dobrej wierze zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.

Rozszerzenie Deklaracji ONZ przez Zasady KBWE ma spełniać funkcje prewencyjne i zapobiegać powstawaniu konfliktów w związku z kwestionowaniem granic oraz respektować prawa człowieka. W świetle powyższego, biorąc jeszcze pod uwagę, że prawie wszystkie państwa świata należą do ONZ, znamienne jest, że tylko od 1946r. toczyło się ponad 375 konfliktów zbrojnych, z których żaden nie był formalnie wypowiedzianą wojną⁴².

Europa (poza wojną domową w Grecji i Irlandii, walkami na Cyprze i działaniami Basków dążących do autonomii) mogła do 1991r. (wybuch wojny w byłej Jugosławii) cieszyć się pokojem⁴³. W tym czasie w Ameryce Środkowej i Południowej w walkę zaangażowane były: Kolumbia, Salwador, Gwatemala, Nikaragua i Peru; w Afryce działania wojenne obejmowały: Angolę, Czad, Etiopię, Liberię, Maroko, Saharę Zachodnią, Mozambik, Somalię, Rwandę, RPA, Sudan i Ugandę; w Azji Południowej⁴⁴ konflikty zbrojne toczyły się m.in. na terytoriach: Chin, Afganistanu, Bangladeszu, Indii, Pakistanu, Myanmaru i Sri Lanki; na Dalekim Wschodzie strefą walk objęte były: Wietnam, Korea, Kambodża, Indonezja, Laos i Filipiny; na Bliskim Wschodzie zaś w konflikt uwikłane były: Irak, Iran, Izrael, Liban i Turcja.

Pomimo, że konflikty te nie groziły bezpośrednio wybuchem wojny światowej, sprzyjały jednak wyścigowi zbrojeń, wywołując w niektórych przypadkach groźbę użycia broni masowego rażenia. Nade wszystko są to wojny okrutne, mordercze i niszczące dla uczestniczących w nich narodów. Wystarczy przypomnieć, że w wojnie koreańskiej (1950-1953) zginęło około 1,9 mln osób, w Wietnamie zginęło prawdopodobnie około 4 mln ludzi, a w Afganistanie ponad 1 mln, podobnie jak w wojnie Indii z Pakistanem (1947 r.); Iran stracił w wojnie z Irakiem blisko 0,9 mln ludzi. Należy przy tym zaznaczyć, że nastąpił znaczny przyrost ofiar wśród ludności cywilnej. O ile w wojnie koreańskiej stanowili oni 60 % ogólnej liczby zabitych, to w wojnie wietnamskiej liczba ta wzrosła do 70 %. Z kolei w Nigerii podczas wojny domowej (1967-1970) zmarło śmiercią głodową

---

⁴² S. Dworecki, T. Kęsoń, *Konflikty zbrojne na świecie*, AON, Warszawa 1995.

⁴³ S. Dworecki, T. Kęsoń, *Konflikty zbrojne w Europie i na Bliskim Wschodzie*, Wyd. WLiOP, Warszawa 1996.

⁴⁴ S. Dworecki, T. Kęsoń, *Konflikty zbrojne w Azji*, ATKA, Warszawa 1996.

2 mln ludzi (w prowincji Biafra), w wojnie plemiennej w Rwandzie wymordowano ok. 1 mln. członków plemion Tutsi i Hutu.

Tak więc konflikty zbrojne są najtragiczniejszą formą realizacji interesów w stosunkach międzynarodowych. Obserwując to co się dzieje w Czeczenii i co miało miejsce w byłej Jugosławii należy dążyć do budowania podstaw do pokojowego rozstrzygnięcia spornych problemów w stosunkach międzynarodowych.

Wzrost liczby konfliktów toczących się w świecie nie pozostaje bez pośredniego lub bezpośredniego wpływu na nasze bezpieczeństwo. W świetle powyższego można stwierdzić, iż współcześnie najważniejszym i najdonioślejszym zadaniem stojącym przed nami, przed całą ludzkością, jest zapewnienie sobie bezpiecznego bytu i rozwoju, suwerennego traktowania państwa w stosunkach międzynarodowych, zagwarantowania nienaruszalności granic i integralności terytorialnej. Warunkiem koniecznym do tego jest zapobieganie wszelkiego rodzaju zagrożeniom⁴⁵, w tym i zagrożeniom militarnym, które mogą doprowadzić do kryzysu wewnętrznego, międzypaństwowego lub międzynarodowego, a nawet do konfliktu zbrojnego.

---

⁴⁵ Zob.: S. Dworecki, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1994, s. 10-32.

2. POJĘCIE PROCESÓW KONFLIKTOGENNYCH I KONFLIKTÓW, TYPOLOGIA PROCESÓW KONFLIKTOGENNYCH I MOŻLIWYCH KONFLIKTÓW W ROZWOJU STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

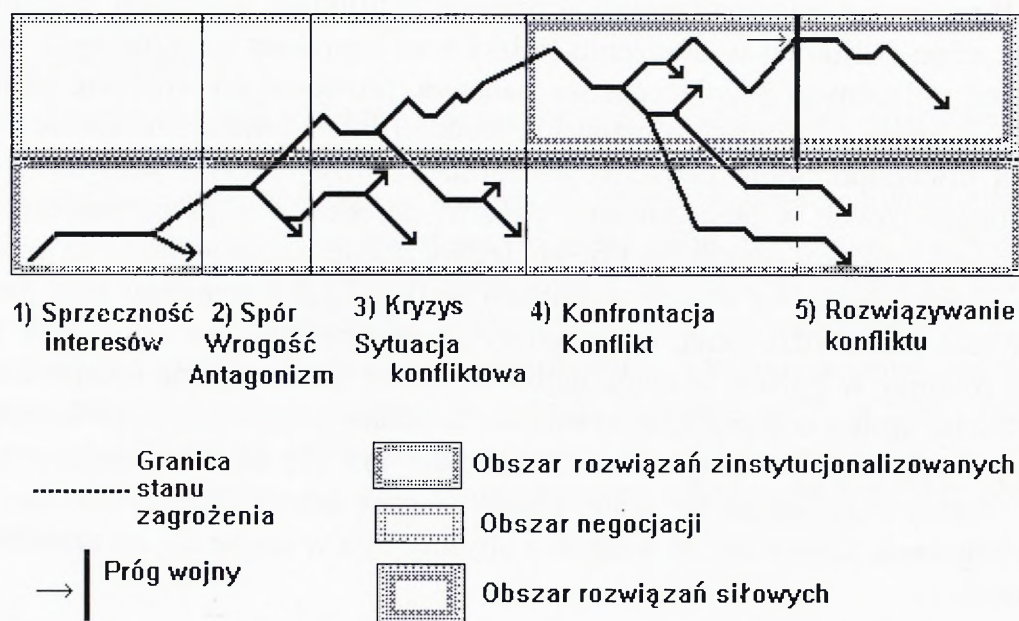
Przeprowadzona analiza współczesnych konfliktów zbrojnych, sytuacji polityczno-militarnej w otoczeniu Polski oraz charakter ewentualnych zagrożeń militarnych bezpieczeństwa państwa, prowadzi do wniosku, że to lokalne konflikty zbrojne o małej lub średniej intensywności, a nie wojny będą prawdopodobnie podstawową formą realizacji celów politycznych i ekonomicznych w postępowaniu państw, narodów czy grup etnicznych w geopolitycznym otoczeniu Polski. Jednocześnie uwzględniając czynnik prawdopodobieństwa urzeczywistnienia się któregoś z zagrożeń oraz możliwości przeciwdziałania, dochodzimy do przekonania, że w Europie w tym również w Polsce, w ciągu najbliższych lat raczej nie ma możliwości wybuchu wojny o dużej intensywności, zbliżonej charakterem do dotychczasowych wojen między państwami, koalicjami czy blokami wojskowymi. Zważywszy jednak na skalę, charakter oraz szanse urzeczywistnienia się zagrożeń, należy zrobić wszystko abyśmy byli w stanie się im przeciwstawić.

Przemiany polityczne w Europie i w świecie, w zasadzie nieodwracalne w swoim zasadniczym kierunku oraz dążenie państw byłego bloku wschodniego do integracji z państwami Unii Europejskiej i wejścia do NATO, gwarantują brak możliwości powrotu Polski do strefy wpływów mocarstwowej Rosji i odtworzenie dwubiegunowego podziału świata. Sytuacja taka stawia więc przed siłami zbrojnymi nowe zadania. Warunkiem "sine qua non" jest rozpoznawanie, określenie przyczyn i podłoża powstawania zagrożeń militarnych i konfliktów zbrojnych, oraz wypracowanie skutecznych strategii działania, w celu ich eliminowania. Toczące się obecnie na świecie konflikty zbrojne nie posiadają tylko jednej bezpośredniej przyczyny. Współistnienie wielu nakładających się na siebie czynników konfliktotwórczych doprowadziło do odrzucenia przez walczące strony pokojowego sposobu rozwiązywania problemów i wejście na drogę rozwiązań siłowych.

Zbieżne interesy i cele państw wspomagają się wzajemnie i tworzą podstawy i warunki partnerskich stosunków. Rozbieżne interesy i cele państw rodzą sprzeczności, napięcia i konflikty. Jednym z celów jest zagwarantowanie bezpieczeństwa narodowego i integralności terytorialnej kraju oraz neutralizowanie sprzeczności, aby nie przekształciły się one w konflikt. W przypadku gdy w działalności stron dominują cele ekspan-

sjonistyczne (wzajemnie wykluczające się) i krzyżujące się następuje ich nawarstwianie się i przechodzenie przez kolejne fazy zmienności.

Typowe fazy rozwoju stosunków międzynarodowych prowadzących do konfliktu zbrojnego przedstawia rysunek 2.1.

Rys. 2.1. Typowe fazy rozwoju sytuacji od sprzeczności do rozwiązania konfliktu

W stanie wyjściowym przeciwieństwa i różnice między stronami z reguły znajdują się we względnej równowadze stąd też generowane przez nie napięcia nie wpływają w zasadniczy sposób na rozwój sytuacji. Nie-skuteczne przeciwdziałanie, lub całkowity jego brak powodują pod wpływem bodźców zewnętrznych lub wewnętrznych zaostrzenie się sprzeczności, co w konsekwencji prowadzi do zademonstrowania ich w dowolnej postaci drugiej stronie, i do powstania sporu. Spór oznacza brak zgodności poglądów na temat faktycznych interesów i sposobów ich realizacji. Na tym etapie zaostrzenia się sprzeczności strony, wzmagają wszelkie formy wrogiej propagandy, naciski polityczne, prowadzą mobilizację opinii publicznej (również w państwach trzecich zaangażowanych w spór) na rzecz poparcia działań własnych. Może również dojść do prób poszukiwania poparcia na arenie międzynarodowej (próby umiędzynarodowienia sporu). W tej fazie sporu funkcjonują jeszcze bezpośrednie kanały porozumiewania się stron między sobą i w każdej chwili poprzez ustępstwa bądź też wypracowany kompromis można rozładować napiętą sytuację. Podstawowym narzędziem stosowanym do kreowania wzajemnych relacji są

negocjacje, rokowania polityczne i dyplomatyczne misje specjalne. W przypadku powodzenia wypracowanego rozwiązania, strony poprzez dalsze dwu lub wielostronne rokowania, mogą całkowicie zlikwidować istniejące sprzeczności między nimi. Nie wypracowanie kompromisu prowadzi do powstania antagonizmu przechodzącego w stan kryzysu stosunków międzynarodowych (między stronami). Antagonizm charakteryzuje się obecnością przedłużającego się zespołu napięć uznawanych przez podmioty za trwałe i niemożliwe do zredukowania. Stosunki stron mają co najwyżej symboliczny, szczątkowy charakter. Na tym etapie rozwoju stosunków strony w zdecydowany sposób zmagają się do osiągnięcia postulowanych celów. Wraz z obniżaniem się możliwości regulacji i kontroli rozszerza się skala napięć między stronami (protesty, zaprzeczenia, odrzucanie wyjaśnień). Dochodzi do formułowania wzajemnych zarzutów, oskarżeń, żądań i gróźb. Sytuacja przechodzi w stan kryzysu. W stanie kryzysu dochodzi do całkowitej destabilizacji stosunków. Skutkuje to ich zawieszeniem lub zerwaniem, a tym samym na skutek zakłóceń przestają funkcjonować mechanizmy kontroli napięć. Strony znajdujące się w stanie kryzysu wykorzystują sukcesywnie bądź łącznie wszelkie możliwe do zastosowania, a znajdujące się w ich dyspozycji środki nacisku: polityczne, ekonomiczne, ideologiczne, militarne. Wzmaga się wroga propaganda, strony mogą prowadzić wojnę psychologiczną, bojkot ekonomiczny, stosować politykę protekcjonizmu, embarga bądź izolacji gospodarczej. W tej fazie kryzysu istnieje możliwość posługiwania się również naciskami typu militarno-strategicznego. Nie dochodzi jednak jeszcze do bezpośredniego użycia siły. Wywieranie różnych form nacisku na stronę przeciwną dla osiągnięcia bezkompromisowych celów własnych najczęściej zapoczątkowuje lub wzmaga również kryzys międzynarodowy. Na każdym etapie jednak istnieje możliwość wycofania żądań lub ich złagodzenia i powstrzymania się przed ostateczną konfrontacją na drodze mediacji bezpośredniej lub przez korzystanie z usług mediacyjnych strony trzeciej. Mediator jednak musi być akceptowalny przez obie zwaśnione strony. Mediacje mogą zakończyć okres kryzysu rozwiązując sprzeczności, sprowadzając je do punktu wyjścia bądź zamrażając je. Oznaką najwyższego stanu napięcia jest przerwanie wzajemnego komunikowania się, postawienie całości bądź części sił w stan gotowości bojowej, demonstracja siły, ogłoszenie mobilizacji, ograniczone użycie siły (blokady, incydenty graniczne, bombardowania). Kryzys przekształca się w stan otwartej konfrontacji i konfliktu zbrojnego. Za granicę tej fazy przyjmuje się moment w którym przynajmniej jedna ze stron zdecydowała się na użycie siły

militarnej¹ dla zrealizowania swoich celów. Determinacja użycia siły przez jedną ze stron bądź przez społeczność międzynarodową może doprowadzić zantagonizowane strony do ustępstw, nie tylko z obawy przed poniesieniem ewentualnej porażki. Strony konfliktu (bądź jedna ze stron) mogą być zainteresowane nie dopuszczeniem do działań zbrojnych ze względów ekonomicznych, politycznych, ideologicznych czy nawet militarnych i kryzys może przejść w fazę rokowań, które znajdują rozwiązanie możliwe do zaakceptowania przez obie strony. W okresie tym można zaobserwować znaczącą rolę misji wojskowych, które posiadają specyficzny status. Wynika on z ich szczególnego znaczenia politycznego. Na mocy porozumień międzynarodowych wysłane są misje wojskowe, które posiadają różne zadania, w zależności od tego jaka panuje sytuacja wewnętrzna w przyjmującym je państwie. Może to być nadzór nad przestrzeganiem realizacji określonych umów międzynarodowych, mogą mieć charakter inspekcyjny lub obserwacyjny, doradczy lub instruktażowy, ale mogą też być to pokojowe operacje wojskowe typu: *peace making*, *peace keeping*, *peace enforcement*, *peace operations other than war*.

W przypadku nie podjęcia rokowań determinacja użycia siły prowadzi do rzeczywistych działań zbrojnych, a tym samym możliwości zmiany biegu wydarzeń stają się, w miarę ich rozwoju, ograniczone, ponieważ w tej fazie rozwoju sytuacji maleje rola czynnika politycznego, a wzrasta znaczenie czynnika militarnego. Nie oznacza to jednak, że czynnik militarny decyduje o ostatecznym rozwiązaniu konfliktu oraz, że strony posiadające przewagę militarną na swoją korzyść rozstrzygają toczony konflikt. Wraz z przedłużaniem się bowiem trwania działań zbrojnych i wzrostem kosztów ponoszonych przez społeczeństwo narasta znaczenie opozycji do prowadzenia działań i potęgują się negatywne nastroje społeczeństwa, które sprzeciwia się dalszemu ponoszeniu ofiar. Oddziaływanie to potęguje się jeszcze gdy gospodarka kraju toczącego działania zbrojne nie jest w stanie w warunkach nie przestawienia jej na tory wojenne zabezpieczać pełnych potrzeb mieszkańców. Przykładem wpływu oddziaływań politycznych, społecznych i gospodarczych na teoretycznie silniejszą stronę są interwencje amerykańska w Wietnamie (1965-1973) i rosyjska w Afganistanie (1979-1989).

Przykłady wielu wojen okresu 1946-1995 pokazują jednak, że po pewnym czasie pierwotne przyczyny, które doprowadziły do działań wojen-

---

¹ Na pojęcie siły militarnej składa się wiele elementów. Główny czynnik stanowią siły zbrojne. Ponadto siłę militarną określają pośrednio: poziom gospodarki, w tym rozwój dziedzin ważnych dla przemysłu obronnego, rezerwy ludzkie i surowcowe, poziom zarządzania krajem jego rozwój technologiczny itp.

nych, schodzą na plan dalszy. Z chwilą bowiem wybuchu konfliktu zbrojnego oprócz sprzeczności zasadniczych do głosu dochodzą bardzo często kwestie etniczne, religijne, rasowe, ekonomiczne, historyczne, ...

Wszelkie działania wojenne oprócz niszczących skutków ekonomicznych i biologicznych towarzyszą przemiany polityczne i społeczne w krajach w nich uczestniczących. Następuje pewne ujednoczenie negatywnych postaw politycznych społeczeństwa wobec przeciwnika, przy równoczesnym pojawieniu się u części społeczeństwa i politycznych przeciwników elit rządzących wyraźnych postaw antywojennych.

Nie można również powiedzieć, że odniesienie zwycięstwa przez którąkolwiek ze stron rozwiąże do końca sprzeczności, które do niej doprowadziły. Najczęściej stwarza jedynie możliwości uregulowania traktatowego lub w innej formie, wzajemnych pretensji. Również odniesienie porażki nie oznacza dla tego państwa ostatecznego rozstrzygnięcia sprzeczności. Porażka bowiem sprzyjać może kształtowaniu warunków, w których zaszłości historyczne mogą zostać spotęgowane przez chęć rewanżu, czy rodzące się poczucie krzywdy. Ostatnim etapem każdego konfliktu jest okres w którym strony w nim uczestniczące bądź ich reprezentanci przechodzą do poszukiwania możliwych wyjść z dotychczasowej sytuacji. Rozpoczyna się okres rozwiązywania konfliktu. W rozwiązywanie konfliktu często angażowany jest prestiż organizacji międzynarodowych, regionalnych, mocarstw posiadających interesy w rejonie toczącego się konfliktu, a także Organizacja Narodów Zjednoczonych. Na strony nie podporządkowujące się rezolucjom podjętym w celu zakończenia konfliktu, Rada Bezpieczeństwa ONZ nakłada sankcje ekonomiczne i polityczne.

Fundamentalne zmiany w układzie sił politycznych Europy sprawiły, że Polska realizuje swoje przemiany w sytuacji lokalnej niestabilności (głównie w Europie Wschodniej i Południowo-Środkowej), przy jednocześnie relatywnie wysokim poczuciu bezpieczeństwa, tzn. braku zagrożenia suwerenności i groźby konfrontacji zbrojnej z sąsiadami, jak również braku zagrożenia konfrontacją globalną. Można to uogólnić do stwierdzenia, iż Polska znalazła się pomiędzy stabilnym i dysponującym w miarę skutecznym systemem bezpieczeństwa Zachodem a niestabilnym Wschodem. Znaleźliśmy się w nowym, nieznanym przedtem środowisku międzynarodowym. Europejska przestrzeń bezpieczeństwa wymaga nowych rozwiązań. Nie można bowiem w wytworzonej sytuacji wykluczyć również negatywnego rozwoju wypadków. Przykładem niech będzie wojna domowa w Jugosławii.

Swoista sytuacja jest również u naszych wschodnich sąsiadów, która odzwierciedla konfliktogenną spuściznę postkomunistyczną. Przejawia się

ona też w innych regionach b. ZSRR, a także w samej Rosji. Dlatego, z punktu widzenia naszego bezpieczeństwa i budowania własnego skutecznego systemu obronnego, istotna jest wiarygodna analiza rozwoju stosunków międzynarodowych w naszym otoczeniu oraz regionalne jego prognozowanie. Przedmiotem analizy powinny być: rozwój międzynarodowych organizacji bezpieczeństwa zbiorowego, potencjałów sąsiadów, sytuacji w państwach naszego otoczenia oraz współczesne konflikty zbrojne, a w szczególności związki przyczynowo-skutkowe ich powstawania i sposoby ich rozwiązywania.

Należy mieć na uwadze, że stosunki wewnętrzne i międzynarodowe są procesami dynamicznymi i pewne źródła sprzeczności będą zanikać, a w ich miejsce pojawią się nowe. Z tego wynika potrzeba racjonalnego działania i podejmowania rozważnych decyzji. Należy poszukiwać skutecznych działań zachęcających i zniechęcających, zmuszających i wymuszających na drodze dyplomatycznej (politycznej), ekonomicznej i militarnej aby przeciwdziałać wszelkim formom realizacji celów na drodze użycia przemocy zbrojnej. Działania te w znaczący sposób mogą wpłynąć na zachowanie się stron, między którymi pojawiające się sprzeczności prowadzą do groźby wybuchu konfliktu zbrojnego. Zdecydowanie organizacji międzynarodowych czy państw utrzymujących oficjalne stosunki z którąś ze stron konfliktu, oraz odczuwalne dla nich sankcje w sferach: dyplomatycznej, ekonomicznej i militarnej mogą spowodować, że spór uda się rozwiązać zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego.

Możliwe do podjęcia działania zachęcających i zniechęcających, zmuszających i wymuszających na drodze dyplomatycznej, ekonomicznej i militarnej przedstawiono w tabeli 2.1. Poprzez podejmowanie dialogu, prowadzenie negocjacji i poszukiwanie kompromisowych rozwiązań w sytuacjach konfliktowych i kryzysach można w porę zapobiec negatywnym ich skutkom, eskalacji wrogości i wybuchowi konfliktów zbrojnych. Cechą charakterystyczną zbioru działań zachęcających i zniechęcających, zmuszających i wymuszających jest to, że istnieje możliwość oddziaływania nimi na każdym etapie rozwoju sytuacji społeczno-militarnej.

Uwzględniając przedstawione fazy rozwoju stosunków międzynarodowych, przyczyny i symptomy pojawiania się i narastania zagrożenia militarnego oraz związki przyczynowo-skutkowe współczesnych konfliktów zbrojnych, możemy przedstawić ogólny schemat rozwoju sytuacji polityczno-militarnej od zjawiska kryzysowego do wojny (rysunek 2.2.).

Tabela 2.1.

Rodzaje działań stymulujących rozwój sytuacji polityczno-militarnej.

Rodzaj działań	Charakter działań			Wymuszające
	Zachęcające	Zniechęcające	Zmuszające	
Polityczne (dyplomatyczne)	<ul style="list-style-type: none"> - dyplomatyczne uznanie; - włączenie do regionalnych organizacji; - porozumienia bilateralne. 	<ul style="list-style-type: none"> - ograniczenia kontaktów dyplomatycznych; - wyrażanie zaniepokojenia z powodu regionalnych sporów; - zawieszenie porozumień bilateralnych. 	<ul style="list-style-type: none"> - izolacja agresora; - rozwój regionalnych koalicji; - wspieranie ruchów obrony praw człowieka. 	<ul style="list-style-type: none"> - gotowość do wspierania regionalnych koalicji; - wspieranie regionalnych koalicji; - uznanie działania grup mniejszościowych (opozycji)
Ekonomiczne	<ul style="list-style-type: none"> - faworyzowanie; - porozumienia handlowe; - otwarcie rynków zbytu (subwencje, dotacje, pożyczki). 	<ul style="list-style-type: none"> - zawieszenie handlowych negocjacji; - ograniczenie dostępu do rynków zbytu; - wypowiedzenie przywilejów i koncesji handlowych. 	<ul style="list-style-type: none"> - zagrożenie sankcjami; - zagrożenie embargiem; - odmówienie dostępu do rynków zbytu; - potencjalna utrata regionalnej (światowej) pomocy. 	<ul style="list-style-type: none"> - ustanowienie sankcji; - wymuszenie embarga; - restrykcje handlowe; - restrykcje finansowe; - osłabienie waluty; - zablokowanie, zajęcie aktywów.
Militarne	<ul style="list-style-type: none"> - roziągnięcie parasola ochronnego; - gwarancje bezpieczeństwa; - sprzedaż i dostawa sprzętu wojskowego; - wspólne ćwiczenia. 	<ul style="list-style-type: none"> - wstrzymanie współpracy wojskowej; - wstrzymanie dostaw i sprzedaży sprzętu 	<ul style="list-style-type: none"> - wyłączenie spod ochrony militarnej; - użycie sił zbrojnych; - wspieranie opozycji; - rozwiniecie operacji pokojowych; - dostarczanie pomocy humanitarnej. 	<ul style="list-style-type: none"> - silowe wymuszenie sankcji /embarga; - przeprowadzanie możliwych operacji militarnych: * demonstracja siły; * naloty i uderzenia lotnicstwa; * blokady; * operacje zaczepne; * operacje obronne.

Przedstawiona klasyfikacja zagrożeń militarnych (pkt. 1.), ich przyczyny i symptomy w sferach: ekonomicznej, politycznej, etnicznej, ekologicznej, psychologicznej, społecznej, religijnej, wojskowej, oraz analiza jakościowa i ilościowa współczesnych konfliktów zbrojnych umożliwiają stworzenie listy działań obrazującej narastanie zagrożenia militarnego oraz wskazanie obszarów w jakich pojawiające się przyczyny i ich skutki są przez strony i organizacje międzynarodowe rozwiązywane (rys. 2.3.).

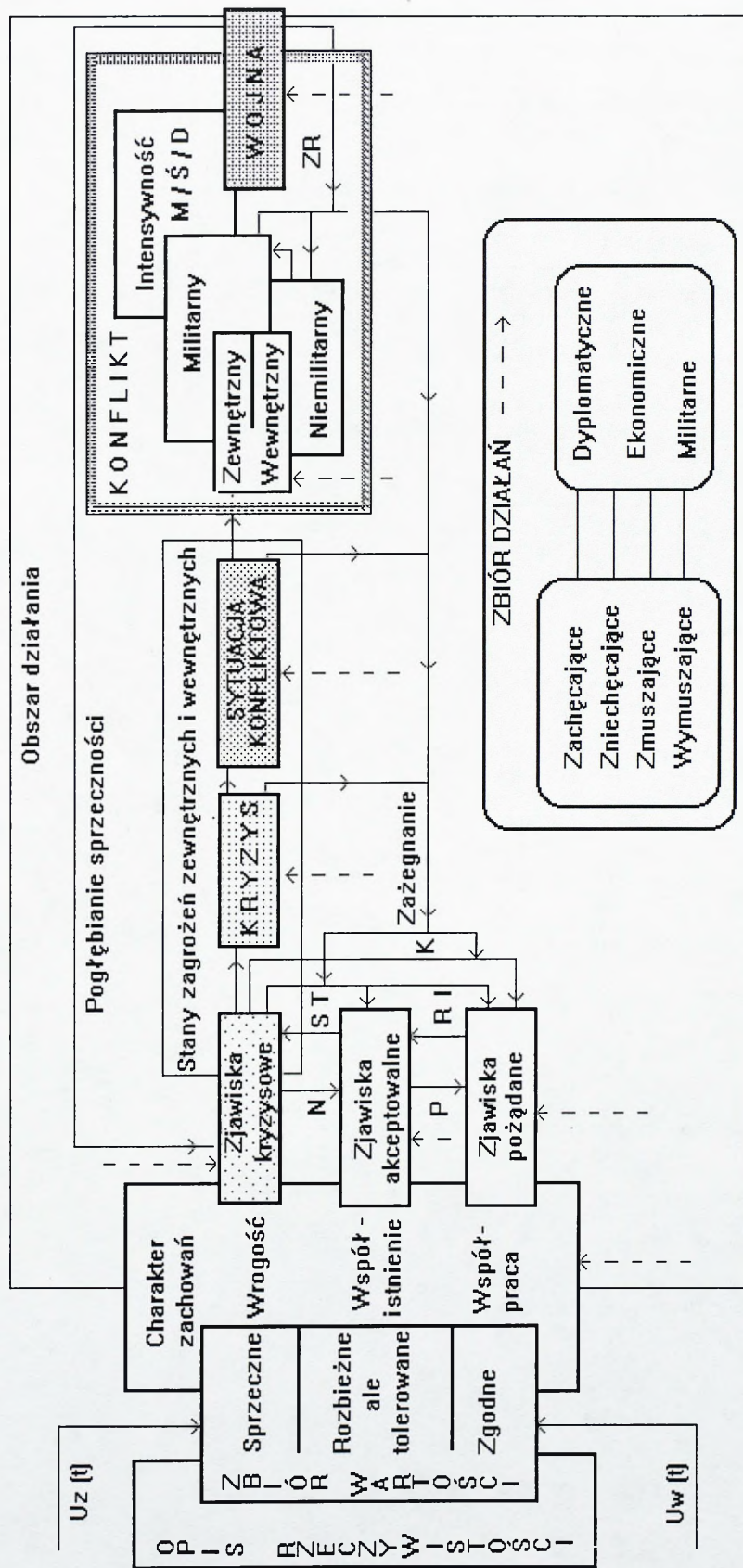
Schemat narastania zagrożenia militarnego - od pokojowego współistnienia do użycia strategicznej broni masowego rażenia - odzwierciedla wszystkie fazy rozwoju stanu stosunków międzynarodowych (pokazanych na rys. 2.1.). Narastanie zagrożenia nie musi następować w przedstawionej kolejności. Nie muszą występować wszystkie przedstawione w wariacie kroki, mogą wystąpić inne nie wymienione przez autora.

Rysunek 2.3 przedstawia również trzy zmieniające się obszary rozwiązywania pojawiających się sprzeczności i zagrożeń:

- obszar rozwiązań zinstytucjonalizowanych "P_i";
- obszar negocjacji "P_n";
- obszar rozwiązań siłowych "P_s".

Obszar rozwiązań zinstytucjonalizowanych "P_i" to obszar w którym pojawiające się sprzeczności i zagrożenia rozwiązywane są przez istniejące w okresie pokoju instytucje państwowe i międzynarodowe. "P_n" to obszar negocjacji, w którym nie rozwiązane w obszarze rozwiązań zinstytucjonalizowanych sprzeczności, przechodzą od sporu (wrogości, antagonizmu) do kryzysu (sytuacji konfliktowej), a dla ich rozwiązania powołuje się doraźne komisje, mediacyjne misje specjalne i wojskowe (peace making, peace keeping). Natomiast obszar rozwiązań siłowych "P_s" to obszar, w którym spór wszedł w fazę konfliktu, a strony do zrealizowania własnych celów używają przemocy zbrojnej. Organizacje międzynarodowe powoływane do rozwiązywania konfliktów oprócz narzędzi obszaru negocjacji "P_n" mogą używać międzynarodowych sił zbrojnych w ramach operacji "peace enforcement" i "peace operations other than war".

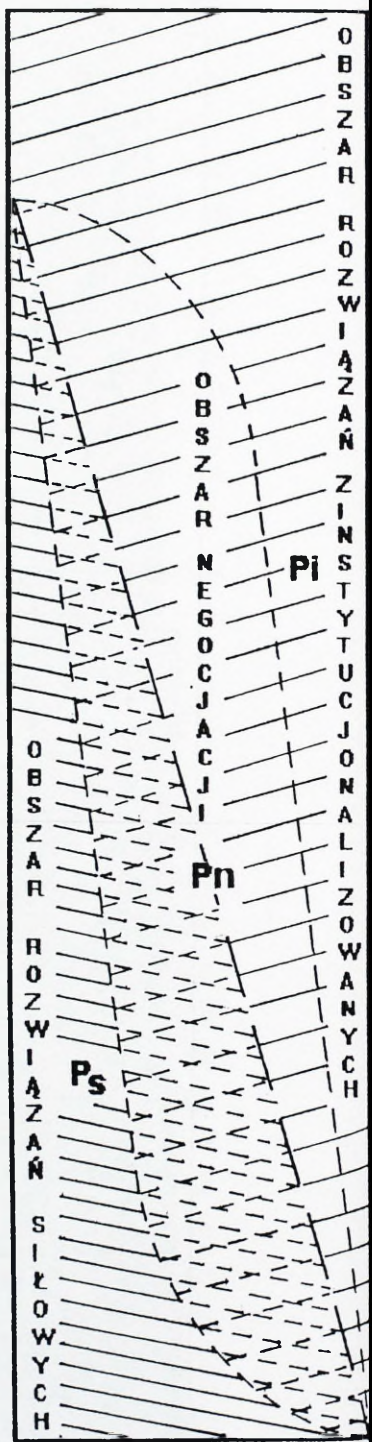
Z interpretacji graficznego zobrazowania narastania zagrożenia militarnego wynika, że obszar rozwiązań zinstytucjonalizowanych maleje na rzecz obszaru rozwiązań siłowych "P_s" wraz z narastaniem zagrożenia militarnego. Zmniejszanie się obszaru rozwiązań zinstytucjonalizowanych równoważone jest przez obszar negocjacji "P_n", który stara się ograniczać rozszerzanie się obszaru rozwiązań siłowych.

Rys. 2.2. Od zjawiska kryzysowego do wojny - schemat rozwoju sytuacji polityczno-militarnej - wariant. Uz(t) - uwarunkowania zewnętrzne (wpływ zmieniającej się w czasie "t" sytuacji polityczno-militarnej w otoczeniu); Uw(t) - uwarunkowania wewnętrzne (wpływ zmieniającej się w czasie "t" sytuacji społeczno-gospodarczej i polityczno-militarnej w kraju); I - ignorowanie; K - kompromis; N - negocjacje; P - porozumienie; R - rozbieżność; S - spór; T - tolerowanie; ZR - zawarcie rozejmu.

Intensywność działań zbrojnych: D - duża; M - mała; Ś - średnia.

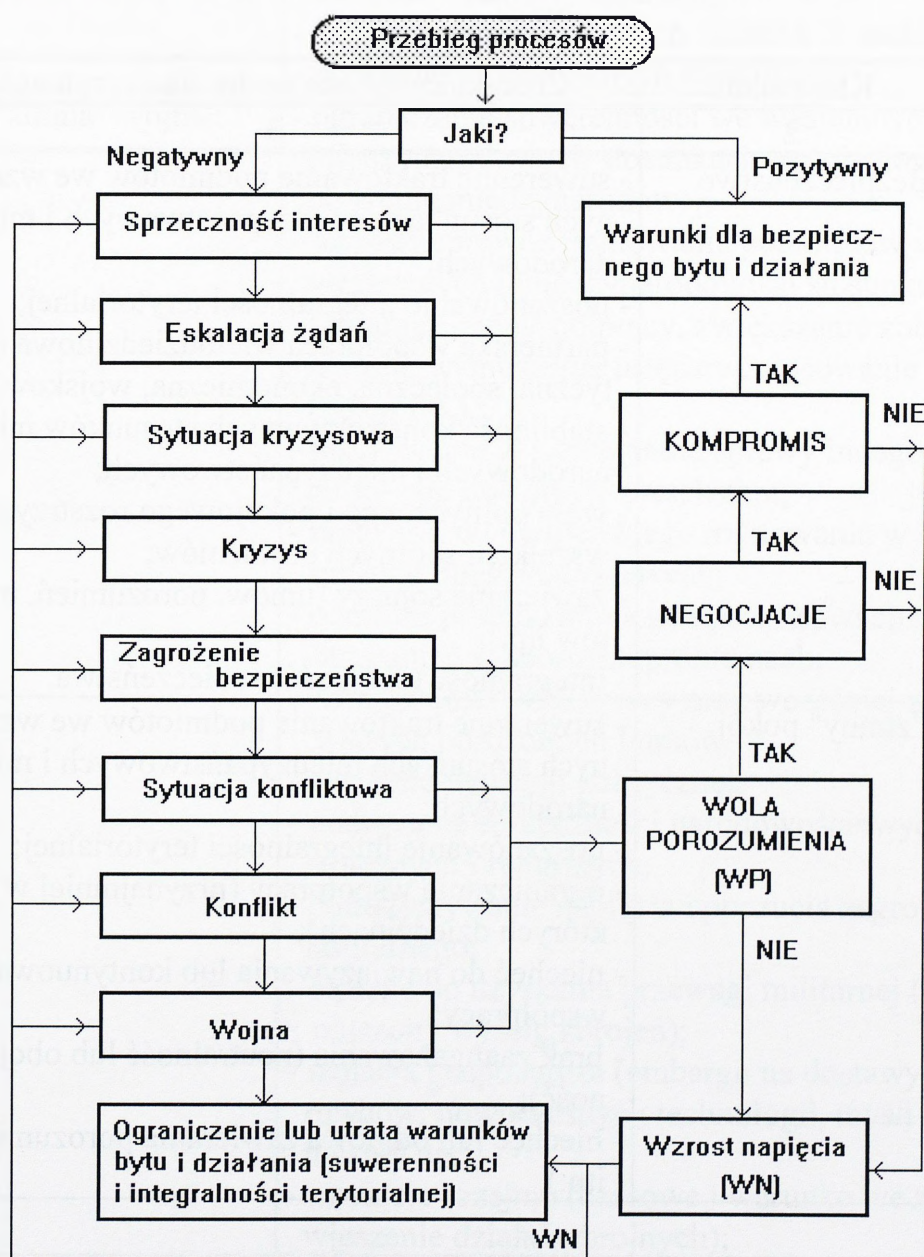
- Pokojowe współistnienie
- Kulturowe, polityczne i ekonomiczne współzawodnictwo, bariery i różnice
- Ograniczenia rynkowe, restrykcje finansowe, rosnąca inflacja
- Polityczne, rynkowe koncesje i przywileje
- Kształtowanie przymerzy, utrudnienia ekonomiczne i polityczne
- Wroga polityczna propaganda, bojkot
- Zamieszki, infiltracja opozycji, aresztowania, internowania, deportacje
- Demonstracja siły
- Szantaż militarny
- Zajęcia, blokady, incydenty przygraniczne, akcje sabotażu i odwetowe
- Przerzuty broni i ludzi na terytorium kraju
- Organizowanie zbrojnego podziemia przez czynniki zewnętrzne
- Podgrzewanie sytuacji z zewnątrz, ukryte wspieranie rebeliantów przez część wojska i policji
- Prowokacje militarne
- Aktywizacja zbrojnego podziemia
- Próby destabilizacji sytuacji wewnętrznej czynnikami militarnymi
- Zwiększenie liczebności oddziałów stacjonujących w pobliżu granic
- Zbrojne starcia graniczne
- Jawna działalność zbrojnego podziemia inspirowana i wspomagana przez czynniki zewnętrzne
- Zajęcia terytorium, dezercje oddziałów, jawne uczestnictwo w walkach po stronie opozycji
- Częściowa mobilizacja
- Bombardowania i ostrzał artyleryjski
- Pełna mobilizacja
- Agresja zbrojna o ograniczonym charakterze
- Rozszerzanie zasięgu i obszarów walk
- Pełna agresja zbrojna (wojna konwencjonalna)
- Użycie taktycznej broni jądrowej, chemicznej i biologicznej
- Użycie strategicznej broni masowego rażenia

Rys. 2.3. Narastanie zagrożenia militarnego.

2.1. Procesy konfliktogenne i ich klasyfikacja

Bezpośredni związek z konfliktami zbrojnymi mają zdarzenia i zjawiska konfliktogenne układające się w procesy, które na pewnym etapie rozwoju międzynarodowych stosunków (przy braku racjonalnych zachowań ośrodków władzy podmiotów o sprzecznych aspiracjach, np. braku woli do ustępstw lub poszukiwania porozumienia, zapobiegania lub przeciwdziałania eskalacji żądań) mogą doprowadzić do konfliktu zbrojnego (rys. 2.4).

Rys. 2.4. Możliwy przebieg procesów w stosunkach międzynarodowych

Powstawanie procesów konfliktogennych może odbywać się na podłożu zaszczości historycznych (roszczeń terytorialnych, problemów granicznych), dążeń narodowościowych i etnicznych, odrębności religijnych i kulturowych oraz tp. W tabeli przedstawiono możliwe sytuacje konfliktowe jakie mogą wystąpić w poszczególnych stanach rozwoju stosunków międzynarodowych (patrz tabela 2.2), a które należy uwzględnić podczas ich prognozowania.

Tabela 2.2

Możliwe stany w stosunkach międzypaństwowych i międzynarodowych
(Wariant)

Lp.	Klasa stanu	Charakterystyczne cechy stanu (sytuacje)
1	2	3
1.	Bezpieczeństwo	<ul style="list-style-type: none"> - suwerenne traktowanie podmiotów we wzajemnych stosunkach międzypaństwowych i międzynarodowych; - poszanowanie integralności terytorialnej; - partnerska współpraca wielodziedzinowa (polityczna, społeczna, ekonomiczna, wojskowa itp.); - stabilność konstruktywnych stosunków międzynarodowych i międzypaństwowych; - wola politycznego i pokojowego rozstrzygnięcia wszelkich spornych problemów; - zawieranie sojuszy (umów, porozumień, traktatów itp.); - integralność (spójność) społeczeństwa,
2.	"zimny" pokój	<ul style="list-style-type: none"> - suwerenne traktowanie podmiotów we wzajemnych stosunkach międzypaństwowych i międzynarodowych; - poszanowanie integralności terytorialnej; - ograniczanie współpracy (przynajmniej w niektórych dziedzinach); - niechęć do nawiązywania lub kontynuowania współpracy; - brak zaangażowania (neutralność lub obojętność); - niechęć lub odmowa zawierania porozumień itp.),

1	2	3
3.	Kryzys	<ul style="list-style-type: none"> - suwerenne traktowanie podmiotów we wzajemnych stosunkach międzypaństwowych i międzynarodowych; - poszanowanie integralności terytorialnej; - zawieszenie współpracy; - zawieszenie wcześniej zawartych porozumień; - odmowa negocjacji w spornych problemach; - "nagłaśnianie" (upowszechnianie) sprzecznych interesów, dążeń i aspiracji; - nasilanie nieprzyjaznych działań i zachowań - stawianie ultimatywnych warunków;
4.	"zimna" wojna	<ul style="list-style-type: none"> - ograniczanie suwerenności we wzajemnych i międzynarodowych stosunkach oraz izolowanie na arenie międzynarodowej; - nierównoprawne traktowanie podmiotów we wzajemnych i międzynarodowych stosunkach (ograniczanie współpracy, zwiększanie zobowiązań, wymuszanie ustępstw, stosowanie restrykcji itp.) - ingerowanie w wewnętrzne sprawy innego podmiotu pod dowolnym pretekstem; - brak woli do partnerskiego traktowania w stosunkach międzynarodowych; - odmowa poszukiwania kompromisowych rozstrzygnięć w spornych problemach; - "zamrożenie" współpracy oraz wcześniej zawartych porozumień i umów; - nasilenie dywersji politycznej; - podsycanie sprzeczności narodowościowych, etnicznych i religijnych; - podtrzymywanie napięcia i poczucia zagrożenia militarnego; - dążenie do uzyskania przewagi militarnej (wymuszony wyścig zbrojeń); - izolacja gospodarcza (embargo na dostawy surowców, nowoczesnych technologii, myśli technicznej itp.); - zawarcie rozejmu (czasowe i warunkowe zawieszenie działań zbrojnych);

1	2	3
		- nieformalne wspieranie "ruchów" destabilizujących sytuację wewnętrzną;
5.	Zagrożenie poza-militarne ²	<ul style="list-style-type: none"> - ograniczanie suwerenności we wzajemnych i międzynarodowych stosunkach; - ingerowanie w wewnętrzne sprawy innego podmiotu pod dowolnym pretekstem; - nierównoprawne traktowanie podmiotów we wzajemnych i międzynarodowych stosunkach (ograniczanie współpracy, zwiększanie zobowiązań, wymuszanie ustępstw, stosowanie restrykcji, wycofanie klauzuli najwyższego uprzywilejowania, zwiększanie opłat celnych, zerwanie wymiany handlowej itp.); - brak woli do partnerskiego traktowania w stosunkach międzynarodowych; - odmowa poszukiwania kompromisowych rozstrzygnięć w spornych problemach; - zerwanie współpracy i wcześniej zawartych porozumień sojuszniczych; - eskalacja żądań, wymuszanie ustępstw kosztem interesów drugiej strony; - incydentalne stosowanie przemocy fizycznej (zbrojnej) niezinstytucjonalizowanej;
6.	Zagrożenie militarne	<ul style="list-style-type: none"> - jednostronne wypowiedzenie lub zerwanie wcześniej zawartych porozumień i traktatów między państwowych; - akty naruszenie suwerenności i integralności terytorialnej innego podmiotu (państwa); - zastraszanie militarne (demonstrowanie siły militarnej, manewry wojskowe w strefie przygranicznej, blokada militarna, szantaż militarny itp.); - napady, akcje i incydenty zbrojne na obiekty graniczne i w strefie przygranicznej; - sabotaż i dewastacja obiektów strategicznych na obszarze innego podmiotu;

² Zob.: S. DWORECKI, *Od zagrożeń do wojny*. BUWiK, Warszawa 1996.

1	2	3
		<ul style="list-style-type: none"> - akty dywersji i napady bojówek, prowokacja militarna itp. formy fizycznego wywierania nacisku; - zbrojne wspieranie przez siły innego państwa, w formie niezinstytucjonalizowanej, konfliktu wewnętrznego (przewrotu, puczu, zamachu stanu, wojny domowej itp.);
7.	Konflikt zbrojny	<ul style="list-style-type: none"> - konflikt wewnętrzny (wojna domowa) o podłożu społecznym, ekonomicznym, politycznym, narodowościowym, etnicznym, religijnym itp.; - interwencja zbrojna obcych wojsk na obszarze suwerennego państwa w celu udzielenia pomocy władzom legalnym lub wsparcia działań podmiotów nielegalnych (przewrót, pucz, zamach stanu itp.); - inwazja (napaść) zbrojna na państwo suwerenne z zamiarem wyegzekwowania swoich żądań; - incydent zbrojny graniczny lub w strefie przygranicznej na tle praw mniejszości narodowościowych lub roszczeń terytorialnych sąsiedniego państwa; - konflikt lokalny na tle jw.; - konflikt międzypaństwowy o podłożu ekonomicznym, terytorialnym, etnicznym, narodowościowym itp.; - konflikt regionalny o podłożu jw.;
8.	Wojna	<ul style="list-style-type: none"> - działania zbrojne międzypaństwowe, regionalne, kontynentalne lub światowe, o podłożu jw., w zabezpieczeniu materialnym których uczestniczy przynajmniej część gospodarki narodowej stron biorących w nich czynny udział.

2.2. Konflikty zbrojne i ich klasyfikacja

Słowo **konflikt** pochodzi od łacińskiego **conflictus** - **zderzenie**. Pejoratywne pojmowanie tego słowa sprawiło, że pierwotne jego znaczenie uległo zasadniczemu rozszerzeniu. Słownik wyrazów obcych PWN definiuje konflikt jako wszelkie zetknięcie się sprzecznych dążeń, niezgodność interesów, poglądów, antagonizm, kolizję, spór lub zatarg³.

Analizując przyjęte do naukowych rozważań definicje konfliktu widzimy szerokość obszaru jaki on obejmuje, jego złożoność, podstawowe problemy z jakimi borykali się ich twórcy, a także sprzeczności które zawiera socjologia konfliktu⁴. W rozważaniach socjologów europejskich (m.in. H. Spencer, W. Ferguson, C. Saint-Simon) konflikt występuje jako składowa mechanizmu rozwoju społeczeństw. Koncepcja ta szczególnie widoczna jest w teoriach:

- liniowej zmiany społeczeństw, w myśl której proces rozwoju społeczeństwa podlega liniowej zmianie, stymulowanej przez konflikt;

- cyklicznej zmiany społeczeństw, zgodnie z którą rozwiązaniem sprzeczności jest konflikt, w wyniku którego osiąga się chwiejną równowagę, której ponowne zaburzenie owocuje kolejnym konfliktem.

Definicja konfliktu przyjmowana do analizy przedmiotu badań uzależniona jest od dziedziny nauki jaką reprezentuje konkretny badacz. R. Dahrendorf przyjmując szeroką definicję konfliktu zwraca uwagę na wszechobecność konfliktu w społeczeństwie, a L. Coser na funkcje konfliktu (gwałtownym niszczącym starciom konfliktowym towarzyszą konflikty pokojowe). W. Copri skupia się na behawioralnych aspektach konfliktu (interakcje między stronami). Sprzeczność interesów i celów będąca skutkiem ograniczonego dostępu do ściśle określonych dóbr jest domeną definicji M. Deutsch'a, J. Szczepańskiego, J. Szumskiego i innych twórców definicji konfliktu zbieżnych z definicją L. Cosera.

Strukturalny charakter sprzeczności podkreślają m.in. J. Bernard, Q. Wright, J. Galtung i T. Pszczółkowski a K. Boulding, V. Aubert i K. Singer przyjmują jako przyczynę konfliktów istnienie napięć psychicznych i różnic w stanach świadomości podmiotów zaangażowanych w konflikt. Sprzeczność interesów i napięcia powodowane brakiem dostępu do określonych dóbr wynikających z ich ograniczoności preferuje cytowany

---

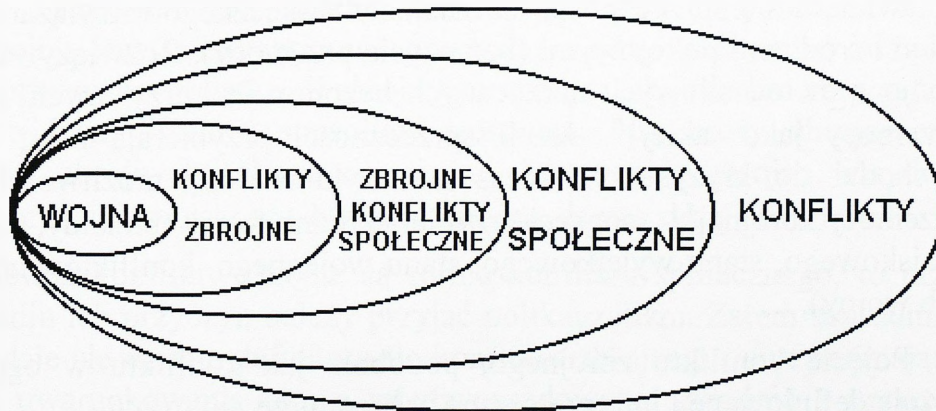
³ *Słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 1980, s. 378.

⁴ M. K. Mlicki, op. cit. s. 9.

już R. Dahrendorf, i R. Snyder. Z przedstawionych wyżej definicji wynika osiem zasadniczych własności konfliktu⁵:

- konflikt wymaga istnienia co najmniej dwóch stron;
- konflikt wyrasta w sytuacji niedostatku dóbr;
- zachowania konfliktowe mają na celu zniszczenie lub co najmniej kontrolowanie drugiej strony a skutki konfliktowe polegają na tym, że zysk jednej strony jest stratą strony drugiej;
- działania stron konfliktu są wzajemnie przeciwstawne;
- ważnym aspektem stosunków konfliktowych jest władza;
- stosunki konfliktowe są podstawowym procesem społecznym i mają poważne konsekwencje społeczne;
- proces konfliktowy reprezentuje czasową tendencję do rozłamu w stosunkach między stronami;
- stosunki konfliktowe nie rozbijają systemu, lecz powodują przemiany norm i oczekiwań.

Rozległość obszaru i wieloaspektowość problemu konfliktu (rys. 2.5.)⁶ powoduje, że w zależności od dziedziny nauki badającej konkretną sytuację podkreśla się aspekt psychologiczny, socjologiczny, ekonomiczny, prawny, społeczny, militarny, organizacyjny czy też międzynarodowy, a przedstawienie jednej pełnej definicji konfliktu nie jest możliwe⁷.

Rys. 2.5. Miejsce konfliktu zbrojnego i wojny w zjawiskach konfliktowych.

⁵ Cytowane za: J. Mucha, *Konflikt i społeczeństwo - z problematyki konfliktu społecznego we współczesnych teoriach zachodnich*, PWN, Warszawa 1978, s. 12.

⁶ Zob. I. Płonka, *Przygraniczny konflikt zbrojny w warunkach Rzeczypospolitej Polskiej*, Rozprawa doktorska AON, Warszawa 1993, s. 40.

⁷ Por. S. Dworecki, op. cit. s.104.

Ponieważ bez wątpienia konflikt jest istotną cechą wszystkich struktur społecznych nierozzerwalnie związaną z rozwojem i funkcjonowaniem społeczeństw, to jest pewne, że pojawiać się będą nowe, węższe lub szersze, definicje, bardziej lub mniej, jednoznacznie określające zjawisko konfliktu w danej dziedzinie nauki.

Ze względu na: cel, rodzaj, typ, formę, miejsce, skalę lub wielkość sprzeczności występujących w uznawaniu wartości nadrzędnych a zwłaszcza ze względu na sposób obrony własnych interesów i użyte środki do ograniczenia następstw lub wyegzekwowania swoich racji, konflikty społeczne można podzielić na wewnętrzne i zewnętrzne oraz "pokojowe" i "zbrojne"⁸.

Istota konfliktu "pokojowego" (zarówno wewnętrznego jak i zewnętrznego) polega na tym, że strony dochodzą swoich racji bez uciekania się do stosowania zorganizowanej i zinstytucjonalizowanej przemocy. Natomiast konflikt "zbrojny" w naukach społecznych jest utożsamiany z użyciem przemocy zbrojnej, podczas gdy w naukach wojskowych przyjmuje się, że jest on formą rozwiązywania konfliktów społecznych z użyciem (zaangażowaniem) sił zbrojnych⁹. W socjologii konflikty zbrojne są jedną z form konfliktu społecznego. Przy czym zbrojny konflikt społeczny definiowany jest jako część zjawiska konfliktu społecznego, w którym pojawiające się sprzeczności nie znalazły skutecznego rozwiązania metodami i środkami pokojowymi (bez użycia przemocy). Rozwiązywane są za pomocą metod siłowych narzucanych bezprawnie i przy użyciu środków przemocy jako takiej¹⁰. Jeżeli sprzeczności przybierają ostrą formę i dochodzi do kryzysu, wówczas nie wyklucza się możliwości użycia przemocy zbrojnej¹¹, mogącej przybierać różne formy (blokady, przewrotu wojskowego, stanu wyjątkowego, stanu wojennego, konfliktów zbrojnych lub wojny).

Pojęcie konfliktu zbrojnego, podobnie jak konfliktu w ogóle, jest różnie definiowane i interpretowane w literaturze.

J. Kaczmarek w proponowanej szerokiej definicji kładzie nacisk na ograniczenia w czterech podstawowych aspektach: celu, obszarze, czasie

---

⁸ I. Płonka, op. cit. s. 37-38.

⁹ *Encyklopedia popularna A-Z*, PWN, Warszawa 1966, s. 343.

¹⁰ J. Wiatr, *Socjologia wojska*, Wyd. MON, Warszawa 1982.

¹¹ Por. R. Wróblewski, *Nauki obronne a bezpieczeństwo narodowe*, AON, Warszawa 1991, s. 2-3.

i form działania. Przyjmuje on, że konflikt zbrojny ma miejsce wówczas, gdy cele polityczne klasy (która go wywołała) są ograniczone; walka zbrojna toczy się na niewielkim obszarze, w krótkim czasie, nie angażuje gospodarki kraju będącego w konflikcie, ani całych sił zbrojnych¹². Konflikt zbrojny nie wymaga wykorzystania systemu obronnego państwa w całości, lecz jedynie niektórych jego elementów. Bardziej ogólną jest definicja L. Muchy, który uznaje za konflikt zbrojny działanie sił zbrojnych przeciwstawnych państw (narodów, klas, grup społecznych) prowadzone na ograniczoną (co do celu, użytych środków, obszaru, czasu trwania) skalę¹³. Nieostrość przyjętych w tej definicji ograniczeń powoduje trudność w klasyfikowaniu toczących się działań zbrojnych jako konfliktu zbrojnego czy też wojny. Wielopłaszczyznowość problemu konfliktu zbrojnego zmusza nas do przyjmowania szerokich definicji uzupełnianych ograniczeniami w zależności od aspektów badanego zjawiska.

W książce¹⁴ znaleźć można szerszą definicję konfliktu zbrojnego. Według tej definicji konflikt zbrojny jest formą walki (działań zbrojnych) i ma miejsce wówczas, gdy strony (sformalizowane) broniąc swoich interesów (racji) stosują przymus (przemoc zbrojną) w formie zinstytucjonalizowanej - w sensie prawa międzynarodowego.

Równie ogólną jest definicja proponowana przez autorów "*Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*". Przyjmują oni, że "konflikt zbrojny jest to sprzeczność powstała między państwami rozwiązywana przy wykorzystaniu sił zbrojnych, stosujących przemoc zbrojną". Z punktu widzenia form i sposobów stosowanej przemocy zbrojnej do konfliktów zbrojnych zalicza się: wojnę, interwencję zbrojną, incydent zbrojny, przewrót wojskowy, blokadę zbrojną, demonstrację sił i inne¹⁵.

Ponieważ konflikty zbrojne są formą konfliktu społecznego, to przy wyjaśnianiu ich przyczyn należy przyjąć polikauzalizm. Zatem uzasadnionym wydaje się ogólne definiowanie konfliktu zbrojnego, uwzględniające również uwarunkowania prawa międzynarodowego. Zgodnie z prawem międzynarodowym pojęcie konfliktu zbrojnego jest szersze od pojęcia wojny. W jego zakres wchodzi wszelkie formy i przejawy walki zbrojnej, również wtedy, kiedy działania wojenne nie zostały wypowiedziane,

---

¹² J. Kaczmarek, *Bitwa o przetrwanie*, Wyd. MON, Warszawa 1988, s.26.

¹³ L. Mucha, *Przemoc zbrojna*, AON, Warszawa 1991, s. 33.

¹⁴ S. Dworecki, op. cit., s. 105.

¹⁵ B. Balcerowicz i inni, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 1996, s. 37.

a uczestniczące w nich strony nie muszą być uznanymi za podmioty prawa międzynarodowego. Takie definiowanie konfliktu zbrojnego pozwala w pełniejszy sposób analizować rozwój sytuacji polityczno-militarnej, zachodzące procesy, związki przyczynowo-skutkowe oraz jego formy, które ze względu na swoją złożoność często wychodzą poza ramy definicji konfliktu zbrojnego, uwzględniającej ograniczenia zasadniczych elementów: problemu spornego, stron konfliktu, celu, użytych sił i środków oraz form działania uczestniczących stron.

Również w literaturze zachodniej pojęcie konfliktu zbrojnego nie jest definiowane zbyt jasno. Często pojęcia konfliktu zbrojnego (a zwłaszcza wprowadzany w nomenklaturze zachodniej "major armed conflict" (większy konflikt zbrojny) i wojny są stosowane zamiennie. Wg *International Military and Defence Encyklopedy*, termin konflikt zbrojny jest niejednoznaczny i nie ma w nauce zgodnej akceptacji jego treści. Konflikt zbrojny utożsamiany jest z konfliktem o niskiej intensywności (low-intensity conflict), określanym jako działanie zbrojne w terenie, między pokojem i otwartą wojną, przy zastosowaniu ściśle ograniczonych sił i metod¹⁶.

Szczególnym przypadkiem konfliktu zbrojnego, a ściślej - konfliktu zbrojnego o dużej intensywności, jest wojna (por. rys. 2.5), w której działania militarne prowadzą przynajmniej dwie strony o sprzecznych dążeniach. Realizowanie celów jednej strony odbywa się ze szkodą dla drugiej strony, godzi w jej podstawy istnienia bądź prowadzi do znacznego ich ograniczenia - w aspekcie terytorialnym, politycznym, gospodarczym lub wojskowym. Możliwość osiągnięcia zamierzonych celów zależy od: stopnia ich akceptowalności przez otoczenie, racjonalności i zasadności stawianych żądań oraz skali dysproporcji sił stron uczestniczących w konflikcie.

Wojna, podobnie jak konflikty zbrojne, jest różnie definiowana i interpretowana w literaturze.

Sun Tzu (600 lat pne) w traktacie "Sztuka wojny" pisał: "Wojna jest dla państwa sprawą najwyższej wagi, sprawą życia lub śmierci, drogą wiodącą do przetrwania lub upadku. Dlatego też należy jej poświęcić poważne studia. Wszystko jest lepsze od wojny, ... każde zło, choćby najgorsze, jest lepsze od najwyższego zła, tym największym złem jest wojna"¹⁷. Z kolei Li Ch'an twierdził, że "Zbrojenie się zapowiada wojnę

---

¹⁶ T. N. Dupuy, *International Military and Defense Encyklopedy*, Washington 1993, vol.6, s. 2886.

¹⁷ Sun Tzu, *Sztuka wojny*, Wyd. Przedświt, Warszawa 1994, s. 7, 13.

a wojna jest kwestią wielkiej wagi. Ktoś kto się w nią wplątał bez uprzedniego przygotowania, może być poczytywany za głupca"¹⁸.

Cycon za wojnę uznawał "rozstrzygnięcie sporów przy użyciu siły". Według C. von Clausewitza "wojna jest nie tylko czynem politycznym, lecz prawdziwym narzędziem polityki, dalszym ciągiem stosunków politycznych, prowadzeniem ich innymi środkami"¹⁹. Z taką definicją wojny polemizuje F. Skibiński wskazując akty zbrojnej agresji, które nie były wojnami, ani nie doprowadziły do wybuchu wojny na danym terytorium (1936r. - aneksja Nadrenii, 1938r. - "Anschluss" Austrii, 1939r. - zajęcie Sudetów przez III Rzeszę) i proponuje rozszerzoną definicję " wojna jest kontynuacją polityki, prowadzoną środkami przemocy, w celu zmuszenia przeciwnika do spełnienia naszej woli, nosi charakter krwawej walki zbrojnej, staczanej przez zorganizowane siły"²⁰. Skibiński sygnalizuje również konieczność ewolucji definicji wojny, tłumacząc to nieustającymi zmianami w "postaci" wojen. Chodzi mu głównie o to, że zmieniają się formy walki, cele wojen, używane siły i środki.

Spośród innych autorów i innych źródeł warto przytoczyć prace w których **wojna** definiowana jest jako:

- "zjawisko społeczne, którego dominującą cechą jest walka zbrojna między państwami, narodami lub grupami społecznymi"²¹;

- "zorganizowana walka zbrojna między państwami, narodami, klasami lub grupami społecznymi wywołana dla osiągnięcia określonych celów politycznych, ekonomicznych lub ideologicznych, albo zmierzająca do obrony własnych interesów"²²;

- "uporządkowane ćwiczenie przemocy dla poszczególnych celów politycznych. Gdy przywódca państwa sprecyzuje swoje cele narodowe, dowódca zaczyna kreślić swoje plany działania"²³;

- "kontynuacja polityki środkami przemocy, której głównym przejawem jest walka zbrojna"²⁴.

---

¹⁸ tamże, s.13.

¹⁹ C. von Clausewitz, *O wojnie*, Warszawa 1958, s. 15.

²⁰ F. Skibiński, *Rozważania o sztuce wojennej*, WIH Warszawa 1972, s. 29.

²¹ *Leksykon*, PWN, Warszawa 1972.

²² *Słownik języka polskiego*, T.3, PWN, Warszawa 1989, s. 744.

²³ *Encyklopedia Brytanica*, Londyn 1978.

²⁴ B. Balcerowicz i inni, op. cit., s. 101.

W prawie międzynarodowym²⁵ stan wojny nie musi oznaczać prowadzenia (rozpoczęcia) walki zbrojnej, chociaż w sensie prawnym w zakresie wojny wchodzi wszelkie przejawy walki zbrojnej. Podobnie jak w definicji konfliktu zbrojnego, mogą ją prowadzić również strony nie będące podmiotami uznanymi na arenie międzynarodowej i może toczyć się chociaż działania wojenne nie zostały oficjalnie wypowiedziane. Za moment rozpoczęcia wojny uznaje się moment zerwania stosunków pokojowych i przejście do stosunków wojennych. Również koniec działań wojennych nie jest równoznaczny z zakończeniem wojny.

W nauce o stosunkach międzynarodowych zjawisko wojny interpretowane jest przez analogię do procesów zachodzących w rozwoju stosunków i dynamiki zmian systemu międzynarodowego. Stosuje się tu dwa podejścia. Z jednej strony wojna jest skutkiem niedoskonałości działania całości lub pewnych struktur systemu międzynarodowego. Źle funkcjonujący system prowadzi do powstawania powtarzających się sytuacji konfliktowych, których rozwiązanie na pewnym etapie może dokonać się tylko przez wojnę. Zapobieganie wojnie polegać powinno na budowaniu skutecznego i prawidłowo funkcjonującego systemu międzynarodowego. Z drugiej strony zakłada się, że wojna jest integralną częścią systemu, w związku z tym spełnia określoną rolę w systemie i jej funkcje są identyfikowalne²⁶.

W zachodnich opracowaniach, w zależności od rodzaju przekazywanych danych stosowane są różne definicje wojen, lecz trzy z nich znalazły konkretne zastosowanie:

1. W opracowaniach zawierających dane statystyczne najczęściej wykorzystywana jest praktyczne podejście do definicji wojny stosowane przez Sztokholmski Instytut Badań nad Pokojem - SIPRI, który określa wojną większy konflikt zbrojny, w którym przez dłuższy okres czasu walczą między sobą oddziały wojskowe podległe dwóm albo więcej rządów, lub też jednemu rządowi i co najmniej jednej zorganizowanej oraz uzbrojonej organizacji. SIPRI ponadto kwalifikuje dany konflikt jako wojnę jeśli w wyniku działań zbrojnych zginęło przynajmniej 1000 osób. Definicja ta jest na tyle ogólna, że pozwala bez większych trudności klasyfikować toczące się konflikty zbrojne.

---

²⁵ Z. Cesarz, *Współczesne problemy polityczne świata*, Wyd. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 1993, s. 30 - 31.

²⁶ A. Gałganek, *Zmiana w globalnym systemie międzynarodowym. Supercykle i wojna Hegemoniczna*, Wyd. naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1992, s. 92.

2. W wielu pracach naukowo-badawczych²⁷ podstawę analizy stanowi głównie definicja wojny opracowana przez profesora historii najnowszej Uniwersytetu Budapesztańskiego Istvana Kendego. Wg przyjętej przez niego definicji za wojnę uznaje się konflikt zbrojny charakteryzujący się trzema następującymi cechami:

a/ w walkach uczestniczą siły zbrojne jednej lub więcej stron, przy czym chodzi co najmniej w jednym przypadku o armię regularną, wojska rządowe lub policję;

b/ walczące strony są zorganizowane według jakiegoś określonego schematu, oraz istnieje zaplanowana i zorganizowana struktura prowadzonych działań zbrojnych (działania zmieniają w czasie swój charakter, przechodząc w centralnie zorganizowaną formę, nawet jeśli nie oznacza to zorganizowanej obrony, czy planowanych strategicznych uderzeń, np: operacje partyzanckie, wojna partyzancka);

c/ działania zaangażowanych w konflikt stron prowadzone są wg przyjętej strategii, niezależnie od tego, czy wojna prowadzona jest na obszarze jednego kraju czy kilku, czy długo czy krótko (mogą składać się ze spontanicznych bądź sporadycznych potyczek).

Tak sformułowane kryterium klasyfikowania konfliktów wykorzystali w swoich pracach m.in. K. Gantzel, J. Meyer-Stamer, B. Moser, A. Charisius, R. von Dingemann.

3. W pracach zawierających analizy dyskursywne²⁸ zjawiska wojny i konfliktów zbrojnych stosuje się podejście polemologiczne²⁹. "[...]

---

²⁷ I. Kende, *Kriege nach 1945. Eine empirische Untersuchung*, Frankfurt, Militärpolitik Dokumentation, Heft 27.

K. J. Gantzel, J. Meyer-Stamer, *Die Kriege nach dem Zweiten Weltkrieg bis 1984. Daten und erste Analysen*, Weltforum Verlag, München-Köln-London. 1986, str.17.

B. Moser, *Etnischer Konflikt und Grenzkriege Ursachen innen-und außenpolitischer Konflikte in Afrika*, Verlag Rüegger, Diessenhofen 1983.

²⁸ Analizy dyskursywne - logiczne uporządkowanie, wyartykułowane myślenie polegające na zmierzaniu do jakiegoś celu poznawczego metodą rozumowania. Jest przeciwstawiane poznawaniu bezpośredniemu (zmysłowemu i intuicyjnemu). Oparte na wnioskowaniu w którym każde ogniwo w łańcuchu rozumowania zależy od poprzedniego i warunkuje następne.

²⁹ Polemos - (grec.) wojna, konflikt. Polemologia - dziedzina nauki zajmująca się naukowym badaniem wojny. Stworzona przez francuskiego filozofa, socjologa i prawnika Gastona Bouthoula (1896 - 1980). Celem polemologii jest analizowanie zjawiska wojny w sposób zbliżony do badań innych zjawisk społecznych. Analizuje ich naturę i podłoże; lokalizację w czasie i przestrzeni; periodyczność; intensywność;

Według polemologów słowo "wojna" oznacza zjawisko relatywnie ściśle i łatwe do zidentyfikowania, w odróżnieniu od słowa "pokój" implikującego rodzaj ideału, którego wymagania są nieokreślone³⁰. "[...] Wojna niszczy, *mutatis mutandis* - zawsze tak samo. Niezależnie od jej kontekstu socjologicznego, etnicznego, technicznego, politycznego, ekonomicznego, ideologicznego, polega na przyspieszonym niszczeniu życia ludzkiego i dóbr materialnych [...]"³¹.

Proces analizowania zjawiska konfliktu zbrojnego identyfikowania jego struktury, związków przyczynowo-skutkowych wiąże się z problemem jego typologii i kryteriów klasyfikacji. "Podobnie jak wiele jest w literaturze podejść do definicji konfliktu, tak wiele jest kryteriów klasyfikacji"³².

Ze względu na zmianę różnorodnych czynników pośrednio lub bezpośrednio oddziałujących na charakter współczesnych konfliktów zbrojnych zmieniają się również kryteria ich klasyfikacji, a w zależności od założonych celów i posiadanych środków walki strony konfliktów zbrojnych dobierają formy i sposoby prowadzonych działań zbrojnych (rys. 2.6, 2.7, 2.8)³³. Podstawowa trudność tworzenia charakterystyk i wyznaczania współczynników korelacji przyczyn powstawania współczesnych konfliktów zbrojnych polega na złożoności ich podłoża (etniczno-narodowościowych, etniczno-religijnych, ekonomiczno-politycznych, narodowościowo-wyzwoleńcze, ...). Tendencje rozwojowe środków walki, rozwój sztuki wojennej oraz przeobrażenia polityczno-militarne powodują ewolucję celów działań zbrojnych. Jednoczesne występowanie wielu cech identyfikacyjnych, złożoność ich natury, powodują, że dokonanie klasyfikacji współ-

---

związki przyczynowo-skutkowe oraz typologię. Na gruncie polemologii badania konfliktów zbrojnych i wojen prowadzone są w trzech płaszczyznach:

- teoretyczne badania konfliktów;
- badania dyskursywne wojny i pokoju;
- badania szczegółowe sytuacji konfliktowych.

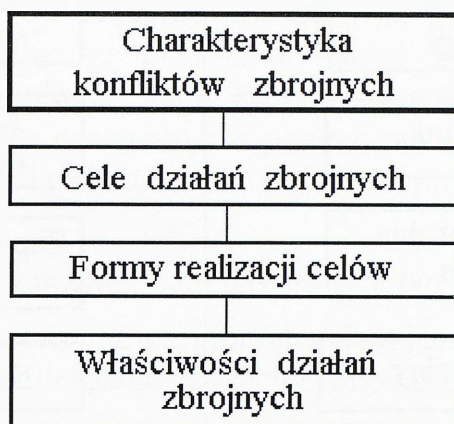
³⁰ A. Gałganek, *Polemologia - badania nad wojną i pokojem*, Sprawy Międzynarodowe, 1986, nr 6, s. 112.

³¹ G. Bouthoul, *Polémologie, Etudes Polémologiques*, 1981, nr 24, s. 5 - 6, cytata za A Gałganek op. cit. s. 102.

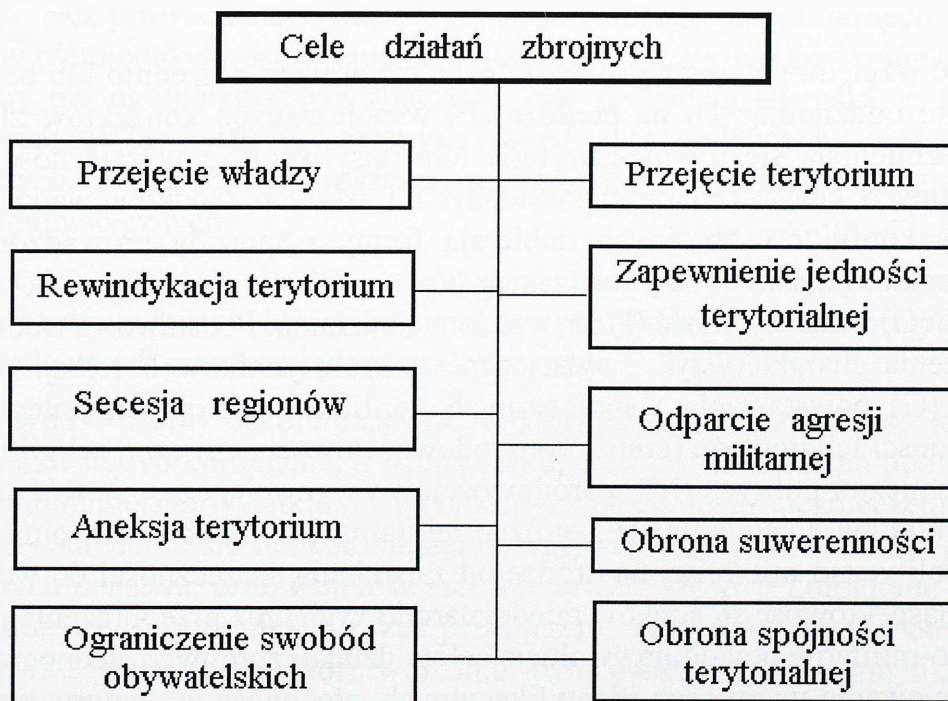
³² Cytowane za S. Dworecki, *Od konfliktu....*op. cit. s. 104.

³³ Tamże s. 106 -107; T. Kęsoń, *Charakter współczesnych konfliktów zbrojnych*, w: *Problemy techniki uzbrojenia i radiolokacji - Materiały z IV Konferencji Naukowo-Technicznej - Rynia 1995, WITU 1995, Zeszyt 54*, s. 45 - 46.

czesnych konfliktów zbrojnych lub określenie ich charakterystyk może się odbywać po przyjęciu niezbędnych kryteriów podziału lub oceny.

Rys. 2.6. Czynniki charakteryzujące przebieg konfliktów zbrojnych

Rys. 2.7. Typowe cele działań zbrojnych

Rys. 2.8. Formy realizacji celów stron konfliktu na drodze militarnej

Ze względu na zmianę różnorodnych czynników pośrednio lub bezpośrednio oddziałujących na podłoże (P) współczesnych konfliktów zbrojnych zmieniają się również kryteria ich klasyfikacji, a w zależności od założonych celów (E) oraz posiadanych i użytych środków walki (L), strony konfliktów zbrojnych dobierają formy i sposoby prowadzonych działań zbrojnych. Różny jest zasięg (Z), zaangażowanie stron (U), przestrzeń (O) i intensywność (I) prowadzonych działań. Podstawowa trudność tworzenia charakterystyk i wyznaczania współczynników korelacji przyczyn (G) powstawania współczesnych konfliktów zbrojnych polega na złożoności ich podłoża (etniczno-narodowościowych, etniczno-religijnych, ekonomiczno-politycznych, narodowościowo-wyzwoleńcze, ...). Różne też są symptomy pojawiania się zagrożeń militarnych w trakcie rozwoju sytuacji polityczno-militarnej na drodze od zaistnienia sprzeczności do wojny. Wieloaspektowość stosunków międzynarodowych oraz przeobrażenia polityczno-militarne powodują ewolucję celów działań zbrojnych. Jednoczesne występowanie wielu cech identyfikacyjnych, złożoność ich natury, powodują, że dokonanie klasyfikacji współczesnych konfliktów zbrojnych lub określenie ich charakterystyk może się odbywać po przyjęciu niezbędnych kryteriów podziału lub oceny.

Analiza literatury przedmiotu badań nad typologią i teorią przyczyn powstawania wojen /etiologią wojen/ wskazuje, że te dwa obszary badane są oddzielnie, chociaż wiadomo że, wzajemnie uzupełniające się teorie

pozwalają szybciej i z większą dozą pewności (dokładniej) ustalać zasadnicze związki przyczynowo-skutkowe występowania wszelkich form agresji oraz budować algorytmy przechodzenia od sytuacji pojawienia się sprzeczności interesów do konfliktów zbrojnych.

W zachodniej literaturze przedmiotu badań podstawę prowadzonej analizy stanowi typologia konfliktów opracowana przez Istvana Kendego³⁴, rozszerzona następnie, dla potrzeb pełniejszego zobrazowania typów współczesnych konfliktów zbrojnych, w pracach innych badaczy tego problemu³⁵.

Dla potrzeb analizy przyjęto tam następujące typy wojen:

- typ A - wojny antyreżimowe, których celem jest utrzymanie lub zmiana czy też obalenie istniejącego rządu lub obowiązującego systemu społecznego;

- typ B - inne /pozostałe/ wojny wewnątrzpaństwowe, w których uczestniczy w zasadzie rząd sprawujący władzę na terytorium gdzie toczy się wojna - jako jedna ze stron, atakująca bądź zaatakowana -, w których nie jest on, czy kontrolowany przez niego system bezpośrednim obiektem sporu, lecz prowadzona wojna ma na celu realizację partykularnych interesów plemiennych, panowania religijnego /za wyjątkiem gdy kontekst religijny ma ogólnonarodowe znaczenie, np: rewolucja islamska w Iranie w latach 1978 - 1982/, lokalnych dążeń autonomicznych, secesjonistycznych, ograniczonych roszczeń terytorialnych i politycznych ambicji hegemonistycznych;

- typ C - wojny międzypaństwowe, w których siły zbrojne ustanowionych rządów, dwóch lub więcej państw prowadzą działania zbrojne, bez względu na ich prawnomiędzynarodowy status;

- typ D - wojny dekolonizacyjne, w których jedną ze stron jest klasyczne mocarstwo kolonialne, a strona atakująca dąży do obalenia podległości kolonialnej, za wyjątkiem wojen, których celem jest zabezpieczenie lub przeciwstawienie się neokolonialnemu wpływowi byłych mocarstw kolonialnych państwa, oraz wojen w których dawne państwo kolonialne dąży do zdobyczy terytorialnych przez przyłączenie całości lub części obszaru państwa sąsiadującego, które wcześniej było obszarem kolonialnym, lecz obecnie nie może uzyskać własnej państwowości (np.: indyjsko-pakistań-

---

³⁴ I. Kende, *Kriege nach 1945. Eine empirische Untersuchung*, Militärpolitik Dokumentation, Heft 27, Frankfurt 1982, s. 4 - 7.

³⁵ K. J. Gantzel, J. Meyer-Stamer, *Die Kriege nach dem Zweiten Weltkrieg bis 1984. Daten und erste Analysen*, Weltforum Verlag, München-Köln-London 1986, s.17.

skie wojny o Kaszmir, marokańsko - algierska wojna o Saharę Zachodnią, brytyjsko - argentyński spór o wyspy falklandzkie, czy problem Tybetu i Tajwanu).

Nie wszystkie jednak współczesne i byłe wojny dają się jednoznacznie zakwalifikować do ww. typów. Problem ten wynika nie tylko z trudności jednoznacznego wyselekcjonowania przyczyn wystąpienia wojny, ale przede wszystkim z powodu, iż w toczącej się lub byłej wojnie jednocześnie występują cechy charakterystyczne dla kilku typów wojen. W literaturze zachodniej takie typy wojen klasyfikowane są jako typ mieszany, określane kombinacją typów A, B, C, D.

Dodatkowo wyróżnia się konflikty z uczestnictwem sił obcych, w których w walce bierze udział co najmniej jedna, trzecia siła (państwo lub koalicja państw) zagraniczna. Uczestnictwo trzeciej siły oznaczane jest symbolem "1", brak uczestnictwa trzeciej siły oznacza się symbolem "2".

Typy wojen wynikające z przyjętej metodologii przedstawia tabela 2.3.

Tabela 2.3

Podstawowe typy wojen według I. Kendego.

Typ wojny	Z uczestnictwem sił obcych	Bez uczestnictwa sił obcych
Wojny antyreżimowe	A - 1	A - 2
Pozostałe wojny wewnątrzpaństwowe	B - 1	B - 2
Wojny międzypaństwowe	C - 1	C - 2
Wojny dekolonizacyjne	D - 1	D - 2
Typy mieszane	Kombinacja typów: A, B, C, D, - 1	Kombinacja typów: A, B, C, D, - 2

W pracach A. Charisiusa, R. von Dingemanna, K. Gantzela, rozwijanych w oparciu o typologię konfliktów Kendego analizie poddano 4 grupy konfliktów zawierające 14 grup konfliktów. Są to następujące grupy konfliktów zbrojnych:

1) **Konflikty systemu** - przedmiotem których jest system społeczny, porządek społeczny kraju, czy co najmniej jedna z jego istotniejszych części (system polityczno-administracyjny, system socjalny i gospodarczy, system ideologiczny i kulturowy), a jego zmiana oddziałuje na cały porządek społeczny. W grupie tej wyróżniono konflikty których celem są:

a) **Przeobrażenia systemu** - konflikt toczy się o przekształcenia strukturalne systemu lub zapobiegnięcie im;

b) *Reformy systemu* - obiektem konfliktu nie jest zasadnicze przekształcenie całego systemu, lecz jego poprawa, bądź tylko zreformowanie najważniejszych (elementarnych) jego części - w ramach istniejącego porządku społecznego, lub zapobieganie takim reformom;

c) *Restauracja systemu* - obejmuje konflikty które następują wówczas, gdy cały proces przekształcania systemu czy jego poprawa, bądź reformowania zasadniczych jego części lub rozpoczętych już zmian - zostaje cofnięty lub zatrzymany i system jest przywracany do poprzedniego (wyjściowego) stanu w ramach kontrrewolucji lub reakcji. Nieistotne jest tutaj czy odtwarzany system był "konserwatywny" czy "postępowy".

2) **Konflikty władzy** - postrzegane jako te spory, w których określona władza czy stan dominujący dąży do zajęcia miejsca innej, która je utrzymuje i przechodzi do obrony, (np.: kiedy wyniku wojny dochodzi do wymiany rządu i nie podważa się systemu). W grupie tej wyróżniamy konflikty których celem są:

a) *Konflikty panowania (dominacji)* - obalenie rządu, wykluczenie opozycji, walka między różnorodnymi frakcjami czy osobami dominującej grupy czy warstwy, walka o orientację polityczną, o "właściwą religię" czy "właściwą strategię" w urzeczywistnianiu określonych celów (o ile takie spory nie mają konstruktywnego znaczenia dla systemu społecznego), dążenie do dominacji itp.;

b) *Konflikty sterowane* - dotyczą sytuacji w których rząd względnie grupa dominująca usiłuje ratować swoje zagrożone pozycje poprzez wewnętrzno-polityczne czy społeczno-ekonomiczne napięcia, wskazując jako zagrożenie np. mniejszości narodowe lub inne państwo (niezależnie od tego czy zagrożenie rzeczywiście istnieje i jak jest silne), następnie wzywa do obrony czy nawet do agresji przeciwko "nieprzyjacielowi", by sterować wewnętrznym napięciem i złagodzić nastawienie opozycyjnej czy rebelianckiej części ludności;

c) *Konflikty o interesy partykularne* - należą do nich te przypadki w których są realizowane określone interesy, przeważnie ekonomiczne, jak np.: opanowanie obszaru bogatego w zasoby surowcowe, wykorzystanie określonych szlaków komunikacyjnych, objęcie stanowisk w aparacie państwowym i administracyjnym, aż do blokady czy sterowania strumieniem uchodźców z kraju sąsiadującego, obciążającego własne położenie społeczno-ekonomiczne - nastawione głównie na uzyskanie korzyści i możliwości korupcyjnych. Takie "konflikty władzy" nie zawsze są wyraźnie wyodrębnione, zwłaszcza w krajach rozwijających się i Trzeciego Świata);

d) **Konflikty plemienne** - są to konflikty w których dwie, bądź więcej, ściśle wydzielone grupy, względnie ich przywódcy - walczą o określone korzyści w systemie polityczno-administracyjnym, bądź o hegemonię, lub zwalczają się z powodu uprzedzeń ideologicznych, kulturowych czy przynależności etnicznych.

W takim rozumieniu "konfliktu plemiennego" może nastąpić trudność określenia jednoznacznej różnicy między nim, a "konfliktem panowania", czy też "konfliktem o interesy partykularne", zwłaszcza że wchodzące w skład tych pierwszych konflikty religijne, podobnie jak konflikty plemienne wynikają często z problemów materialnych, społecznych lub strukturalnych. Pozornie proste do przyporządkowania do określonego typu konflikty plemienne i etniczne będące domeną Trzeciego Świata, przy głębszej analizie przyczyn ich wystąpienia nastroczają określonych problemów w procesie ich klasyfikacji. W konfliktach tych bardzo często dochodzą do głosu zaszłości historyczne, dysproporcje między pozycjami społecznymi poszczególnych plemion ugruntowane w czasach kolonialnych potęgowane przez społeczno-ekonomiczne i polityczne rozbieżności. Właśnie te czynniki kryją się pod powierzchnią etnicznej wrogości i przede wszystkim one powinny być zauważane przed bezkrytycznym zakwalifikowaniem danego konfliktu jako plemiennego³⁶.

e) **Konflikty militarno-strategiczne** - do tej grupy zalicza się działania, względnie prewencyjne postępowanie w obliczu poczucia zagrożenia ze strony przeciwnej, strategię bezpieczeństwa, która powinna zapobiec wplątaniu się w konflikt między stronami trzecimi (wojna w Jordanii 1970-1971), groźbę czy zaatakowanie sił zbrojnych rządu, który jest w stanie wojny ze stroną trzecią, by tę ostatnią wyeliminować poprzez związanie walką wojsk nieprzyjaciela (np. wojna chińsko-wietnamska 1978-1980r. w związku z interwencją Wietnamu w Kambodży), kontrola nad ważnym obszarem z powodów militarno-strategicznych (wojna brytyjsko-argentyńska o wyspy falklandzkie 19 III - 15 VI 1982r.).

3) **Konflikty terytorialne** - w grupie tej znajdują się konflikty które dotyczą terytorialnych roszczeń zaangażowanych stron. Spory graniczne oraz roszczenia wobec terytorium (lub jego części) innego państwa w związku z dążeniami mniejszości narodowych przyłączenia zamieszkiwanego przez nich terytorium do innego państwa, do większej samodzielności, czy autonomii. Klasyfikując je, K. Gantzel i J. Meyer-Stamer, wyróżniają następujące ich rodzaje:

---

³⁶ por. B. Moser, *Etnischer Konflikt und Grenzkriege Ursachen innen-und außenpolitischer Konflikte in Afrika*, Verlag Rüegger, Diessenhofen 1983.

a) **Ekspansję** - działania dążące do rozszerzenia terytorium w wyniku zdobycia lub aneksji całości terytorium czy części obszaru innej społeczności bez względu na to czy społeczność ta zorganizowana jest pod względem państwowym czy znajduje się w procesie tworzenia własnej państwowości;

b) **Restaurację terytorialną** - odtworzenie poprzedniego stanu, najczęściej ponowne odzyskanie byłego obszaru państwowego utraconego na korzyść innego państwa;

c) **Rewizję terytorialną** - zmiana lub dążenie do zmiany przebiegu granic, wynikające z niejasności ich wytyczenia w historycznym procesie kształtowania państwa lub arbitralnego wytyczenia granic przez byłe mocarstwa kolonialne, narzucenia granic przez umowy (układy) graniczne (min. Traktat Wersalski 28 VI 1919, Układ z Tranion - 1920, Układ Jałtański - II 1945 i Poczdamski - VII/VIII 1954). W tej grupie znajdują się wojny wynikłe w wyniku zamierzonego usiłowania przyłączenia terytorium jednego państwa do drugiego;

d) **Autonomię/Secesję** - przedmiotem konfliktu jest dążenie ludności (grup ludności - najczęściej chodzi tutaj o mniejszości narodowe) na części obszaru państwa - wobec władzy centralnej, o uzyskanie większej samodzielności (wewnętrznej autonomii) pod względem polityczno-administracyjnym (własnej administracji), gospodarczym (uzyskanie większego udziału w dostępie do surowców, względnie większych inwestycji na części terytorium), pod względem społecznym (ochrona przed dyskryminacją), pod względem kulturalnym (zachowanie etnicznej bądź lokalnej tradycji czy odrębności religijnej). Wysiłki secesjonistyczne / separatystyczne dotyczą również odłączenia części terytorium danego państwa w celu utworzenia własnego państwa bądź przyłączenia się do innego państwa.

W odróżnieniu od ekspansji, restauracji i rewizji terytorialnej, konflikty o autonomię/secesję nie dążą do zmian terytorialnych, lecz o panowanie na części terytorium państwa i wyniku tego plasują się one najczęściej w pobliżu "konfliktów o panowanie".

4) **Panowanie obce** - określenie to dotyczy dwóch rodzajów konfliktów, rozumianych jako:

a) **Panowanie kolonialne** - w grupie tej znajdują się konflikty między mocarstwem kolonialnym, a tymi którzy dążą do obalenia bezpośredniego uzależnienia kolonialnego i do stworzenia własnej suwerenności państwowej (dekolonizacja, wyzwolenie narodowe) oraz walki narodowo-wyzwoleńcze, w których kraj nie jest co prawda kolonią a zorganizowany ruch oporu dąży do wyzwolenia kraju spod władzy grupy panującej, czy spod wpływów zagranicznych.

b) *Wpływ/Hegemonia* - do tej grupy zaliczamy konflikty o ustanowienie, utrzymanie lub rozszerzenie pośredniej dominacji jednego państwa czy grupy państw nad innym państwem lub państwami całego regionu.

Konflikty zbrojne są dynamicznymi zjawiskami społecznymi, stąd też w jednym konflikcie może wystąpić jednocześnie kilka z przyjętych w zachodniej literaturze przedmiotu badań 14 rodzajach konfliktów zbrojnych i mogą one być klasyfikowane do więcej niż jednej grupy konfliktów.

Przedstawiona typologia konfliktów, pomimo zalety jaką jest niewątpliwie łatwość ogólnej identyfikacji i kwalifikowanie danej wojny do poszczególnych typów wojen, nie daje jednak możliwości jednoznacznego rozgraniczenia konfliktów typu "B", toczących się w obszarze przeobrażeń systemu sprawowania władzy, a reform systemu sprawowania władzy, czy też konfliktów których celem są interesy partykularne sfer rządzących lub grup społecznych. Szczególna trudność polega na tym, że w grupie konfliktów typu "B" następuje przenikanie i nakładanie się na siebie wielu form konfliktów, a jednocześnie tak szeroko pojmowana grupa utrudnia wskazanie ogólnych przyczyn i celów konfliktów zbrojnych. Również przyjęty podział konfliktów nie zawsze umożliwia jednoznaczne zakwalifikowanie konfliktu do danego typu wojen (A, B, C, D). Konflikt systemu, czy konflikt władzy może być zarówno przedmiotem wojny międzypaństwowej, a także antyreżimowej. Klasyfikacja wojen może nie pokrywać się z przyjętymi formalnie definicjami typów wojen. Konflikty systemu mieszczą się bowiem w wojnach typu "A", konflikty władzy w wojnach typu "A" i "C", konflikty terytorialne w wojnach typu "B" i "C", konflikty o panowanie obce przede wszystkim w wojnach typu "D", ale również w wojnach typu "A" i "C".

Zjawisko to stawia przed badaczem konieczność przyjęcia kompromisowych rozwiązań, utrzymania niezbyt rozbudowanej typologii konfliktów, albo znacznego rozbudowania systemu pojęciowego i kryteriów klasyfikacji (co nie zawsze prowadzi do przejrzystości stosowanej metody).

W polskojęzycznych opracowaniach spotykamy różnorodne typologie podziału konfliktów zbrojnych. Dostępne są również opracowania dotyczące teorii powstawania wojen. Nie ma natomiast opracowań poświęconych badaniom przyczyn konfliktów zbrojnych i wojen, zarówno w ujęciu retrospektywnym, czy też prognostycznym. Nie przeprowadzono też ich hierarchizacji, ani badań ilościowych.

Uwzględniając kryteria podziału konfliktów w literaturze polsko i obcojęzycznej konflikty zbrojne można podzielić ze względu na:

1) podłoże:

$$P = \{P_i\}; \quad i = \overline{1, 4}$$

gdzie: P_1 - polityczne;
 P_2 - ekonomiczne (gospodarcze);
 P_3 - społeczne;
 P_4 - militarne.

2) zasięg:

$$Z = \{Z_i\}; \quad i = \overline{1, 5}$$

gdzie: Z_1 - wewnętrzne bez zaangażowania sił zewnętrznych;
 Z_2 - wewnętrzne z zaangażowaniem sił zewnętrznych;
 Z_3 - międzypaństwowe;
 Z_4 - międzypaństwowe z zaangażowaniem sił zewnętrznych;
 Z_5 - międzynarodowe.

3) przyczyny:

$$G = \{G_i\}; \quad i = \overline{1, 15}$$

gdzie: G_1 - etniczno-narodowościowe;
 G_2 - dekolonizacyjne;
 G_3 - antyreżimowe;
 G_4 - aneksyjne;
 G_5 - rewindykacyjne (rewizje granic, odzyskanie terytorium);
 G_6 - władzy;
 G_7 - systemu;
 G_8 - ekonomiczne (dostęp do surowców, rynków zbytu, ...);
 G_9 - militarne;
 G_{10} - religijne;
 G_{11} - odwetowe (zapobiegawcze akcje militarne);
 G_{12} - secesjonistyczne;
 G_{13} - wyzwolenicze (niepodległościowe);
 G_{14} - społeczne (nierównoprawne traktowanie grup społecznych, poprawa warunków egzystencjalnych);
 G_{15} - polityczne (różnice systemowe, wpływ, hegemonia, odtworzenie władzy).

4) zaangażowanie stron:

$$U = \{U_i\}; \quad i = \overline{1, 3}$$

gdzie: U_1 - dwustronne;
 U_2 - wielostronne;
 U_3 - koalicyjne (sojusznicze).

5) czas trwania:

$$\mathbf{R} = \{\mathbf{R}_i\}; \quad i = \overline{1,3}$$

gdzie: R_1 - krótkotrwałe;
 R_2 - średniotrwałe;
 R_3 - długotrwałe.

6) przestrzeń:

$$\mathbf{O} = \{\mathbf{O}_i\}; \quad i = \overline{1,5}$$

gdzie: O_1 - graniczne;
 O_2 - lokalne (miniregionalne);
 O_3 - regionalne;
 O_4 - kontynentalne (makroregionalne);
 O_5 - światowe (subregionalne).

7) intensywność działań:

$$\mathbf{I} = \{\mathbf{I}_i\}; \quad i = \overline{1,3}$$

gdzie: I_1 - małej;
 I_2 - średniej;
 I_3 - dużej (wojna).

8) właściwości taktyczne prowadzenia działań:

$$\mathbf{W} = \{\mathbf{W}_i\}; \quad i = \overline{1,7}$$

gdzie: W_1 - operacje lądowe;
 W_2 - operacje lądowo-powietrzne;
 W_3 - operacje lądowo-powietrzno-morskie;
 W_4 - regularne;
 W_5 - manewrowe;
 W_6 - partyzanckie;
 W_7 - ogniskowe (punktowe).

9) zamiar działań:

$$\mathbf{M} = \{\mathbf{M}_i\}; \quad i = \overline{1,3}$$

gdzie: M_1 - wyniszczające;

- M_2 - nękające;
 M_3 - destabilizujące (dezorganizujące).

10) cele działań:

$$E = \{E_i\}; \quad i = \overline{1,2}$$

gdzie: E_1 - przejęcie władzy (utrzymanie, odtworzenie władzy, walka między różnymi frakcjami, walka o orientację polityczną, dążenie do dominacji, ...);

E_2 - przejęcie terytorium (rewindykacje, secesje, aneksje, odparcie agresji, zapewnienie jedności terytorialnej, obrona suwerenności, obrona spójności terytorialnej, ...).

11) użyte środki taktyczno - techniczne (rażenia, walki):

$$L = \{L_i\}; \quad i = \overline{1,6}$$

gdzie: L_1 - konwencjonalne (klasyczna broń taktyczna);

L_2 - ograniczone wykorzystanie broni jądrowej (taktycznej);

L_3 - ograniczone wykorzystanie operacyjnej broni jądrowej;

L_4 - powszechne (strategiczne) wykorzystanie broni jądrowej;

L_5 - niekonwencjonalne (broń biologiczna, chemiczna);

L_6 - z wykorzystaniem broni nieletalnych.

Przedstawione kryteria podziału nie są jedynymi i ostatecznymi, a do dalszych badań przyjęto kryterium podziału konfliktów zbrojnych wg:

- przyczyn (G);
- celu (E);
- czasu trwania (R).

Na pewno w zależności od zainteresowań badaczy i prowadzonych analiz tworzone będą kolejne typologie pozwalające szerzej poznać problemy powstawania konfliktów zbrojnych.

1) W_1 - regular
 2) W_2 - regular
 3) W_3 - regular
 4) W_4 - regular

5) W_5 - regular
 6) W_6 - regular
 7) W_7 - regular
 8) W_8 - regular

9) W_9 - regular
 10) W_{10} - regular
 11) W_{11} - regular
 12) W_{12} - regular

13) W_{13} - regular
 14) W_{14} - regular
 15) W_{15} - regular
 16) W_{16} - regular

17) W_{17} - regular
 18) W_{18} - regular
 19) W_{19} - regular
 20) W_{20} - regular

21) W_{21} - regular
 22) W_{22} - regular
 23) W_{23} - regular
 24) W_{24} - regular

25) W_{25} - regular
 26) W_{26} - regular
 27) W_{27} - regular
 28) W_{28} - regular

29) W_{29} - regular
 30) W_{30} - regular
 31) W_{31} - regular
 32) W_{32} - regular

33) W_{33} - regular
 34) W_{34} - regular
 35) W_{35} - regular
 36) W_{36} - regular

37) W_{37} - regular
 38) W_{38} - regular
 39) W_{39} - regular
 40) W_{40} - regular

41) W_{41} - regular
 42) W_{42} - regular
 43) W_{43} - regular
 44) W_{44} - regular

3. CECHY PROCESÓW KONFLIKTOGENNYCH I KONFLIKTÓW ZBROJNYCH

Źródła konfliktów zbrojnych mogą tkwić w sprzecznościach narodowościowych (nacjonalizmy); problemach terytorialnych (granicznych); religijnych (fundamentalizm religijny); ekonomicznych lub politycznych (wewnętrznych lub światowych). Zmiany charakteru i form konfliktów wymuszają konieczność konstruowania nowych rodzajów sprzętu uzbrojenia, których ewentualne zastosowanie może zapewnić skuteczne realizowanie celów konfliktu. Prowadząc badania ilościowe konfliktów zbrojnych i wojen nie sposób pominąć analizę konfliktów według kryterium celów. Poznanie związków przyczynowo-skutkowych, podstawowych cech charakteru i właściwości konfliktów w zależności od kryterium celów jest niezbędne do zbudowania algorytmu monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej. Poznanie prawidłowości, częstości występowania kolejnych przyczyn i stopnia ich konfliktogenności ułatwi wykrywanie symptomów sygnalizujących powstawanie zagrożeń bezpieczeństwa państwa. Może również okazać się skutecznym narzędziem do formowania wymagań taktyczno-technicznych dla nowo projektowanych środków walki, być pomocne przy wyznaczaniu kierunków rozwoju i modernizacji sprzętu uzbrojenia, czy opracowywaniu nowego modelu SZ RP.

Stosując przyjęte kryterium celów (E) dzielące konflikty zbrojne na dwie grupy, (których celem jest: E_1 - przejęcie władzy; E_2 - przejęcie terytorium;), analizie poddano konflikty zbrojne toczące się w latach 1989-1995¹, identyfikowane jako wojny (zgodnie z definicją wojny przyjętą przez SIPRI).

Podział współczesnych konfliktów zbrojnych (wojen) według tych dwóch podstawowych celów (przejęcie władzy, przejęcie terytorium) przedstawia tabela 3.1.

Z analizy przedstawionych danych wynika, że w Europie toczą się tylko konflikty, których celem jest przejęcie terytorium. Natomiast na świecie toczyło się więcej konfliktów których celem było przejęcie władzy.

---

¹ Dane statystyczne wg *Yearbook SIPRI*, Oxford University Press, Londyn, (Roczniki 1989 - 1995).

Tabela 3.1.

Ilość i cele wojen w Europie w latach 1989-1995.

1989		1990		1991		1992		1993		1994		1995*	
c e l w o j n y													
p.	p.	p.	p.	p.	p.	p.	p.	p.	p.	p.	p.	p.	p.
wł.	ter.	wł.	ter.	wł.	ter.	wł.	ter.	wł.	ter.	wł.	ter.	wł.	ter.
1	1	-	1	-	2	-	4	-	6	-	5	-	5

* - wstępna ocena klasyfikacyjna autorów;

p. wł. - przejęcie władzy;

p. ter. - przejęcie terytorium.

Większość trwających obecnie konfliktów zbrojnych nie rozpoczęło się jako klasyczna napaść zbrojna jednego państwa na drugie. Rozwinęły się one "wpełzając w konflikt" na tle dążeń narodowościowych, różnic etnicznych i religijnych. Jest to typowe dla konfliktów zbrojnych zwanych potocznie wojnami domowymi.

W działaniach bojowych tego typu biorą udział oprócz formacji wojskowych, grupy nieformalne kierowane przez lokalnych watażków, nie przestrzegających prawa i nie kierujących się zasadami sztuki wojennej. Lokalni przywódcy nie podporządkowują się żadnej władzy zwierzchniej, nie przestrzegają zawieranych porozumień o wstrzymaniu walk. Często w miarę upływu czasu i organizowania się nowych władz państwowych, uzbrojone formacje nieformalne stają się załączkami sił rządowych. Przykładem tego typu działań są toczące się w latach dziewięćdziesiątych konflikty pomiędzy Chorwatami, Serbami i Muzułmanami na obszarze Bośni i Hercegowiny, konflikt zbrojny pomiędzy ludnością mołdowską a zamieszkującymi Naddniestrze Rosjanami, konflikt w Nagorno-Karabachu pomiędzy Armenią i Azerbejdżanem, czy konflikty pomiędzy protestantami i katolikami w Irlandii Północnej oraz konflikt etniczny z nacjonalistami baskijskimi w Hiszpanii.

Konflikt w byłej Jugosławii oraz konflikty na terenie Wspólnoty Niepodległych Państw (gdzie uczestniczy armia rosyjska) nie potwierdzają tezy, że państwa silniejsze stosować będą w konfliktach wysoce wyspecjalizowane, inteligentne nowoczesne środki walki, czy też przeprowadzać błyskawiczne, skuteczne uderzenia na newralgiczne i strategiczne punkty "bez klasycznego" wkraczania wojsk na terytorium. Nie można też jednoznacznie twierdzić, że tezie tej zaprzeczają. U podstaw takiego a nie innego sposobu prowadzenia działań wojennych, przez rosyjskich decydentów, leżą bowiem zasady działania wojsk byłego Układu Warszaw-

skiego oraz poziom rozwoju ekonomicznego i kulturowego państwa i narodu prowadzącego wojnę.

Wśród przyczyn wybuchu wszystkich tych konfliktów leży splot czynników narodowościowych, etnicznych i religijnych. Nie wybuchają one jednak w wyniku samych różnic etnicznych i religijnych, a w wyniku manipulacji uczuciami narodowymi w celu realizacji określonych celów politycznych. Odpowiednio sterowane dążenia narodowościowe i religijne powodują często, że inne przyczyny powstawania konfliktów (ekonomiczne i polityczne) są trudno dostrzegalne.

Z analizy konfliktów zbrojnych wybuchających na bazie różnic etnicznych wynika, że najczęściej udaje się je rozwiązać w wyniku:

- ustalenia sposobów komunikowania się przedstawicieli zwaśnionych stron, w formach możliwych do zaakceptowania przez zainteresowanych;
- stworzenia możliwości, by nagromadzona złość i nienawiść znalazły ujście w innych, pozytywnych dla własnego bytu i rozwoju, formach;
- znalezienia mediatorów (neutralnych) potrafiących przekazywać posłania zwaśnionych stron, rozwiewać wzajemne uprzedzenia, odpowiednio interpretować zamiary, przekonywać i przedstawiać skuteczne, kompromisowe rozwiązania, akceptowalne przez strony konfliktu;
- odczytywania gestów pojednania i dobrej woli.

Konflikty na podłożu etnicznym toczą się na wszystkich kontynentach. Cechują się one tym, że pociągają za sobą bardzo duże ilości ofiar. Gdyż strony dążą do ograniczenia znaczenia drugiej strony głównie przez fizyczną jej eksterminację, prześladowania i wysiedlenia².

We współczesnych konfliktach zbrojnych toczących się na świecie oddziaływanie czynników narodowościowych, etnicznych i religijnych jest szczególnie silne i ma szczególnie wpływ na rozmach, charakter i sposób prowadzenia działań.

Z punktu widzenia oceniającego rozwój sytuacji polityczno-militarnej na drodze przechodzenia od pokojowego współistnienia do wojny, istotnym jest szczegółowe poznanie celów konfliktów zbrojnych i związków przyczynowo-skutkowych prowadzących do zaistnienia konfliktu.

Do badań zakwalifikowano 21 konfliktów toczących się w Europie w latach 1946-1995 (tab. 3.2.). Odrzucono zamachy stanu, które nie prze-

---

² Patrz R. Hliwa, R. Wieruszewski (red.), Raporty Tadeusza Mazowieckiego z byłej Jugosławii, Fundacja "Promocja Praw Człowieka Badania i Nauczanie", Poznań - Warszawa 1993.

kształciły się w konflikty zbrojne oraz te konflikty lokalne, których nie udało się zidentyfikować co do przyczyn wystąpienia i realizowanych celów.

Tabela 3.2.

Zestawienie liczby konfliktów zbrojnych w Europie objętych badaniami.

Lata	Ilość konfliktów
1946-1995	21
1946-1989	14
1990-1995	7

Źródło: obliczenia własne

Analizując konflikty zbrojne lat 1946 - 1995 wydzielono 15. elementów zbior przyczyn (G) ich zaistnienia.

$$G = \{G_i\}; \quad i = \overline{1, 15}$$

Gdzie poszczególne (G_i) to przyczyny:

- G1 - etniczno-narodowościowe (narodowościowe, plemienne, etniczne);
- G2 - dekolonizacyjne;
- G3 - antyreżimowe;
- G4 - aneksyjne;
- G5 - rewindykacyjne (rewizje granic, odzyskanie terytorium);
- G6 - władzy;
- G7 - systemu ;
- G8 - ekonomiczne (dostęp do surowców, rynków zbytu, ...);
- G9 - militarne;
- G10 - religijne;
- G11 - odwetowe (zapobiegawcze akcje militarne);
- G12 - secesjonistyczne;
- G13 - wyzwolenicze (niepodległościowe);
- G14 - społeczne (nierównoprawne traktowanie grup społecznych, poprawa warunków egzystencjalnych) - "G-14";
- G15 - polityczne (różnice ustrojowe, wpływ, hegemonia, odtworzenie władzy).

Dla tak przyjętego podziału konfliktów zbrojnych:

a) obliczono:

- częstość występowania (L) przyczyny (G_i) konfliktów wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach: I - 1946-1995; II - 1946-1989; III - 1990-1995;

- zmianę częstości występowania (L) przyczyny (G_i) konfliktów wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich;

- konfliktogenność (K) przyczyny (G_i) w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach: I - 1946-1995; II - 1946-1989; III - 1990-1995;

- zmianę wartości współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) w konfliktów wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich;

b) dokonano:

- hierarchizacji przyczyn (G) występowania konfliktów w Europie w badanych przedziałach lat;

3.1. CZĘSTOŚĆ (L) WYSTĘPOWANIA PRZYCZYNY (G_i) KONFLIKTÓW WYBUCHAJĄCYCH W EUROPIE

Częstość występowania (L) przyczyny (G_i) identyfikowanych jako przyczyniające się do wystąpienia konfliktu jest parametrem który umożliwia określenie obszarów, w których, powstawanie nieprawidłowości w większym lub mniejszym stopniu prowadzi do zaistnienia konfliktu zbrojnego.

Częstość (L) występowania określana jest wzorem:

$$L_{ij} = \frac{L_{G_{ij}}}{L_j} \cdot 100 \%$$

gdzie: $i = \overline{1, 15}$

j - badany przedział czasu:

$j = 1, 2, 3$ - dla okresu lat 1946-1995 podzielonego na przedziały I, II, III;

$j = 1, 2, \dots, 10$ - dla okresu lat 1946-1995 podzielonego na pięciolatki.

$L_{G_{ij}}$ - liczba wybuchających konfliktów zbrojnych z i - tej przyczyny w j - tym przedziale czasu;

L_j - liczba konfliktów wybuchających w j - tym przedziale czasu (tab. 3.2.);

Częstość występowania (Ł) przyczyny (Gi) konfliktów wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach: I - 1946-1995; II - 1946-1989; III - 1990-1995 zawiera tabela 3.3.

Tabela 3.3.

Częstość (Ł) występowania przyczyny (Gi) konfliktów zbrojnych w Europie w przedziałach lat: (I)1946-1995; (II)1946-1989; (III)1990-1995.

Lata	1946 - 1995 (I)	1946 - 1989 (II)	1990 - 1995 (III)
Ł-1	14,29	0	42,86
Ł-2	0	0	0
Ł-3	4,76	7,14	0
Ł-4	14,29	14,29	14,29
Ł-5	19,05	0	57,4
Ł-6	9,52	14,29	0
Ł-7	23,81	35,71	0
Ł-8	0	0	0
Ł-9	19,05	14,29	28,57
Ł-10	9,52	7,14	14,29
Ł-11	9,52	14,29	0
Ł-12	23,81	14,29	42,86
Ł-13	42,86	28,57	71,43
Ł-14	19,05	28,57	0
Ł-15	28,53	42,86	0

Źródło: obliczenia własne

Z analizy uzyskanych wyników i przebiegu zmian częstości występowania "Ł" przyczyn konfliktów w Europie wynika, że w poszczególnych przedziałach lat najczęściej występowały konflikty:

a) przedział (I) lata 1946-1995:

- wyzwolenicze, niepodległościowe (G-13);
- polityczne (różnice systemowe, wpływ, hegemonia, odtwarzanie władzy) (G-15);
- systemu (G-7), secesjonistyczne (G-12);
- rewindykacyjne (G-5), militarne (G-9)³, społeczne (G-14);

³ Pojawienie się przyczyn militarnych związane jest z interwencjami rosyjskimi na obszarach wschodnioeuropejskich i obszarze byłego ZSRR. Również jako przyczynę militarną traktowano sprzedaż, bądź pozostawienie broni lokalnym oddziałom przez

- etniczno-narodowościowe (G-1).

b) przedział (II) lata 1946-1989:

- polityczne (różnice systemowe, wpływ, hegemonia, odtwarzanie władzy) (G-15);
- systemu (G-7);
- wyzwolenicze, niepodległościowe (G-13), społeczne (G-14);
- aneksyjne (G-4), władzy (G-6), militarne (G-9), odwetowe (G-11), secesjonistyczne - (G-12);
- antyreżimowe - (G-3).

c) przedział (III) lata 1990-1995:

- wyzwolenicze, niepodległościowe (G-13);
- rewindykacyjne (G-5);
- etniczno-narodowościowe (G-1), secesjonistyczne - (G-12);
- militarne (G-9);
- aneksyjne (G-4), religijne (G-10).

W Europie pomimo zdecydowanie mniejszej ilości wybuchających i toczących się konfliktów przyczyn niż globalnie na świecie zauważyć można dużą ich złożoność. Na taki obraz przyczyn złożyły się głównie konflikty wynikające z dyktatorskiej polityki ZSRR w stosunku do państw b. Układu Warszawskiego, oraz konflikty wybuchające w Europie i państwach b. ZSRR po jego rozwiązaniu i rozpadzie bipolarnego układu sił w Europie.

Uszczegółowieniem badań częstości (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych wybuchających w Europie w przedziałach I - 1946-1995, II - 1946-1989, III - 1990-1995 jest rozpatrzenie występowania ich częstości w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich (tabela 3.4).

Z analizy uzyskanych wyników częstości (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich wynika, że w ostatnim z rozpatrywanych okresów, w Europie, nastąpił wzrost i nakładanie się niektórych przyczyn (G) powstawania konfliktów zbrojnych.

---

militarną traktowano sprzedaż, bądź pozostawienie broni lokalnym oddziałom przez wycofujące się wojska radzieckie z b. republik radzieckich. Na tej samej zasadzie potraktowano dozbrajanie jednostek serbskich przez rozpadającą się Jugosłowiańską Armię Ludową.

Tabela 3.4.

Częstość (Ł) występowania przyczyny (Gi) powstawania konfliktów zbrojnych w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

Lata	1946-1950	1951-1955	1956-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1989	1990-1995
Częstość (Ł) występowania przyczyny (Gi) konfliktów wybuchających										
Ł - 1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	42,86
Ł - 2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ł - 3	100	0	0	0	0	0	0	0	100	0
Ł - 4	0	0	0	50	0	50	0	0	0	14,29
Ł - 5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	57,14
Ł - 6	0	0	66,67	0	0	0	0	0	0	0
Ł - 7	0	0	66,67	0	66,67	0	0	0	100	0
Ł - 8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ł - 9	0	0	33,33	0	0	50	0	0	0	28,57
Ł - 10	0	0	0	0	33,33	0	0	0	0	14,29
Ł - 11	0	50	33,33	0	0	0	0	0	0	0
Ł - 12	0	0	0	0	33,33	50	0	0	0	42,86
Ł - 13	0	50	0	50	33,33	50	0	0	0	71,47
Ł - 14	0	50	33,33	50	0	50	0	0	0	0
Ł - 15	0	50	66,67	0	33,33	100	0	0	0	0

Zródło: obliczenia własne

Swoje ekstremum osiągnęły częstości:

- Ł-1 (przyczyny etniczno-narodowościowe) - 42,86 %;
- Ł-5 (przyczyny rewindykacyjne) - 57,14 %;
- Ł-13 (przyczyny wyzwolenczo-niepodległościowe) - 71,47 %.

Jednocześnie należy dodać, że konflikty o podłożu etniczno-narodowościowym (G-1) i rewindykacyjnym (G-5) pojawiły się wraz z upadkiem dwubiegunowego układu sił na świecie. Odnowiły się również konflikty na podłożu aneksyjnym (G-4), militarnym (G-9), religijnym (G-10) i secesjonistycznym (G-12). Zanikły natomiast konflikty, których powodem były, do zmian polityczno-ustrojowych w Europie, wystąpienia antyreżimowe (G-3), problemy systemu panującego (G-7). Nie pojawiły się również konflikty z przyczyn sprawowania władzy (G-6), ekonomicznych (G-8), zapobiegawczych lub odwetowych akcji militarnych (G-11), społecznych (G-14), politycznych (wpływ, hegemonia, ...) (G-15).

Dokonujące się jednak zmiany systemu politycznego i brak skutecznych rozwiązań utrzymywania pokoju przez organizacje międzynarodowe doprowadziły do powrotu działań zbrojnych na kontynent europejski.

3.2. KONFLIKTOGENNOŚĆ (K) PRZYCZYNY (G_i) W EUROPIE

W zależności od rozwoju sytuacji politycznej, ekonomicznej, społecznej i militarnej w Europie poszczególne grupy czynników konfliktotwórczych posiadają zróżnicowany wpływ na przechodzenie sytuacji od pokojowego współistnienia do konfliktu zbrojnego. Nakładanie się przyczyn, brak przeciwdziałania pogłębianiu się sytuacji kryzysowej, nieodpowiednie działania zachęcające czy też zniechęcające pogłębiają jeszcze polikauzalizm powstawania konfliktów zbrojnych i utrudniają określenie związków przyczynowo-skutkowych, prowadzących do wybuchu konfliktu zbrojnego.

Aby określić moc sprawczą poszczególnych przyczyn (G) na pojawianie się konfliktów zbrojnych w Europie wyznaczono dla kolejnych (G) ich współczynniki konfliktogenności.

Współczynnik konfliktogenności K_{G_i} , przyczyny (G_i) określono wzorem:

$$K = \frac{Z_{G_{ij}}}{\sum G_{ij}} \cdot 100 \% ; \quad i = \overline{1, 15}$$

gdzie: i - poszczególne przyczyny konfliktów ze zbioru {G};

$Z_{G_{ij}}$ - krotność wystąpienia przyczyny (G_i) w j-tym przedziale czasu;

$\sum G_{ij}$ - suma liczby przyczyn (G_i) konfliktów zbrojnych w j-tym przedziale czasu;

Współczynnik konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) dla Europy w latach 1946-1995 w przedziałach (I) 1946-1995, (II) 1946-1989), (III) 1990-1995 zawiera tabela 3.5⁴.

---

⁴ Liczba konfliktów w których wystąpiła przyczyna (G_i) w j-tym przedziale równa jest krotności (Z) jej wystąpienia.

Tabela 3.5.

Wartość współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) konfliktów wybuchających w Europie w poszczególnych okresach czasu

Lata	1946 - 1995 (I)	1946 - 1989 (II)	1990 - 1995 (III)
K-1	6,12	0	15,73
K-2	0	0	0
K-3	2,04	3,33	0
K-4	6,12	6,67	5,26
K-5	8,16	0	21,05
K-6	4,08	6,67	0
K-7	8,16	16,67	0
K-8	0	0	0
K-9	8,16	6,67	10,53
K-10	4,08	3,33	5,26
K-11	4,08	6,67	0
K-12	10,2	6,67	15,79
K-13	18,37	13,33	26,32
K-14	8,16	13,33	0
K-15	12,25	20	0

Źródło: obliczenia własne

Z analizy uzyskanych wyników i przebiegu zmian współczynnika konfliktogenności (K) przyczyn (G) konfliktów zbrojnych wynika, że w poszczególnych przedziałach lat w Europie największą konfliktogenność posiadały przyczyny związane z:

a) przedział (I) lata 1946-1995:

- dążeniami niepodległościowo-wyzwoleńczymi - (K-13) (18,37%);
- problemami wpływów politycznych, hegemonii, różnic systemowych, odtworzenia bądź utrzymania władzy - (K-15) (12,25%);
- dążeniami secesjonistycznymi - (K-12) (10,2%).

b) przedział (II) lata 1946-1989:

- problemami wpływów politycznych, hegemonii, różnic systemowych, odtworzenia bądź utrzymania władzy - (K-15) (20%);
- systemem sprawowania władzy - (K-7) (16,67%);
- dążeniami niepodległościowo-wyzwoleńczymi - (K-13), nierównoprawnym traktowaniem grup etnicznych i społecznych (K-14) (po 13,33%);

c) przedział (III) lata 1990-1995:

- dążeniami niepodległościowo-wyzwoleńczymi - (K-13) (26,32%);
- żądaniami rewindykacyjnymi (K-5) (21,05%);
- problemami etniczno-narodowościowymi (K-1), dążeniami secesjonistycznymi - (K-12) (po 15,79%).

W Europie wśród konfliktów wybuchających w latach 1990 - 1995 (III przedział) w stosunku do konfliktów wybuchających w latach 1946 - 1989 (II przedział):

a) pojawiły się konflikty o przyczynach:

- etniczno-narodowościowych (K-1) (15,79%);
- rewindykacyjnych (K-5) (21,05%);

b) nastąpił wzrost konfliktogenności przyczyn:

- militarnych (K-9) (z 6,67% do 10,53%);
- religijnych (K-10) (z 3,33% do 5,25%);
- secesjonistycznych (K-12) (z 6,67% do 15,79%);
- wyzwoleńczo-niepodległościowe (K-13) (z 13,33% do 23,32%).

c) nastąpił spadek konfliktogenności przyczyn:

- aneksyjnych (K-4) (z 6,67% do 5,26%);

d) zanikły konflikty:

- antyreżimowe (K-3);
- władzy (K-6);
- systemu (K-7);
- odwetowe (zapobiegawcze akcje militarne) (K-11);
- społeczne (K-14);
- polityczne (K-15).

W celu uszczegółowienia badań wyznaczono współczynniki konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) dla konfliktów wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich (tabela 3.6).

Przeprowadzone badania i ich graficzne odwzorowanie pozwalają prowadzić analizę dynamiki zmiany współczynników konfliktogenności (K) poszczególnych przyczyn (G) wybuchających w Europie konfliktów zbrojnych oraz hierarchizować je w poszczególnych okresach czasu.

Tabela 3.6.

Krotność (Z) występowania przyczyny (Gi) w konfliktach zbrojnych wybuchających w Europie i zmiana współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (Gi) w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

Lata	1946-1950	1951-1955	1956-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1989	1990-1995
Krotność (Z) wystąpienia przyczyny (Gi) w j-tym przedziale czasu										
Z - G1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Z - G2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Z - G3	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Z - G4	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1
Z - G5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Z - G6	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
Z - G7	0	0	2	0	2	0	0	0	1	0
Z - G8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Z - G9	0	0	1	0	0	1	0	0	0	2
Z - G10	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Z - G11	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Z - G12	0	0	0	0	1	1	0	0	0	3
Z - G13	0	1	0	1	1	1	0	0	0	5
Z - G14	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0
Z - G15	0	1	2	0	1	2	0	0	0	0
$\sum G_{ij}$	1	4	9	3	6	7	0	0	2	19
Zmiana współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (Gi)										
K-1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15,79
K-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
K-3	100	0	0	0	0	0	0	0	50	0
K-4	0	0	0	33,33	0	14,27	0	0	0	5,26
K-5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	21,05
K-6	0	0	22,22	0	0	0	0	0	0	0
K-7	0	0	22,22	0	33,33	0	0	0	50	0
K-8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
K-9	0	0	11,11	0	0	14,29	0	0	0	10,53
K-10	0	0	0	0	16,66	0	0	0	0	5,26
K-11	0	25	11,11	0	0	0	0	0	0	0
K-12	0	0	0	0	16,66	14,29	0	0	0	15,79
K-13	0	25	0	33,33	16,66	14,29	0	0	0	26,32
K-14	0	25	11,11	33,33	0	14,29	0	0	0	0
K-15	0	25	22,22	0	16,66	28,57	0	0	0	0

Źródło: obliczenia własne

Z przeprowadzonych obliczeń i analizy sytuacji polityczno-militarnej⁵ wynika, że głównie nie rozwiązane problemy wewnętrzne państw europejskich skutkują pojawianiem się przyczyn konfliktów zbrojnych.

Wzrost poszczególnych współczynników konfliktogenności w kolejnych pięcioletnich przedziałach czasu powodowany był:

a) K-3 - (lata 1946-1950) to wybuch antyreżimowej wojny domowej w Grecji;

b) K-11, K-13, K-14, K-15 - (w latach 1951-1955) to walki z terrorystami algierskimi i członkami organizacji terrorystycznej OAS we Francji oraz wybuch wojny na Cyprze;

c) K-6, K-7, K-9, K-11, K-14, K-15 - (w latach 1956-1960) to demonstracje i zamieszki na tle społecznym w Polsce i interwencja radziecka na Węgrzech;

d) K-4, K-13, K-14 - (w latach 1961-1965) to walki w hiszpańskim Kraju Basków oraz konflikt między cypryjskimi Grekami i Turkami;

e) K-7, K-10, K-12, K-13, K-15 - (w latach 1966-1970) to stłumienie "Praskiej Wiosny" w Czechosłowacji przez wojska Układu Warszawskiego, konflikt w Ulsterze w Irlandii Północnej i wydarzenia grudnia 1970 na polskim wybrzeżu;

f) K-4, K-9, K-12, K-13, K-14, K-15 - (w latach 1971-1975) to konflikt na Korsyce, przewrót wojskowy i inwazja Turecka na Cyprze;

g) K-3, K-7 (w latach 1986-1989) to wojna domowa w Rumunii;

h) K-1, K-4, K-5, K-9, K-10, K-12, K-13 - (w latach 1990-1995) to wojna w b. Jugosławii (w Słowenii, Chorwacji, Bośni i Hercegowinie oraz walki w krajach b. ZSRR z udziałem wojsk rosyjskich.

Wzrost liczby konfliktów zbrojnych w Europie w latach dziewięćdziesiątych to wynik następujących zasadniczych zmian we współczesnym świecie. Rozpad ZSRR, upadek ustroju socjalistycznego w państwach Europy Wschodniej i rozwiązanie Układu Warszawskiego oprócz niewątpliwie pozytywnych aspektów przyniosły nowe problemy polityczno-militarne dotyczące nie tylko sytuacji wewnętrznej państw byłego bloku wschodniego. Okazało się, że przeobrażenia ustrojowe, społeczno-polityczne, ekonomiczno-gospodarcze i militarne w Europie nie uchroniły tego

---

⁵ T. Kęsoń, *Analiza punktów zapalnych i konfliktów zbrojnych na świecie w latach 1946-1995*, AON, Warszawa 1996.

S. Dworecki, T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne w Europie .....*, op. cit.

regionu od zdarzeń o trudnych do przewidzenia skutkach. Poszczególne narodowości bądź regiony zaczęły dążyć do samostanowienia.

Dążenie narodów b. Jugosławii i b. ZSRR do samodzielności, pełnej autonomii czy niepodległości okazały się silniejsze niż deklarowane przez te kraje przywiązanie do wartości demokratycznych i uznania praw człowieka. Staliśmy się świadkami narastania dążeń i aspiracji niepodległościowych (K-13), wyzwalań niechęci etnicznych i narodowościowych (K-1) oraz sporów granicznych (K-5), które nie hamowane przerodziły się w konflikty zbrojne i wojny. Sprzeczności etniczne w Europie Wschodniej przez wiele lat tłumione przez monolityczne systemy polityczne, przeżywają w latach dziewięćdziesiątych swój renesans.

Warto również w tym miejscu zaznaczyć, trwające obecnie konflikty zbrojne w Europie nie rozpoczynały się jako klasyczna napaść zbrojna jednego państwa na drugie, lecz rozwinęły się na zasadzie "wpełzania w konflikt" w wyniku walk na tle dążeń narodowościowych i różnic etnicznych (K-1), kulturowych czy też religijnych (K-10). Nie rozpoczęły się również z powodu jednej tylko wyraźnej przyczyny. Wśród przyczyn wybuchu wszystkich tych konfliktów leży splot czynników narodowościowych i etnicznych (K-1), religijnych (K-10), kulturowych (K-14), terytorialnych (K-4, K-12) oraz sprawowania władzy (K-6). Nie wybuchły one jednak w wyniku samych różnic i sprzeczności na ww. podłożu, a w wyniku manipulacji uczuciami narodowymi w celu realizacji określonych celów politycznych. Odpowiednie sterowanie dążeniami, aspiracjami i nastrojami powodują często, że inne przyczyny konfliktów (ekonomiczne K-8 i polityczne K-15) są trudno dostrzegalne.

3.3. HIERARHIZACJA PRZYCZYN POWSTAWANIA KONFLIKTÓW ZBROJNYCH

Uwzględniając sumaryczne dane dotyczące liczby przyczyn $\sum G_{ij}$ konfliktów wybuchających w Europie zawarte w tabeli 3.6. wyznaczono zmianę wartości współczynników konfliktogenności (K) przyczyn (G_i) w konfliktach wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich w stosunku do konfliktów wybuchających na świecie. Otrzymane wyniki przedstawiono w tabeli 3.7.

Tabela 3.7.

Zmiana wartości współczynników konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) w konfliktach wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich w stosunku do konfliktów wybuchających na świecie.

Lata	1946- 1950	1951- 1955	1956- 1960	1961- 1965	1966- 1970	1971- 1975	1976- 1980	1981- 1985	1986- 1989	1990- 1995
K-1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2,29
K-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
K-3	1,28	0	0	0	0	0	0	0	2,27	0
K-4	0	0	0	0,96	0	1,03	0	0	0	0,96
K-5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3,85
K-6	0	0	2,47	0	0	0	0	0	0	0
K-7	0	0	2,47	0	2,13	0	0	0	2,27	0
K-8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
K-9	0	0	1,24	0	0	1,03	0	0	0	1,92
K-10	0	0	0	0	1,06	0	0	0	0	0,96
K-11	0	2,17	1,24	0	0	0	0	0	0	0
K-12	0	0	0	0	1,06	1,03	0	0	0	2,89
K-13	0	2,17	0	0,96	1,06	1,03	0	0	0	4,81
K-14	0	2,17	1,24	0,96	0	1,03	0	0	0	0
K-15	0	2,17	2,47	0	1,06	2,06	0	0	0	0

Źródło: obliczenia własne

Z analizy danych obrazujących dynamikę zmiany współczynników konfliktogenności (K-1 ÷ K-15) w konfliktach wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich wynika, że nie zawsze trendy europejskie pokrywają się z tendencjami światowymi. Odrębności charakteryzujące poszczególne regiony świata, stopień rozwoju, nie tylko, ekonomicznego oraz sojusze zawierane przez państwa regionu i przynależność do odrębnych bloków politycznych sprawiły, że charakter przebiegu zmian współczynników konfliktogenności dla świata i dla Europy jest różny. Dlatego też przeprowadzono szczegółową analizę danych w Europie głównie dla dwóch podokresów, a mianowicie lat 1986-1989 i 1990-1995.

Przemiany społeczno-polityczne i militarne w Europie na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych wywołały lawinę dążeń narodowościowo-niepodległościowych i religijnych. W niektórych państwach odżyły wewnętrzne konflikty, a podłoże ich nie było jednorodne.

Porównanie charakterystyk współczynników konfliktogenności w latach 1986-1989 i 1990-1995, w okresie transformacji ustrojowej w Euro-

pie, jako charakterystycznych dla konsekwencji przemian w przedstawiono w tabeli 3.8.

Tabela 3.8.

Wartość i charakter przebiegu współczynników konfliktogenności (K) w Europie w latach 1986-1995.

Lata K(G _i)	1986- 1989	1990- 1995	Charakter przebiegu
K-1	0	2,29	wzrost + 2,29
K-2	0	0	nie pojawiły się
K-3	2,27	0	spadek - 2,27
K-4	0	0,96	wzrost + 0,96
K-5	0	3,85	wzrost + 3,85
K-6	0	0	nie pojawiły się
K-7	2,27	0	spadek - 2,27
K-8	0	0	nie pojawiły się
K-9	0	1,92	wzrost + 1,92
K-10	0	0,96	wzrost + 0,96
K-11	0	0	nie pojawiły się
K-12	0	2,89	wzrost + 2,89
K-13	0	4,81	wzrost + 4,81
K-14	0	0	nie pojawiły się
K-15	0	0	nie pojawiły się

Zródło: obliczenia własne

Z analizy danych zawartych w tej tabeli wynika, że w latach 1986-1995 nastąpił w Europie:

- a) wzrost konfliktogenności siedmiu przyczyn:
  - G-1, G-4, G-5, G-9, G-10, G-12, G-13;
- b) spadek konfliktogenności dwóch przyczyn:
  - G-3, G-7;
- c) nie pojawiły się konflikty na podłożu sześciu przyczyn:
  - G-2, G-6, G-8, G-11, G-14, G-15.

Widzimy więc, że w analizowanych latach nastąpił wzrost konfliktogenności tylko dwóch przyczyn (G-1, G-10). Konflikty na podłożu etniczno-narodowościowym i religijnym wybuchały w b. Jugosławii i b. ZSRR. Jednocześnie z przeprowadzonych badań ilościowych i analizy rozwoju sytuacji polityczno-militarnej na świecie⁶ wynika, że kontynent

⁶ S. Dworecki, T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne w Europie ...*, op. cit.
S. Dworecki, T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne w Azji ...*, op. cit.

europejski w latach 1990-1995 charakteryzował się większą dynamiką wzrostu zarówno ilości wybuchających konfliktów oraz konfliktogenności przyczyn.

W celu określenia wpływu konfliktogenności przyczyn na pojawianie się konfliktów zbrojnych w latach 1946-1995 przeprowadzono ich hierarchizację, opierając się na wynikach obliczeń zmiany wartości współczynników konfliktogenności K poszczególnych przyczyn G w przedziałach lat (I) - 1946-1995, (II) - 1946-1989, (III) 1990-1995 zestawionych w tabeli 3.5. Otrzymane wyniki zestawiono w tabeli 3.9.

Tabela 3.9.

Hierarchizacja przyczyn (G) powstawania współczesnych konfliktów zbrojnych w Europie w przedziałach lat: (I) - 1946-1995, (II) -1946-1989, (III) - 1990-1995.

Lata	1946 -	1946 -	1990 -
Pozycja	1995	1989	1995
1	G-13	G-1	G-13
2	G-15	G-7	G-5
3	G-12	G-13, G-14	G-1, G-12
4	G-5, G-7, G-9, G-14	G-4, G-6, G-9, G-11, G-12	G-9
5	G-1, G-4	G-3, G-10	G-4, G-10
6	G-6, G-10, G-11		
7	G-3		

Źródło: obliczenia własne

Z porównania list hierarchizacyjnych przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych w Europie (tab. 3.9.) wynika, że na przestrzeni lat następuje nakładanie się na siebie przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych. Polikauzalizm jest wyższy w Europie niż na świecie. Jednocześnie wzrost mocy sprawczej jednych przyczyn i malenie innych związany jest ze zmianami społeczno-politycznymi w danym regionie świata.

Narastanie sytuacji konfliktowej i związane z tym wybuchy ewentualnych konfliktów zbrojnych nie przenoszą się automatycznie na inne regiony świata, ale mogą stanowić źródło inspiracji dla zmiany sytuacji w tych regionach. Pamiętać bowiem należy, że treść i charakter kreowanej polityki zagranicznej i wewnętrznej państwa jest wypadkową stanów jego stosunków międzynarodowych i wewnętrznych, zdolności, możliwości

dokonywania wyboru paradygmatu zachowań warunkujących jego funkcjonowanie w otaczających je warunkach geopolitycznych (istnienie różnego rodzaju powiązań międzynarodowych, wewnątrzsystemowych, organizacji gospodarczych, ekonomicznych, politycznych, militarnych), materialno-społecznych (potencjał gospodarczy, naukowo-techniczny, militarny). Fakt ten w znaczym stopniu wpływa na środki jakimi dane państwo realizuje cele swojej polityki.

W latach 1946-1995 w Europie, zauważyć można zanikanie niektórych przyczyn konfliktów zbrojnych. W porównaniu do lat 1946-1995, w latach 1990-1995 w konfliktach wybuchających w Europie nie pojawiły się konflikty spowodowane przyczynami: antyreżimowymi - (G-3), władzy - (G-6), a także powodowane odwetowymi (zapobiegawczymi akcjami militarnymi) - (G-11), problemami społecznymi - (G-14) oraz politycznymi typu wpływ, hegemonia, odtworzenie władzy, czy różnice systemu politycznego między sąsiadującymi państwami - (G-15). Wzrosło natomiast znaczenie przyczyn: etniczno-narodowościowych - (G-1), rewindykacyjnych (rewizje granic, odzyskanie terytorium) - (G-5), secesjonistycznych - (G-12) i niepodległościowych - (G-13). Przewartościowania te niewątpliwie związane były ze zmianami systemu polityczno-ekonomicznego w Europie.

Aby przeprowadzana hierarchizacja przyczyn w sposób najbardziej wiarygodny obrazowała rzeczywistą sytuację polityczno-militarną w badanym regionie świata przedziały lat powinny być systematycznie zawężane, a lista przyczyn (G-1÷G-15) rozszerzana na inne obszary.

Dla porównania mocy sprawczych poszczególnych współczynników konfliktogenności oraz uszczegółowienia okresów pojawiania się, wzrostu znaczenia bądź zanikania niektórych przyczyn (G-1 ÷ G-15) konfliktów zbrojnych w Europie, przeprowadzono ich hierarchizację w kolejnych dekadach lat 1946-1995. W tym celu wyznaczono wartości liczbowe współczynników konfliktogenności (K) poszczególnych przyczyn (G) w analizowanych przedziałach lat. Uzyskane wartości liczbowe współczynników przedstawiono w tabeli 3.10.

Tabela 3.10.

Zmiana wartości współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) w kolejnych dekadach lat 1946-1995.

Lata K(G_i)	1946- 1955	1956- 1965	1966- 1975	1976- 1985	1986- 1995
K-1	0	0	0	0	14,29
K-2	0	0	0	0	0
K-3	20	0	0	0	4,76
K-4	0	8,33	7,69	0	4,76
K-5	0	0	0	0	19,05
K-6	0	16,67	0	0	0
K-7	0	16,67	15,39	0	4,76
K-8	0	0	0	0	0
K-9	0	8,33	7,69	0	9,52
K-10	0	0	7,69	0	4,76
K-11	20	8,33	0	0	0
K-12	0	0	15,39	0	14,24
K-13	20	8,33	15,59	0	23,81
K-14	20	16,67	7,79	0	0
K-15	20	16,67	23,08	0	0

Źródło: obliczenia własne

Sporządzoną na podstawie wartości współczynników konfliktogenności (K) przyczyn, (tabela 3.10.), listę hierarchizacyjną przyczyn (G_i) wybuchających konfliktów zbrojnych przedstawiono w tabeli 3.11.

Tabela 3.11.

Hierarchizacja przyczyn (G) powstawania współczesnych konfliktów zbrojnych w Europie w kolejnych dekadach lat 1946-1995.

Lata Pozycja	1946 - 1955	1956 - 1965	1966 - 1975	1976 - 1985	1986 - 1995
1	G-3, G-11, G-13, G-14, G-15	G-6, G-7, G-14, G-15	G-15		G-13
2		G-4, G-9, G-11, G-13	G-7, G-12, G-13		G-5
3			G-4, G-9, G-10, G-14		G-1, G-12
4					G-9
5					G-3, G-4, G-7, G-10

Źródło: obliczenia własne

Przeprowadzając analizę sporządzonego zestawienia przyczyn konfliktów zbrojnych w Europie, widzimy, że tylko w latach 1976-1985 nie wybuchł żaden konflikt zbrojny. W latach 1946-1955 największą moc sprawczą posiadały przyczyny (G-3), (G-11), (G-13), (G-14), (G-15). W kolejnej pięcioletce (1956-1965) pojawiły się przyczyny (G-6), (G-7), wzmacniając przyczyny (G-14) i (G-15) oraz (G-4) i (G-9) które dołączyły do tracących na znaczeniu przyczyn (G-11) i (G-13). Nie pojawiły się konflikty zbrojne spowodowane przyczynami (G-3). Nie oznaczało to jednak zaniknięcia podłoża tej przyczyny. Polityczny system totalitarny panujący w Europie Wschodniej, skutecznie, lecz jednak nie przestrzegając Karty Praw Człowieka, zwalczał wszelkie przeciwstawiające się mu siły. Nie rozwiązywanie lecz tłumienie nawarstwiających się problemów politycznych, ekonomicznych, społecznych z jednej strony powodowało zmniejszanie się wartości większości współczynników konfliktogenności (G-4), (G-7), (G-9), (G-14) a z drugiej strony zdecydowany wzrost wartości współczynnika (G-15 +6,41) i (G-13 +7,62). Pojawiły się również konflikty spowodowane przyczynami (G-10) i (G-12). W latach 80. rozpoczął się powolny rozkład systemu socjalistycznego w Europie Wschodniej. Wraz jednak z jego upadkiem w państwach będących w strefie wpływów b. ZSRR, pojawiły się tłumione przez lata urazy i zaszłości historyczne, które w latach 1990-1995 skutkowały wybuchem konfliktów zbrojnych o przyczynach (G-1), (G-3), (G-4), (G-5), (G-7), (G-9), (G-10), (G-12) i (G-13).

PODSUMOWANIE

Rozwój międzynarodowych stosunków polityczno-militarnych może stwarzać szanse dla pokojowego współistnienia podmiotów tych stosunków, może nic w nich nie zmieniać, ale może też wywoływać zagrożenia dla pokojowego współistnienia i partnerskiej współpracy. Ten ostatni wariant jest szczególnie niekorzystny dla bezpieczeństwa międzynarodowego, w tym bezpieczeństwa i suwerenności Polski. Dlatego tak ważne jest śledzenie rozwoju międzynarodowych stosunków polityczno-militarnych i ich analizowanie z punktu widzenia możliwości zaistnienia zagrożeń militarnych.

Wyniki tych badań posłużą do opracowania w Cz. II algorytmu monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej oraz ustalenie wymagania na instrumentalizację badania zjawisk konfliktogennych w oparciu o banku danych.

Cz. II

Instrumentalizacja procesu monitorowania i badania zjawisk konfliktogennych

Instrumentation for research in human factors
and ergonomics

WSTĘP

W części pierwszej drugiego etapu pracy przedstawiono wyniki badania międzynarodowych stosunków polityczno-militarnych z punktu widzenia powstawania w nich punktów zapalnych, zjawisk konfliktogennych i konfliktów zbrojnych na tle sprzeczności interesów podmiotów międzynarodowych. Z kolei w tej części zostanie przedstawione uzasadnienie potrzeby monitorowania rozwoju międzynarodowych stosunków polityczno-militarnych dla celów prognostycznych. Wiąże się z tym potrzeba opracowania wymagań dla banku informacji (bazy danych) o zaistniałych faktach, zdarzeniach i procesach mogących mieć wpływ na powstanie sytuacji konfliktogennych, bądź konfliktów zbrojnych. Bank danych powinien być tworzony w oparciu o ustaloną strukturę (algorytm). Ułatwi to jego utrzymywanie i aktualizację oraz dostępność informacji dla potrzeb prognostycznych.

W tym celu należało przede wszystkim wyznaczyć zakres i zakresy odpowiedzialności i kompetencji w ramach poszczególnych jednostek organizacyjnych. W tym celu należało przede wszystkim wyznaczyć zakres i zakresy odpowiedzialności i kompetencji w ramach poszczególnych jednostek organizacyjnych. W tym celu należało przede wszystkim wyznaczyć zakres i zakresy odpowiedzialności i kompetencji w ramach poszczególnych jednostek organizacyjnych.

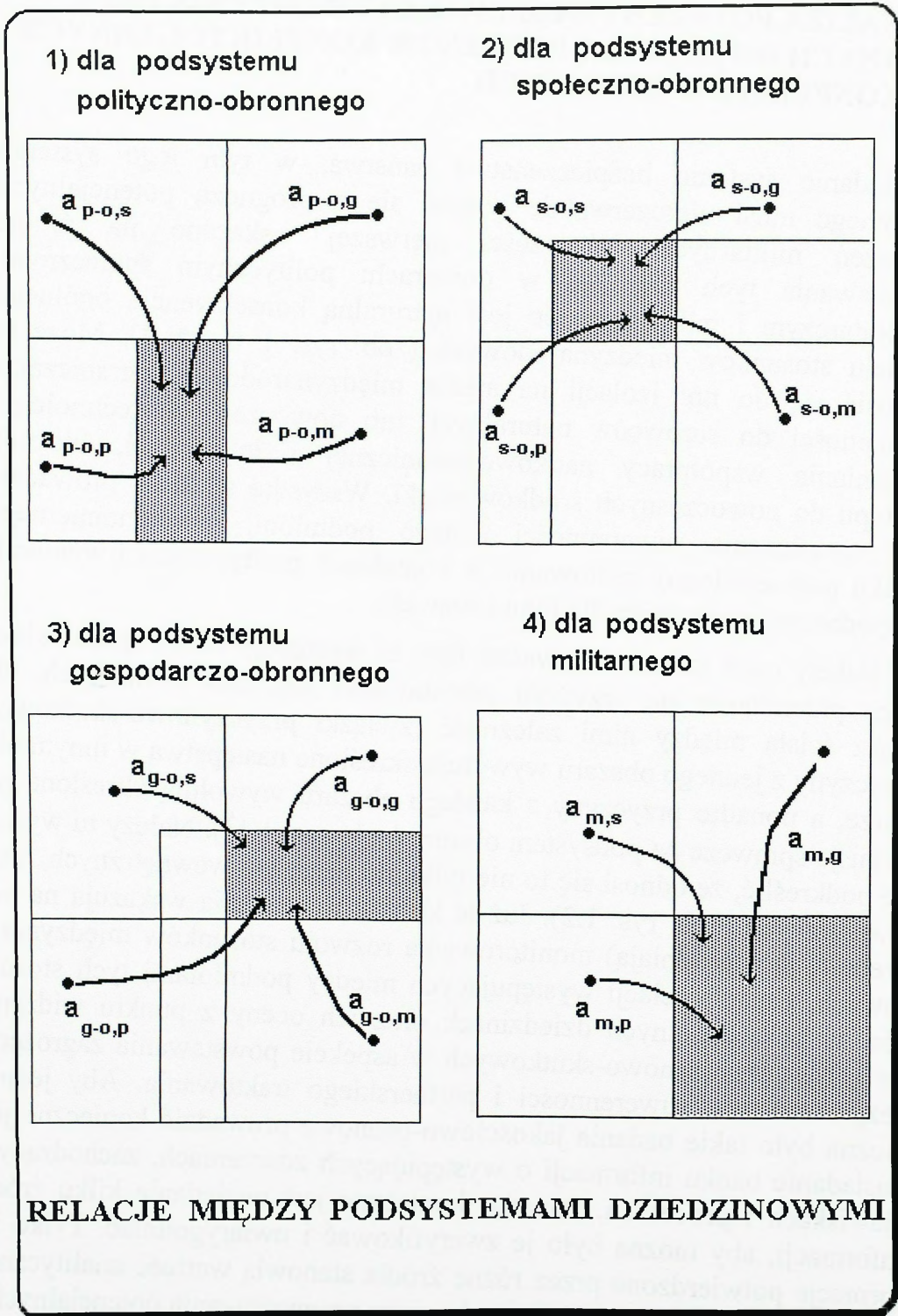
1. ANALIZA POTRZEB I MOŻLIWOŚCI TWORZENIA BAZY DANYCH DO BADANIA PROCESÓW KONFLIKTOGENNYCH I KONFLIKTÓW ZBROJNYCH

Badanie systemu bezpieczeństwa państwa, w tym jego systemu obronnego musi nierozdzielnie wiązać się z prognozą potencjalnych zagrożeń militarnych. W części pierwszej wskazano na źródła powstawania tych zagrożeń w obszarach: politycznym społecznym, gospodarczym i militarnym, co jest naturalną konsekwencją ogólnego modelu stosunków międzynarodowych (zob. rys. 1 w cz. I). Może to odnosić się do np: izolacji na arenie międzynarodowej, ograniczania dostępności do surowców naturalnych lub nowoczesnych technologii, utrudniania współpracy naukowo-technicznej i kulturalnej, blokady dostępu do nowoczesnych środków walki. Wszystko to może prowadzić do: ograniczenia suwerenności danego podmiotu, nierównomiernego (braku partnerskiego) traktowania w kontaktach politycznych i wymianie gospodarczej, zagrożenia dla bytu i rozwoju.

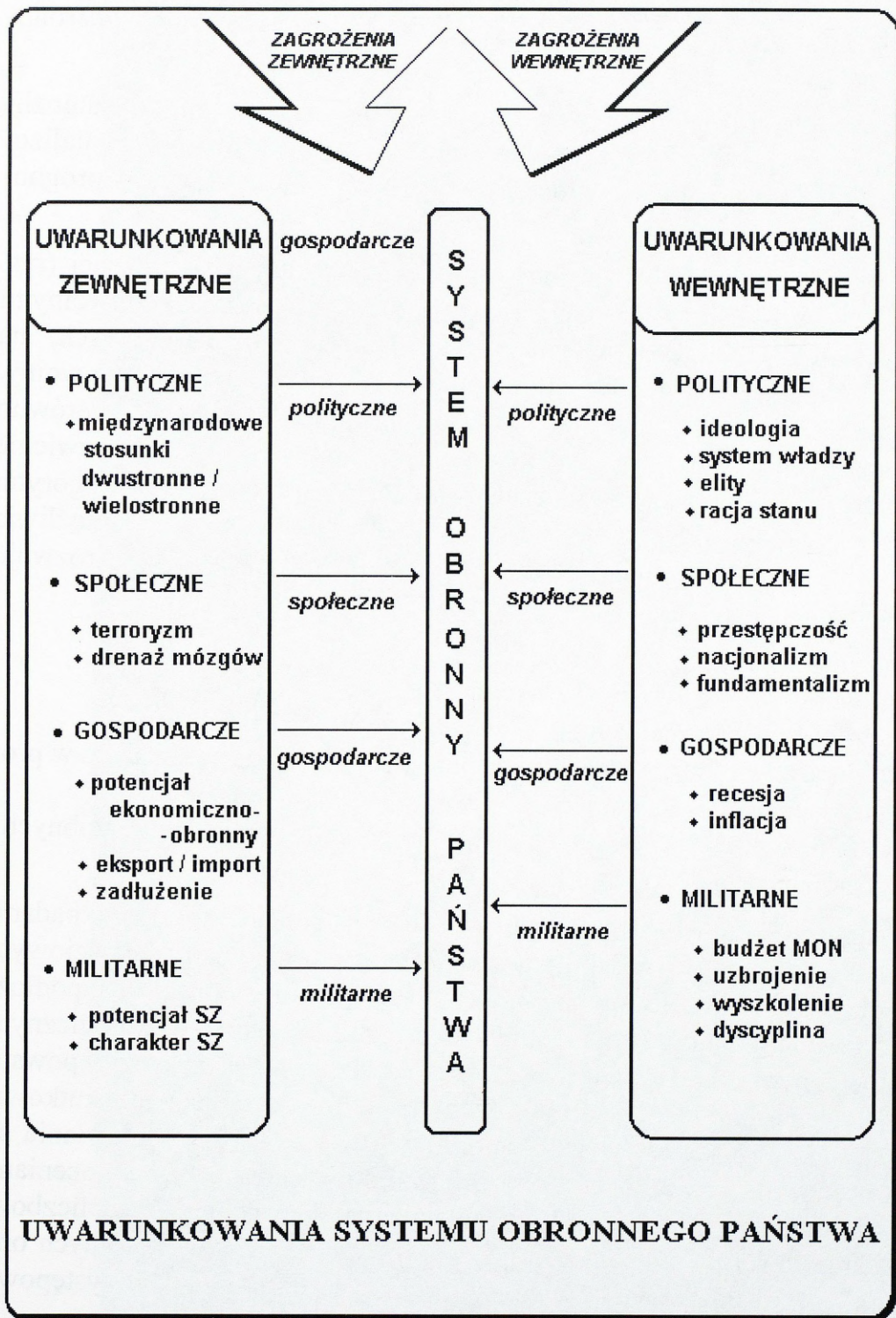
Należy mieć jednak na uwadze fakt, iż występuje tu nie tylko daleko idące przenikanie się przyczyn powstawania zagrożeń militarnych, ale wręcz ścisła między nimi zależność (związki przyczynowo-skutkowe). Przyczyny z jednego obszaru wywołują określone następstwa w innym obszarze, a ponadto przyczyny z każdego obszaru wywołują określone reperkusje sprawcze na podsystem obrony (zob. rys. 1.1⁴). Należy tu wyraźnie podkreślić, że odnosi się to nie tylko do zagrożeń wewnętrznych, ale i zewnętrznych (zob. rys. 1.2). Już te krótkie rozważania wskazują na potrzebę (i ją uzasadniają) monitorowania rozwoju stosunków międzynarodowych, badania relacji występujących między podmiotami tych stosunków w poszczególnych dziedzinach oraz ich oceny z punktu widzenia związków przyczynowo-skutkowych w aspekcie powstawania zagrożenia bezpieczeństwa, suwerenności i partnerskiego traktowania. Aby jednak można było takie badania jakościowo-ocenowe prowadzić konieczne jest posiadanie banku informacji o występujących zdarzeniach, zachodzących zjawiskach i procesach. Ponadto konieczne jest posiadanie kilku źródeł informacji, aby można było je zweryfikować i uwiarygodnić. Tylko informacje potwierdzone przez różne źródła stanowią wartość analityczną i na ich podstawie można opracować proces prognozowania potencjalnych

---

⁴ Źródło: J. Gogolewski, M. Ratajczak, R. Wieleba, J. Wocial; *Strukturalny model systemu obronnego państwa*. AON, Warszawa 1994.

Rys. 1.1. Wpływ zjawisk występujących w poszczególnych dziedzinach stosunków międzynarodowych na system obrony

Rys. 1.2. Wpływ zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych na kształt systemu obronnego państwa²

² Opracowano w oparciu o: J. Gogolewski i inni; Op. cit.

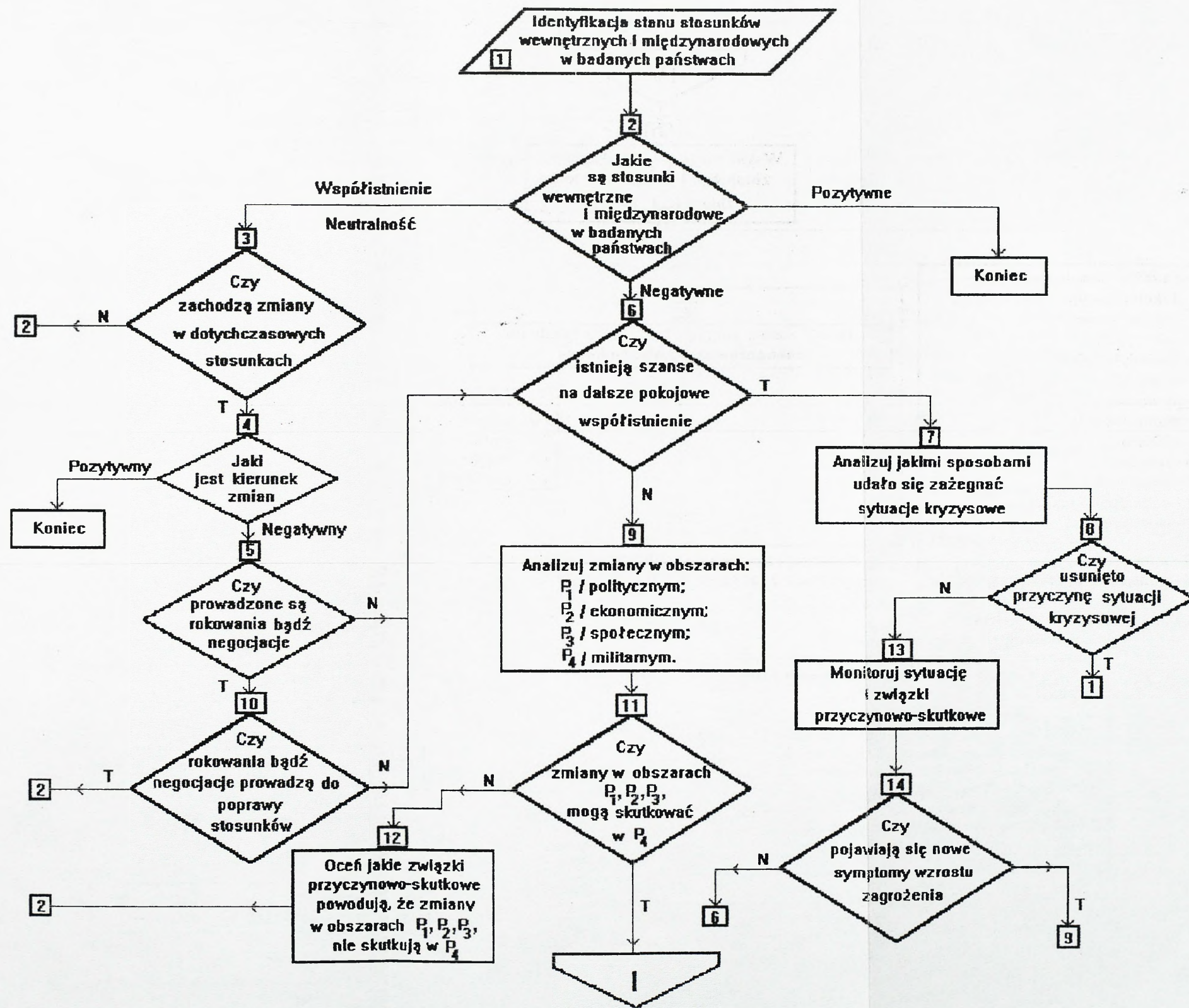
zagrożeń bezpieczeństwa jakiegos podmiotu stosunków międzynarodowych.

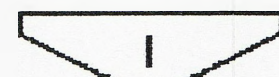
Bank danych powinien mieć taka strukturę wewnętrzną, aby umożliwiała ona gromadzenie i przechowywanie informacji, ciągłe ich aktualizowanie oraz dostęp z punktu widzenia ich wykorzystania dla celów prognozowania.

Algorytm monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej (rys. 1.3) uwzględnia wszystkie fazy rozwoju stosunków między dowolnymi uczestnikami stosunków wewnętrznych jak i międzynarodowych, na drodze ich negatywnego rozwoju od pokojowego współistnienia do wojny. Nie można bowiem bagatelizować żadnych zjawisk i zdarzeń - zarówno zewnętrznych jak i wewnętrznych - mogących mieć wpływ na pojawienie się zagrożeń militarnych bezpieczeństwa państwa. Przedstawiony algorytm spełnia wymogi idei badania zjawisk konfliktogennych, umożliwia metodyczne prowadzenie badań zjawisk, zdarzeń i procesów rozwoju sytuacji, a w szczególności:

- a) diagnozowania zjawisk i zdarzeń;
- b) genezowania zjawisk i zdarzeń;
- b) ustosunkowania się do nich w przeszłości (retrospekcję);
- c) dozorowania (obserwowania) bieżących zmian zachodzących w procesach;
- d) określenia teoretycznie możliwych i praktycznie prawdopodobnych zmian (prognozowania) w procesie rozwoju sytuacji.

Algorytm ten umożliwia zbudowanie modelu analitycznego badania zjawisk społecznych oraz prowadzenie analiz ilościowych i jakościowych współczesnych konfliktów zbrojnych oraz rozwoju sytuacji na podłożu politycznym, ekonomicznym, społecznym, kulturowym, psychologicznym, ekologicznym, ...). Ułatwia wskazywanie symptomów i przyczyn powstawania zagrożeń we wszystkich tych dziedzinach, mogącym skutkować militarnie. Przyjęcie wykazu symptomów (S-1, S-2, S-3) pojawiania się zagrożeń militarnych umożliwia ich monitorowanie, bieżące ocenianie i poszukiwanie sposobów przeciwdziałania. Uzyskane dane liczbowe odnośnie ilości wybuchających i toczących się konfliktów zbrojnych oraz ich przyczyn, umożliwiają wykonanie obliczeń częstości (G) występowania przyczyn, ich współczynników konfliktogenności (K).

15

Zbadaj symptomy zjawiska narastania kryzysu i sytuacji konfliktowej, związki przyczynowo-skutkowe i wskaż jego podłoże

16

- Symptomy zjawiska narastania kryzysu i sytuacji konfliktowej:**
- kulturowe, polityczne i ekonomiczne współzawodnictwo, barlery i różnice;
  - ograniczenia rynkowe, restrykcje finansowe, rosnąca inflacja;
  - tendencyjne polityczne i rynkowe koncesje i przywileje;
  - kształtowanie przymierzy, utrudnienia ekonomiczne i polityczne;
  - wroga polityczna propaganda, bojkot;
  - zamieszki, infiltracja opozycji, aresztowania, internowania, i deportacje;
  - demonstracja siły;
  - szantaż militarny;
  - zajęcia blokady, incydenty przygraniczne, akcje sabotażowe i odwetowe;
  - przerzuty broni i ludzi na terytorium kraju;
  - organizowanie zbrojnego podziemia przez czynniki zewnętrzne;
  - podgrzewanie sytuacji z zewnątrz, ukryte wspieranie opozycji i rebeliantów przez część wojska i policji;
  - prowokacje militarne;
  - aktywizacja zbrojnego podziemia;
  - próby destabilizacji sytuacji wewnętrznej czynnikami militarnymi;
  - zwiększenie liczebności oddziałów stacjonujących w pobliżu granic;
  - zbrojne incydenty graniczne;
  - aktywizacja działalności zbrojnego podziemia inspirowana i wspomagana przez czynniki zewnętrzne;
  - próby zajęcia terytorium, dezercje oddziałów, jawne uczestnictwo w walkach po stronie opozycji;
  - częściowa mobilizacja;
  - bombardowania i ostrzał artyleryjski;
  - pełna mobilizacja.
  - ....

17

Zbadaj czy w przeszłości dochodziło do konfliktów na tym tle i jaki był ich przebieg i jak się one zakończyły;

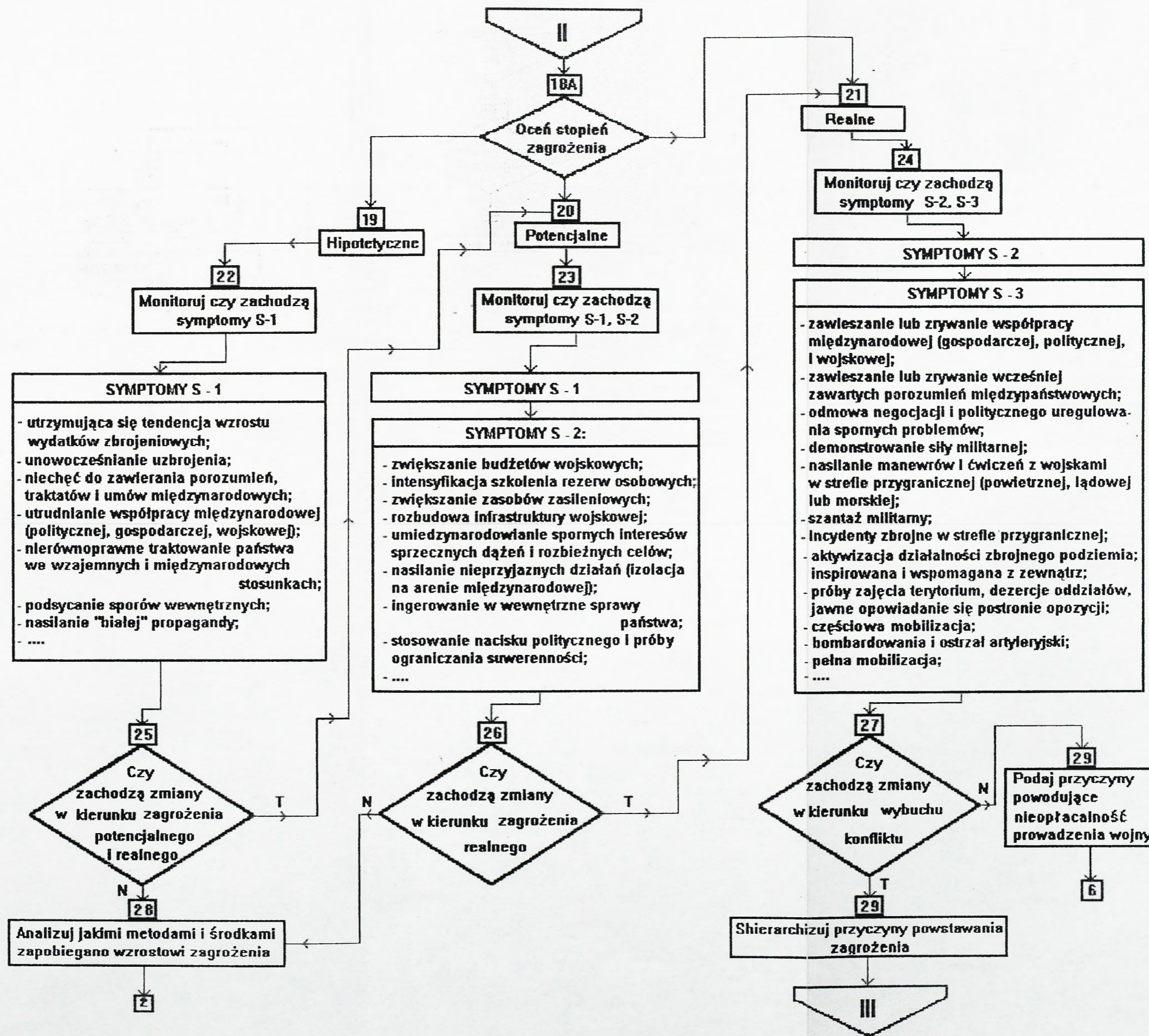
17A

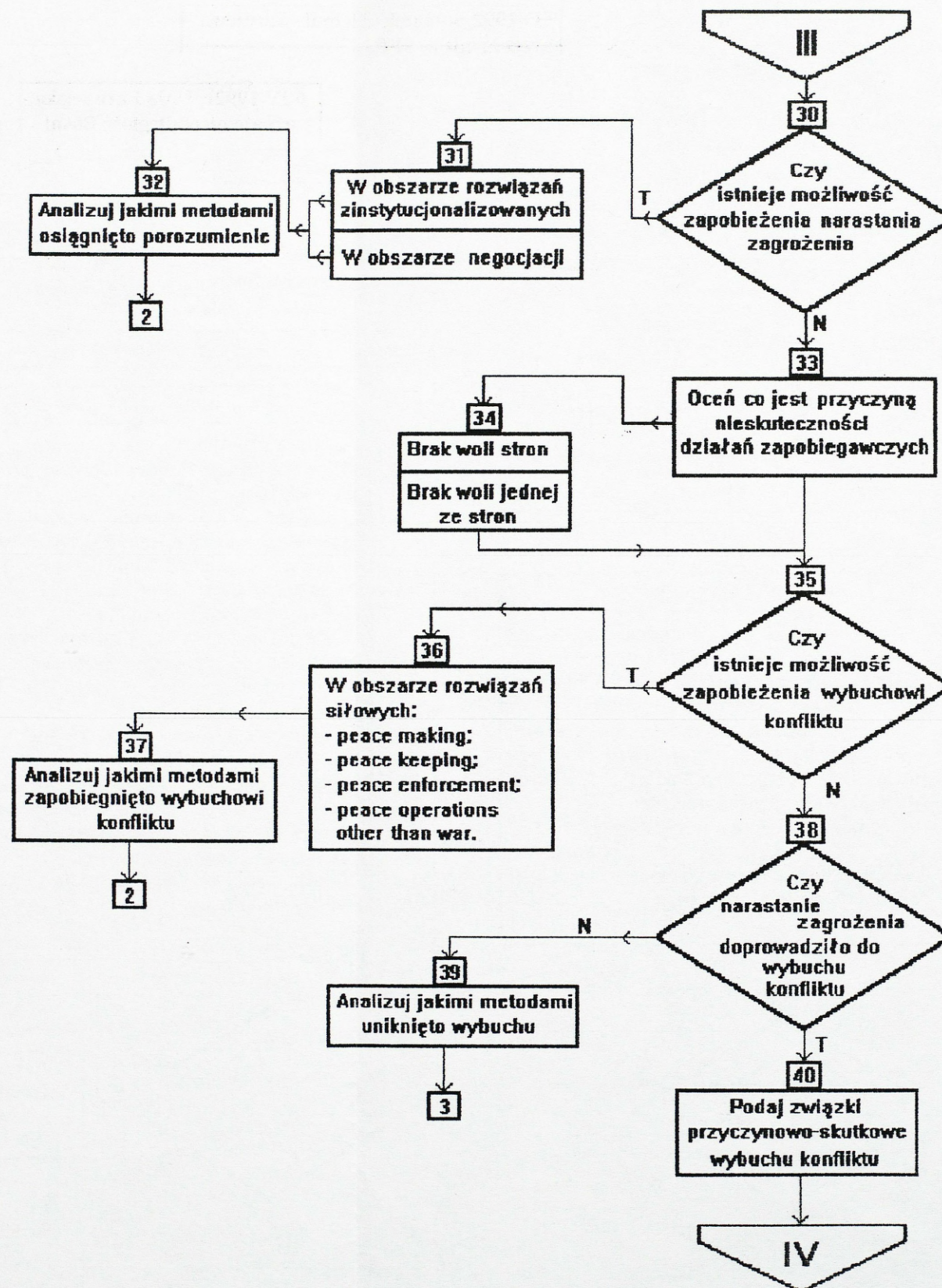
Zbadaj i porównaj jak przebieg miały konflikty na tym tle w innych krajach i jakimi metodami je zażegnawano.

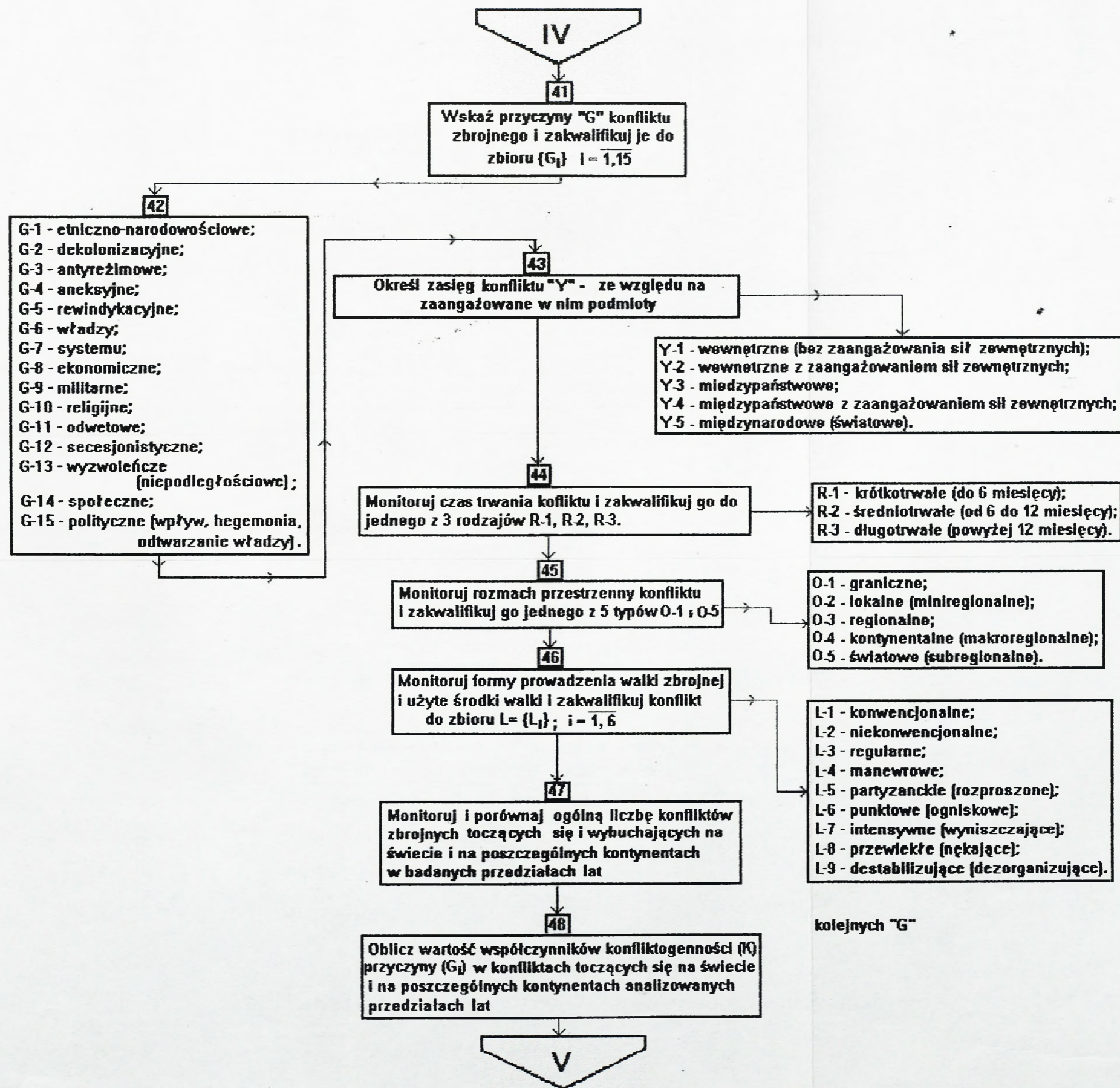
18

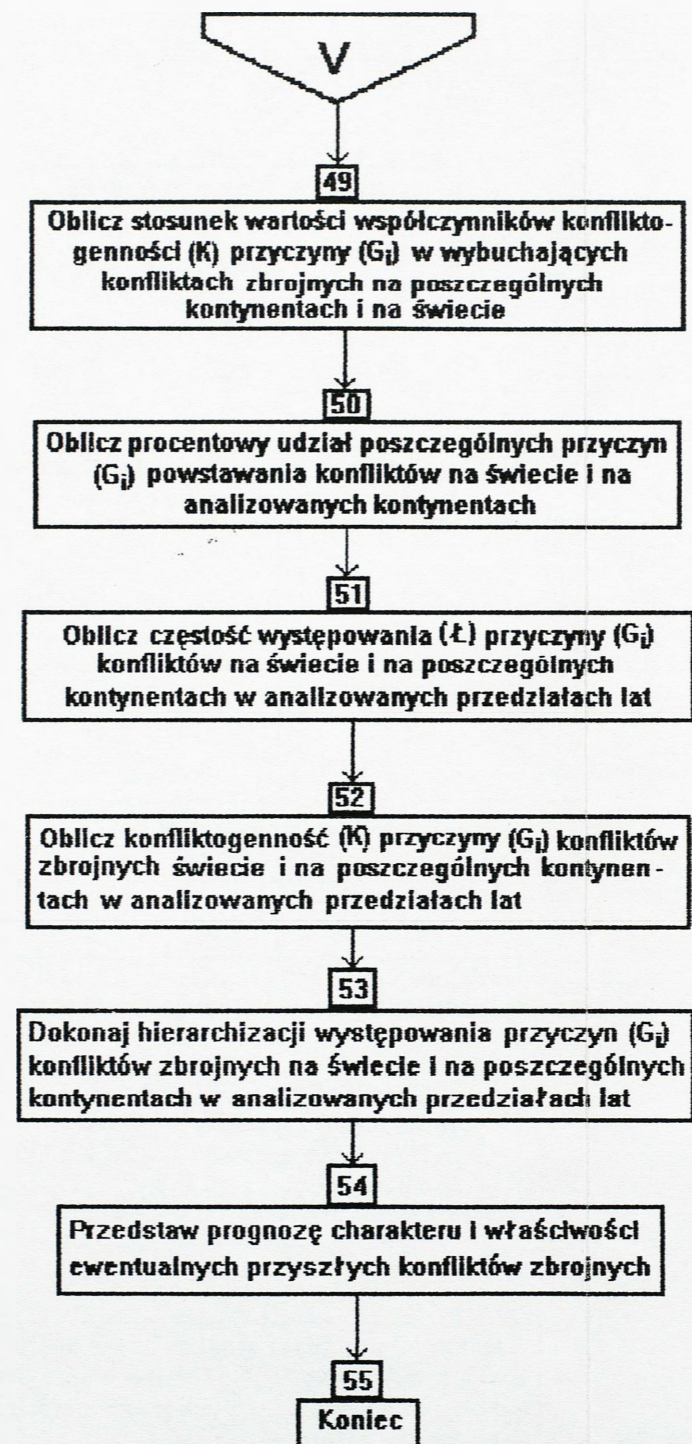
Przedstaw prognozę możliwych zagrożeń militarnych

Rys. 1.3. Algorytm monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej

2. OPRACOWANIE ZAŁOŻEŃ, WYMAGAŃ I OGRANICZEŃ DLA BAZY DANYCH O ROZWOJU MIĘDZYNARODOWYCH STOSUNKÓW POLITYCZNO-MILITARNYCH ORAZ PROCESACH KONFLIKTOGENNYCH I KONFLIKTACH ZBROJNYCH

2.1. BADANIE ROZWOJU SYTUACJI POLITYCZNO-MILITARNEJ

Bezpieczeństwo państwa w zasadniczym stopniu determinowane jest przez funkcjonowanie stosunków międzynarodowych w czterech podstawowych sferach: politycznej, gospodarczej, militarnej i społecznej. Wszelkie zmiany zarówno rewolucyjne jak i długofalowe powodują, że polityka państwa podporządkowana jest określonej, zmieniającej się sytuacji, w której stworzyć ono musi możliwie najkorzystniejsze przesłanki bezpieczeństwa. Do uniwersalnych i ponadczasowych konfliktogennych czynników uaktywniania się zagrożeń militarnych należą:

- zbrojenia i wyścig zbrojeń;
- subiektywne formułowanie celów polityki wewnętrznej i zagranicznej;
- tolerowanie lub popieranie wszelkich form nacjonalizmów;
- nierównoprawne traktowanie grup społecznych i etnicznych;
- nierówności w sferze gospodarczej, ekonomicznej, finansowej państw i narodów;
- nierozwiązane problemy terytorialne;
- nierozwiązane problemy międzynarodowe, w tym m.in.: surowcowo-energetyczne i ekologiczne;
- pojawianie się problemów wywołanych zmianą układu sił politycznych (np: rozpad systemów totalitarnych);
- wspieranie ruchów i organizacji fundamentalistycznych i terrorystycznych;
- niewłaściwa ocena stanu stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa państwa;
- brak skutecznego, trwałego i akceptowanego systemu bezpieczeństwa międzynarodowego;
- brak skutecznych mechanizmów egzekwowania postanowień KBWE i ONZ.

2.2. METODA BADANIA ZJAWISK KONFLIKTOGENNYCH

Ponieważ źródła zagrożeń bezpieczeństwa państw mają nie tylko wymiar militarny, ale pojawiają się głównie na podłożu ekonomicznym, politycznym, etnicznym społecznym, religijnym, ekologicznym i psychologicznym mogącym skutkować militarnie, niezbędne jest dysponowanie narzędziem umożliwiającym monitorowanie rozwoju sytuacji we wszystkich dziedzinach życia wewnętrznego i międzynarodowego państwa, a zwłaszcza sytuacji polityczno-militarnej. Narzędzia szczególnie ułatwiającego wynajdywanie symptomów i zapobieganie im oraz objawów narastania zagrożenia militarnego i skuteczne przeciwdziałanie im.

Ideę proponowanej metody badanie zjawisk konfliktogennych przedstawia rys. 2.1³.

Przez sytuację polityczno-militarną rozumieć należy taki obraz ogólnej sytuacji społecznej, w którym uwzględniałoby się trzy jej aspekty⁴:

- nadrzędne cele społeczne i sposoby ich realizacji w państwach określonego regionu;
- stan sił zbrojnych w poszczególnych państwach;
- koncepcje użycia sił zbrojnych.

Wymienione elementy sytuacji polityczno-militarnej nie są symetryczne i różne są współczynniki korelacji między nimi.

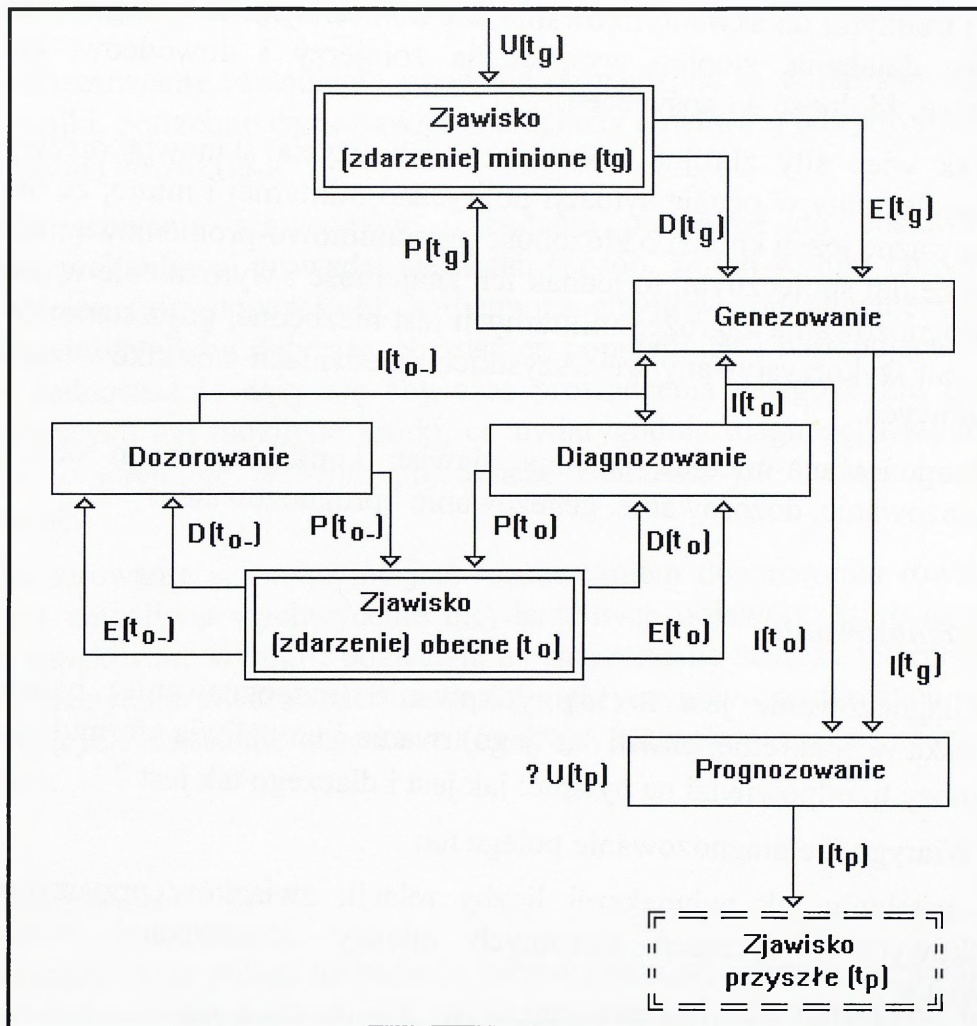
Najobszerniejsze są nadrzędne cele społeczne, rozumiane jako reprezentatywne dla funkcjonowania społeczeństwa hasła firmujące różnorodne przejawy jego aktywności: politycznej, gospodarczej, religijnej, kulturowej, regionalno-państwowej, prokreacyjnej, ..., związane z uwarunkowaniami demograficzno-geograficznymi, tendencjami rozwojowymi, postępowaniem naukowo-technicznym, tradycją, zobowiązaniami międzynarodowymi itd.

Analizowanie i przewidywanie ich, choć bez wątplenia najtrudniejsze jest niezbędne ponieważ rozwój sytuacji w tych dziedzinach przesądza o ewentualnych krytycznych aspektach rozwoju sytuacji w ogóle prowadzących do konfliktów zbrojnych.

---

³ S. Dworecki, *Od konfliktu ...* op. cit. s. 90

⁴ A. Madejski i inni, *Prognozowanie obronne*, AON, Warszawa 1993, s. 14.

Rys. 2.1. Idea metody badania zjawiska (zdarzenia, procesu).

U - uwarunkowania (okoliczności, sytuacje); P - pytanie dlaczego tak?; D - zbiór informacji identyfikujących objawy; E - zbiór opisujący stan badanego zjawiska; I - uzasadnienie stanu i zjawiska (dlatego bo ...); t - chwila odnosząca się do: o - diagnozowania; o- - dozorowania; g - genezowania; p - prognozowania.

Siły zbrojne natomiast stanowią taki element rzeczywistości, który cechuje się dwoma rodzajami cech:

a) ostrymi i łatwymi do liczbowego wyrażenia: stan osobowy, ilość sprzętu bojowego, możliwości mobilizacyjne, rezerwy sprzętu, możliwości produkcyjne, wysokość budżetu przeznaczanego na funkcjonowanie armii;

b) trudnymi do skwantyfikowania, ale koniecznymi do uwzględnienia: taktyka działania, stopień wyszkolenia żołnierzy i dowódców, cechy osobowe, zdolność do poświęceń.

Tak więc siły zbrojne i koncepcje ich użycia stanowią niezwykle ważne elementy w ocenie sytuacji polityczno-militarnej i mimo, że nie są równoważne jeżeli chodzi o złożoność przedmiotowo-problemową nadrzędnym celom społecznym, to jednak ich znajomość i wyróżnienie w procesie prognozowania zagrożeń militarnych jest niezbędne, gdyż stanowią instrument wykorzystywany we wszystkich dziedzinach stosunków międzynarodowych.

Proponowana metoda badania zjawisk konfliktogennych obejmuje diagnozowanie, dozorowanie, genezowanie i prognozowanie.

* *Diagnozowanie*

Diagnozowanie jest to identyfikowanie (rozpoznawanie) badanego zjawiska w konkretnej chwili " t_0 " jego trwania i umożliwia sformułowanie diagnozy tj. odpowiedzi na pytanie: jak jest i dlaczego tak jest ?

Wiarygodne diagnozowanie polega na:

- ustaleniu jak największej liczby relacji, związków przyczynowo-skutkowych i sprzężeń zwrotnych między uczestnikami badanego zjawiska;
- rzetelnym określeniu (odwzorowaniu) stanu faktycznego;
- identyfikacji przyczyn zaistnienia określonego stanu.

* *Dozorowanie*

Dozorowanie polega na ciągłej obserwacji zdarzeń zachodzących w badanym procesie, a tym samym na ciągłym uaktualnianiu postawionej diagnozy lub stawianiu diagnoz chwilowych wynikających z pojawiania się nowych istotnych dla przebiegu badanego zjawiska procesów. Jest ono prowadzone równocześnie z diagnozowaniem. Dozorowanie więc powinno odbywać się z jak najmniejszą zwłoką czasową i obejmować maksymalną ilość zdarzeń składających się na dany proces, a prowadzący dozorowanie musi pamiętać, że objawy poszczególnych zdarzeń mogą ulegać zmianie, zanikać lub wzmacniać inne przyczyny mające wpływ na przebieg interesujących go procesów.

W zależności od sposobu prowadzenia dozoru różniamy:

- dozowanie równoległe - badania prowadzone są w ten sposób, że ich wyniki, potrzebne do postawienia diagnozy chwilowej otrzymywane są w tej samej chwili (t_0);

- dozowanie sekwencyjne - badania potrzebne do postawienia diagnozy chwilowej prowadzi się w ten sposób, że ich wyniki otrzymuje się kolejno (niejednocześnie), a diagnozę chwilową opracowuje się na podstawie wyników dotyczących zdarzeń poprzednich i następujących po nich. Jednocześnie dąży się aby czas prowadzenia całego cyklu badań dozujących był możliwie krótki, co uwiarygodnia diagnozę. Diagnozowanie to obejmuje zarówno pojedyncze zdarzenia jak i ciągi (pasma) zdarzeń⁵.

Dozorowanie sekwencyjne jest rozszerzeniem dozoru równoległego i umożliwia wychwycenie incydentalnych objawów, które uzupełniają uzyskiwane wyniki i pozwalają na rozszerzenie zakresu interpretacji stwierdzonych prawidłowości i związków przyczynowo-skutkowych umożliwiającą określenie charakteru (trendów, kierunków zmian) badanego procesu.

* *Genezowanie*

Genezowanie polega na badaniu faktów (zjawisk, zdarzeń) zaistniałych w przeszłości składających się na pasmo zdarzeń lub mogących mieć wpływ na jego przebieg i charakter. Ma ono na celu odtworzenie przebiegu zmian badanego zjawiska i określenia okoliczności jego zaistnienia. Wychwycenia prawidłowości i związków przyczynowo-skutkowych jego rozwoju. Uzyskane w wyniku genezowania rezultaty powinny wyjaśniać dlaczego zaistniała dana sytuacja. Czy istnieją zależności przyczynowo-skutkowe, bądź logiczne wynikanie następstw zdarzeń przeszłych na teraźniejszy skutek. Wyniki genezowania oparte na diagnozie sytuacji w chwili " t_0 " i chwilach poprzedzających " t_x ", uwzględniające znajomość uwarunkowań w jakich odbywały się zdarzenia (pasma zdarzeń), są materiałem niezbędnym do analizowania właściwości i charakteru zmian w badanych procesach społecznych i ułatwia ich prognozowanie.

---

⁵ Pasma zdarzeń - to zespół zdarzeń (czynów) następujących, zająbiających się kolejno częściami swych chwil. (wg. T. Pszczółkowski, *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1978, s. 294.)

* *Prognozowanie*

Prognozowanie jest to określenie prawdopodobnego dalszego rozwoju badanego procesu (zdarzenia, zjawiska), który praktycznie może nastąpić w przyszłości. Prognozowanie powinno opierać się na diagnozowaniu, dozorowaniu i generowaniu, albowiem pomimo że prognoza dotyczy przyszłości to przedmiot prognozy ma swą teraźniejszość i przeszłość. "Rozważanie o przyszłości przedmiotu prognozy bez znajomości jego stanu aktualnego na ogół nie ma sensu⁶". Przeszłość natomiast może udzielić odpowiedzi o trendach rozwojowych, uwarunkowaniach zaistnienia związków przyczynowo-skutkowych, sposobach rozwiązywania podobnych zdarzeń. Od rezultatów badań poprzedzających prognozowanie zależy trafność prognozy (tzn. jak duże jest prawdopodobieństwo tego, że prognozowany przez nas rozwój sytuacji rzeczywiście będzie miał miejsce w przyszłości).

Prognozowanie procesów politycznych i społecznych w tym prognozowanie zagrożeń militarnych jest szczególnie trudne, ponieważ bardzo ważnym z punktu widzenia wiarygodności prognozy jest stopień realności wystąpienia prognozowanych uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych wpływających na środowisko procesu w okresie od " t_0 " do " t_p ", a zwłaszcza w czasie prognozowanym " t_p ". Poprawnie przeprowadzone prognozowanie zagrożeń militarnych powinno dostarczyć danych odnośnie charakteru przyszłych konfliktów zbrojnych, potencjalnego nieprzyjaciela, jego sił zbrojnych, możliwych do realizowania przez niego celów.

Subiektywizm wynikający z prawdopodobieństwa powstania zagrożenia militarnego powoduje, że koniecznym staje się w czasie prognozowania sięganie do zjawisk pierwotnych. Dla zagrożeń pierwotna jest bez wątpienia sytuacja w jakiej mogą one powstać. Dlatego też niezbędnym jest prowadzenie monitorowania i prognozowania pewnego aspektu sytuacji ogólnej, a mianowicie sytuacji polityczno-militarnej w, jakiej mogą, ale nie muszą, wystąpić różne formy zagrożeń militarnych, bądź zagrożeń w pozostałych sferach stosunków międzynarodowych, mogących skutkować zagrożeniami militarnymi.

Przyjęty model metody badania międzynarodowych stosunków umożliwia analizę przebiegających w nich procesów (zjawisk) konfliktotwórczych - od zaistnienia sprzeczności interesów do konfliktu zbrojnego i jego

---

⁶ T. Pszczołkowski, *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1978, s 71.

rozwiązania. Rozwinięty następnie w algorytm monitorowania sytuacji polityczno-militarnej umożliwi dokonanie pogłębionej analizy możliwych wariantów rozwoju sytuacji i zjawisk im towarzyszących oraz określenie narastania zagrożenia militarnego.

2.3. ZAŁOŻENIA I WYMAGANIA DLA BANKU DANYCH

Przedstawiony algorytm badania stosunków międzynarodowych traktować można również jako rozbudowany barometr polemologiczny, w którym na podstawie analizy pasm zdarzeń, objawów i symptomów generowanych przez struktury narodowe i czynniki koniunkturalne prowadzić można prognozowanie pojawiania się zagrożeń i wybuchów konfliktów zbrojnych. Algorytm ten ułatwia prowadzenie:

- bieżącej analizy oraz prognozowanie rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w Europie i świecie oraz wynikających z niej zagrożeń dla Polski;

- prognozy modeli konfliktów zbrojnych (polityczne uwarunkowania, związki przyczynowo-skutkowe, charakter, przebieg, sposoby przeciwdziałania i rozwiązywania, zaangażowanie organizacji międzynarodowych, skuteczność stosowanych środków do realizacji celu, stopień realizacji celu, ocenę osiągniętych rezultatów);

- prognozę trendów rozwojowych poszczególnych obszarów pojawiania się zagrożeń militarnych.

Konstrukcja algorytmu wymaga posiadania odpowiedniego zbioru informacji, zgromadzonych w banku danych, uzyskiwanych w trakcie monitorowania rozwoju stosunków międzynarodowych. Zakłada się przy tym, że:

- informacje będą zbierane z różnych źródeł i będą weryfikowane;
- uzupełnianie i aktualizacja informacji będzie procesem ciągłym;
- informacje będą systematycznie podlegały „obróbce” w celu wychwycenia trendów zmian i ustalenia związków przyczynowo-skutkowych;
- poszczególnym przyczynom powstawania sytuacji konfliktogennych będą nadawane (przyporządkowywane) współczynniki wagi.

Jednocześnie wymaga się, aby informacje były gromadzone według określonej struktury:

- kontynent;
- państwo;
- typ przyczyny powstania zagrożenia;
- właściwości konfliktu;

- informacje uzupełniające.

Klasyfikacja zbioru informacji na ww. podzbiory musi spełniać wymagania: rozłączności i zupełności, aby można było je jednoznacznie identyfikować w układzie poznawczym: czasowym (kiedy?), podmiotowym (kto z kim?), przedmiotowym (o co?), przestrzennym (gdzie i w jakich warunkach?), wartościowym (jak i dlaczego?) oraz ocenowym (dlatego tak bo ...). Tak uporządkowane informacje umożliwiają przeprowadzenie nie tylko klasyfikacji konfliktów zbrojnych wg przyjętej typologii, ze względu na: podłoże (P), zasięg (Z), przyczyny (G), zaangażowanie stron (U), czas trwania (R), przestrzeń (O), intensywność działań (I), właściwości taktyczne prowadzonych działań (W), zamiar działań (M), cele działań (E) i użyte taktyczno-techniczne środki walki (L), ale i ustalenie związków przyczynowo-skutkowych oraz prognozowanie prawdopodobnego rozwoju stosunków międzynarodowych i ich następstw (rozparzenie wariantów możliwych zagrożeń militarnych).

3. ALGORYTM TWORZENIA BAZY DANYCH

Określone w poprzednim rozdziale warunki na strukturę banku danych wskazują, iż musi ona umożliwiać (zapewniać) wprowadzanie, gromadzenie i aktualizowanie informacji oraz ich analizowanie. Aby tak się stało, musi być zagwarantowana dostępność do nich. Dostępność tę można uzyskać wprowadzając otwarty zbiór słów kluczowych, w którym każdy podzbiór może być uzupełniony lub rozszerzony. Przykładowy zbiór słów kluczowych, wg którego należy gromadzić informacje ma postać:

ZBIÓR SŁÓW KLUCZOWYCH

A - kontynenty;

B - państwa;

C - konflikty (wojny);

C₁ - typ;

C₂ - cele;

C₃ - właściwości;

C₄ - użyte siły i środki;

C₅ - straty;

C₆ - sposób rozwiązania;

C₇ - skutki.

D - terroryzm;

D₁ - nazwa organizacji;

D₂ - rodzaj;

D₃ - cele;

D₄ - przyczyny;

D₅ - użyte siły i środki;

D₆ - straty;

D₇ - sposoby zapobiegania.

E - organizacje międzynarodowe;

E₁ - nazwa organizacji;

E₂ - przeznaczenie / cele / rodzaj;

E₃ - skład;

E₄ - działania.

F - zagrożenia;

- F₁ - typ / symptomy /;
- F₂ - przyczyny występowania;
- F₃ - sposób zapobiegania.

G - nowe środki walki;

- G₁ - producent;
- G₂ - przeznaczenie;
- G₃ - podstawowe dane taktyczno-techniczne.

H - rozbrojenia;

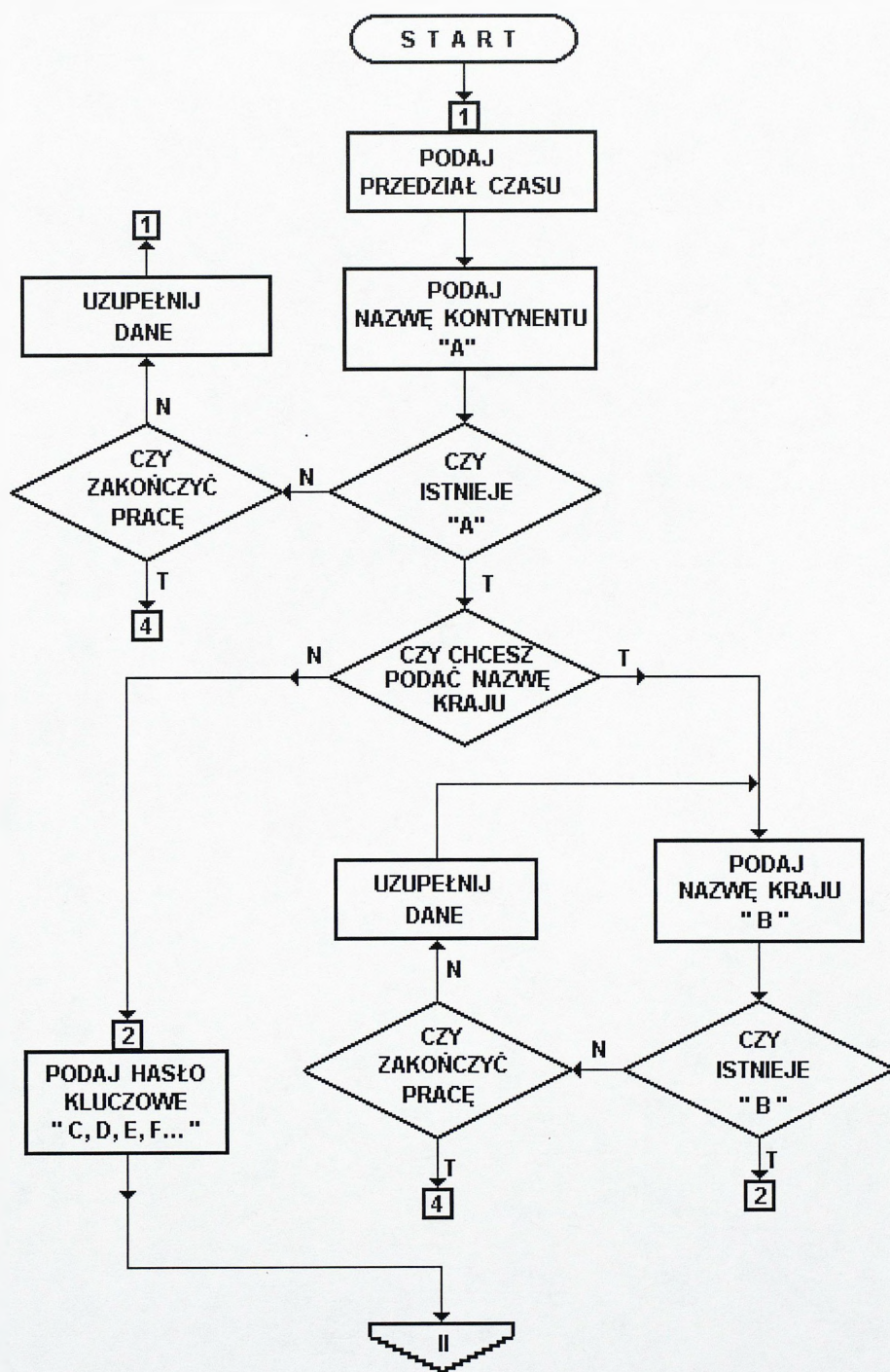
- H₁ - rodzaj;
- H₂ - strony układu;
- H₃ - zakres (co obejmuje);
- H₄ - termin wykonania.

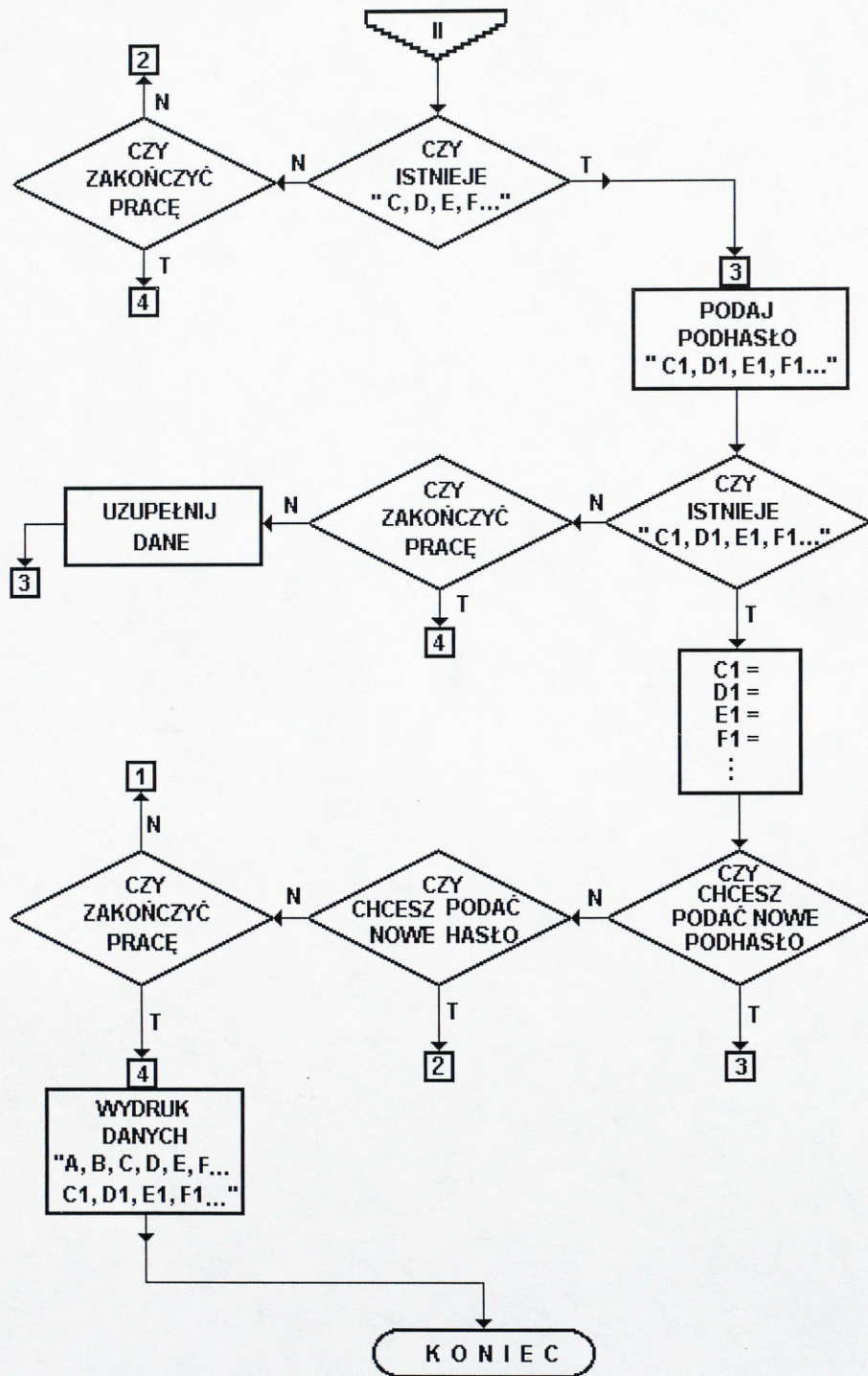
I - dane o państwach;

- I₁ - doktryna militarna;
- I₂ - dane o siłach zbrojnych (struktura);
- I₃ - system sprawowania władzy;
- I₄ - wydatki na zbrojenia;
- I₅ - polityka zagraniczna;
- I₆ - polityka wewnętrzna (mniejszości narodowe, partie);
- I₇ - dane statystyczne.

Dla tak określonego zbioru słów kluczowych, informacje będą mogły być wprowadzane wg następującego algorytmu (Rys. 3.1). Przy takiej strukturze banku danych możliwe jest aktualizowanie zbioru informacji na każdym poziomie szczegółowości oraz dostępność do nich w celach analitycznych.

Przedstawiony algorytm tworzenia zbioru informacji w banku danych należy przetworzyć na język komputerowy (program), który będzie stanowił zinstrumentalizowaną formę monitorowania rozwoju stosunków międzynarodowych oraz umożliwi badanie zjawisk konfliktogennych dla celów prognostycznych (prognozowania potencjalnych zagrożeń militarnych).

Rys. 3.1. Algorytm gromadzenia informacji w banku danych

PODSUMOWANIE

Uzyskane rezultaty badań, których podstawę stanowiły analiza ilościowo-jakościowe współczesnych konfliktów zbrojnych, punktów zapalnych i sytuacji kryzysowych, sytuacji polityczno-militarnej, literatury przedmiotu badań oraz obserwacja naukowa, utwierdziły nas w przekonaniu, że podjęcie badań w ramach tematu OPCJA-PK znajdują praktyczne zastosowanie. Analiza rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w Europie po rozpadzie dwubiegunowego układu sił, wyznaczenie kolejnych faz rozwoju stosunków wewnętrznych czy też międzynarodowych i związków przyczynowo-skutkowych na drodze od sprzeczności interesów do konfliktu zbrojnego umożliwiła opracowanie algorytmu monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej i narastania stopnia zagrożenia bezpieczeństwa międzynarodowego, w tym i Polski. Wyznaczenie współczynników konfliktogenności poszczególnych przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych pozwoli wskazać podłoże zjawisk konfliktogennych.

Opracowany algorytm monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej może być więc traktowany jako barometr polemologiczny predykcji zagrożeń militarnych i właściwości przyszłych konfliktów zbrojnych. Uzyskane w wyniku badań ilościowych wartości liczbowe współczynników konfliktogenności (K) poszczególnych przyczyn (G) pojawiania się konfliktów zbrojnych mogą służyć do korygowania współczynników "atrybutów polityczno-militarnych" w opracowanej przez prof. Kulczyckiego "Metodyce studiów prognostycznych militarnych zagrożeń Polski"¹.

Uzyskane w trakcie badań uogólnienia dotyczące genezy zagrożeń militarnych i konfliktów zbrojnych oraz uogólnienia dotyczące typowych zjawisk przyczynowo-skutkowych, przyczyn i symptomów zagrożenia militarnego bezpieczeństwa państwa, zjawisk konfliktogennych i konfliktów zbrojnych pozwoliły na opracowanie procedury monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej niezbędnej do prognozowania zagrożeń militarnych bezpieczeństwa, na jakie może być narażone państwo polskie. Jednocześnie stanowią ona podstawę do utworzenia banku danych, niezbędnego do prowadzenia badań nad zagrożeniami militarnymi bezpieczeństwa Polski.

Monitorowanie rozwoju międzynarodowych stosunków polityczno-militarnych oraz posiadanie (dysponowanie) bankiem informacji (bazy danych) jest bardzo istotne z punktu widzenia możliwości prowadzenia

---

¹ Prognozowanie Obronne (praca zbiorowa), AON, Warszawa 1993r., s. 79-91.

badań prognostycznych i oceny prawdopodobnego zagrożenia bezpieczeństwa Polski oraz budowania systemu obronnego państwa, mogącego skutecznie zapobiegać potencjalnym zagrożeniom bezpieczeństwa RP. Szczególnie ważne jest tu dysponowanie wiarygodnymi i aktualnymi informacjami o pojawieniu się symptomów potencjalnych zagrożeń militarnych i sytuacji konfliktogennych. Zbiór takich informacji oraz znajomość związków przyczynowo-skutkowych umożliwi opracowanie programów komputerowych wspomaganie analizy procesów konfliktogennych w otoczeniu RP. Bazą wejściową do banku informacji mogą być fakty przedstawione w cz. I i II pierwszego etapu realizacji pracy.

BIBLIOGRAFIA

- [1]. BALCEROWICZ B. i inni, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 1996.
- [2]. *Bliski Wschód dokumentacja konfliktu*, PAP, Warszawa 1983.
- [3]. CARRÉRE R., *La violence politique mondiale en 1981. Comparaison avec la période 1968 - 1980*. Études Polémologiques, 1982, nr 25 - 26.
- [4]. CESARZ Z., *Współczesne problemy polityczne świata*, Wyd. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 1993.
- [5]. CIBOROWSKI L., *Ocena zagrożenia obszaru Rzeczypospolitej Polskiej*, AON, Warszawa 1993.
- [6]. CLAUSEVITZ C., *O wojnie*, Warszawa 1958.
- [7]. CZUBAN W. W., *Rosja w systemie współczesnych stosunków polityczno-wojskowych*, *Wojenna Mysl* nr 4/93, Moskwa 1993r.
- [8]. DOBRACZYŃSKI M., *Sprężenie polityczno-gospodarcze w skali międzynarodowej*, *Sprawy Międzynarodowe* nr 6/1986.
- [9]. DUPUY T. N., *International Military and Defense Encyklopedy*, Washington 1993.
- [10]. DWORECKI S., *Współczesne konflikty zbrojne*, AON, Warszawa 1994.
- [11]. DWORECKI S., *Charakterystyka zagrożeń militarnych*, *Wojsko i Wych.* nr 6/94.
- [12]. DWORECKI S., *Od konfliktu do wojny*, Wyd. BUWIK, Warszawa 1996.
- [13]. DWORECKI S., *Aspekty militarne stosunków międzynarodowych*, AON, Warszawa 1996.
- [14]. DWORECKI S., KĘSOŃ T., STĘPAK J., *Modelowanie charakteru i właściwości konfliktów zbrojnych w Europie*, AON, Warszawa 1994.
- [15]. DWORECKI S., KĘSOŃ T., STĘPAK J., *Modelowe badania zagrożeń bezpieczeństwa Polski*, AON, Warszawa 1994.
- [16]. DWORECKI S., KĘSOŃ T., *Współczesne konflikty zbrojne w Europie i na Bliskim Wschodzie. Analiza i komentarze*, WLOP, Warszawa 1996.

- [17]. DWORECKI S., KĘSOŃ T., *Współczesne konflikty zbrojne w Azji. Analiza i komentarze*, Wyd. ATKA, Warszawa 1996.
- [18]. FERDOWSI A., GREINDL G., i inni, *Macht und Ohnmacht der Vereinten Nation*, Weltforum Verlag München, Köln, London 1987.
- [19]. FESTINGER L., *Conflict, Decision, Dissonance*, Stanford 1964.
- [20]. GAŁGANEK A., *Zmiana w globalnym systemie międzynarodowym. Supercykle i wojna hegemoniczna*, Wyd. UAM, Poznań 1992.
- [21]. GAŁGANEK A., *Polemologia - badania nad wojną i pokojem*, Sprawy Międzynarodowe, 1986, nr 6.
- [22]. GAŁGANEK A., *Subiektywistyczne i obiektywistyczne teorie przyczyn konfliktów międzynarodowych*, Zeszyty naukowe WSM, nr 27/1986.
- [23]. GANTZEL K. J., MEYER-STAMER J., *Die Kriege nach dem Zweiten Weltkrieg bis 1984. Daten und erste Analysen*, Weltforum Verlag, München-Köln-London. 1986.
- [24]. *Janes Defence Weekly*, Vol 17, No. 8, 1992.
- [25]. KENDE I., *Kriege nach 1945. Eine empirische Untersuchung*, Frankfurt, Militärpolitik Dokumentation, Heft 27, Frankfurt 1982.
- [26]. KĘSOŃ T., *Charakter współczesnych konfliktów zbrojnych*, w: *Problemy techniki uzbrojenia i radiolokacji - Materiały z IV Konferencji Naukowo-Technicznej - Rynia 1995*, Zeszyt 54, WITU 1995.
- [27]. KĘSOŃ T., *Współczesne konflikty zbrojne w Europie i Azji*, AON, Warszawa 1995.
- [28]. KĘSOŃ T., *Współczesne konflikty zbrojne na świecie (z wyłączeniem Europy i Azji)*, AON, Warszawa 1995.
- [29]. KĘSOŃ T., *Analiza punktów zapalnych i konfliktów zbrojnych na świecie w latach 1946 - 1995*, AON, Warszawa 1996r.
- [30]. KINASIEWICZ M., *Analiza sytuacji militarnej w Europie*, AON, Warszawa 1990.
- [31]. KISIELEWSKI T. A., *Nowy konflikt globalny*, PAN-INSP, Warszawa 1993.
- [32]. KLATKA N., *Konflikt i gra*, Wyd. MON, Warszawa 1971.
- [33]. KOSTECKI W. i inni, *Problemy badań nad konfliktami i pokojem*, PISM, Warszawa 1990.
- [34]. KUCZYŃSKI M., *Konflikty zbrojne i punkty zapalne w Europie*, MON - DSS, Warszawa 1995.

- [35]. ŁOŚ-NOWAK T. (red), *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1992.
- [36]. MADEJSKI A. i inni, *Ocena i prognoza zagrożeń polityczno-militarnych RP oraz właściwości przyszłych działań wojennych*, AON, Warszawa 1992.
- [37]. MADEJSKI A. i inni, *Prognozowanie obronne*, AON, Warszawa 1993.
- [38]. MADEJSKI A., ZIELIŃSKI J., *Prognoza sytuacji polityczno-militarnej i wynikających z niej zagrożeń RP*, AON, Warszawa 1994.
- [39]. MEYER V. A., *Naval surface - War fighting vision - 2030*, [w:] *Naval Engineers Journal*, May 1992r.
- [40]. *Military Balance 1992/1993*, International Institute For Strategic Studies.
- [41]. MLICKI M. K. , *Konflikty społeczne. Pułapki i dylematy działań zbiorowych*, IF i S PAN, Warszawa 1992.
- [42]. MUCHA L., *Sprzeczności i konflikty społeczne oraz ich makro-skutki*, AON, Warszawa 1993.
- [43]. Palme Commission's Final Statement, *A World at Peace-Common Security in the Twenty First Century*, New Perspectives, nr 6/1989.
- [44]. MULTAN W., *Bezpieczeństwo międzynarodowe ery nuklearnej*, PISM, Warszawa 1991.
- [45]. PAWLAK Z., *O konfliktach*, PWN, Warszawa 1987.
- [46]. PŁONKA I., *Przygraniczny konflikt zbrojny w warunkach Rzeczypospolitej Polskiej*, Rozprawa doktorska AON, Warszawa 1993.
- [47]. ROTFELD A., D., *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, PISM Warszawa 1990.
- [48]. SIENKIEWICZ P., *Modelowanie sytuacji kryzysowych i konfliktów*, Praca n-b pk."Teoria", cz I-III, AON, Warszawa, 1995.
- [49]. SIENKIEWICZ P., *Modelowanie systemowe w analizie sytuacji polityczno-militarnych*, wykład AON 05.06.1994.
- [50]. SIENKIEWICZ P., Wiśniewski A., *Podstawy analizy decyzyjnej w sytuacjach kryzysowych*, AON, Warszawa 1996.
- [51]. SIPRI - *Yearbook (od 1989 do 1995)*, Oxford, Londyn.
- [52]. STĘPAK J., *Diagnozowanie sytuacji międzynarodowej w aspekcie bezpieczeństwa militarnego Polski*, AON, Warszawa 1995.

- [53]. STĘPAK J., *Prognoza zagrożeń Rzeczypospolitej Polskiej - metodyka wartościowania faktów, wydarzeń, zjawisk i tendencji w stosunkach międzynarodowych w aspekcie zagrożenia militarnego Polski*, AON, Warszawa 1994.
- [54]. STĘPAK J., *Hierarchizacja i wartościowanie stosunków międzynarodowych w środowisku międzynarodowym Polski*, AON, Warszawa 1995.
- [55]. STĘPAK J., *Prognoza obronności Polski do 2010. Prognoza zagrożenia militarnego Polski do 2010, Podział i charakterystyka zagrożeń militarnych bezpieczeństwa RP*, AON, Warszawa 1994.
- [56]. STĘPAK J., *Prognoza obronności Polski do 2010. Prognoza zagrożenia militarnego Polski do 2010, Charakterystyka państw bezpośredniego sąsiedztwa z Polską*, AON, Warszawa 1994.
- [57]. SZAWROW I. E. i inni, *Łokalnyje wojny istorija i sownjemjennost*, MON ZSRR, Moskwa 1981.
- [58]. TARGOWSKI A. (red), *Obrona Polski dziś i jutro*, Bellona, Warszawa 1993.
- [59]. TOFFLER A. i H., *Wojny i antywojny. Jak przeżyć u zarania XXI wieku*. Paryż 1990.
- [60]. TRENIN D. V., *Powiązania bezpieczeństwa transatlantyckiego i europejskiego: Prognozy operacji pokojowych*, Wyd. AON, Warszawa 1993.
- [61]. TYSZKA T., *Konflikty i strategie - niektóre zastosowania teorii gier*, Wyd. Naukowo-Techniczne, Warszawa 1978.
- [62]. WRÓBLEWSKI R., *Nauki obronne a bezpieczeństwo narodowe*, AON, Warszawa 1991.
- [63]. *Wybrane metody optymalizacji decyzji*, MON, Warszawa 1969.
- [64]. ZACHER L. W., *Globalne problemy współczesności*, UMCS, Lublin 1992.
- [65]. ZACHER L. W., *Spółczesność a ryzyko: multidyscyplinarne studia o człowieku i społeczeństwie w sytuacjach niepewności i zagrożenia*, Centrum Badań nad Człowiekiem i Środowiskiem Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1994.
- [66]. ZAJĄC B., *Rosja w systemie współczesnych stosunków polityczno-wojskowych*, Myśl Wojskowa, nr 2[571] 1994r.
- [67]. ZUBEK J., *Doktryny bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 1992.

